

URMAS KRÜGER

KARISTUSÕIGUSE ÜLDOSA KUTSEÕPPELE

I OSA

Karistusõiguse õppimisest, karistusõiguse olemus
ja olulisemad põhimõtted

URMAS KRÜGER

KARISTUSÕIGUSE ÜLDOSA KUTSEÕPPELE

I OSA

Karistusõiguse õppimisest, karistusõiguse olemus
ja olulisemad põhimõtted

AASTAT
TURVALISEMAT
EESTIT

Autoriõigus: Sisekaitseakadeemia 2016

Keeletoimetaja: Victoria Parmas
Kujundaja: Jan Garshnek

ISBN: 978-9985-67-272-3 (pdf)

www.sisekaitse.ee/kirjastus

SISUKORD

EESSÕNA	5
KASUTATUD LÜHENDID	10
KASUTATUD ÕIGUSAKTIDE LÜHENDID	11
1. peatükk Aine õppimisest	13
1.1 Miks õppida?	13
1.2 Kuidas õppida?	18
2. peatükk Õiguse olemus ja karistusõiguse ühiskondlik tähtsus	24
2.1 Õiguse olemus	25
2.2 Karistusõigus ja selle roll ühiskonna elukorralduses	32
Kordamisküsimused	41
3. peatükk Karistusõiguslike normide liigitus ja paiknemine seadustes	42
3.1 Eriosa normide sisu ja paiknemine	42
3.2 Üldosa normide sisu ja paiknemine	46
4. peatükk Süütegude põhiliigid, nende eristamine ja paiknemine seadustes	49
4.1 Süütegude põhiliigid	49
4.2 Süütegude põhiliike üksteisest eristavad tunnused	51
4.3 Kuritegude ja väärtegude paiknemine seadustes	56
4.4 Süütegude põhiliikide eristamise vajalikkus korrakaitsetöös ning eristamise põhimetoodika	59
Kordamisküsimused	68
5. peatükk Isikute karistusõigusliku vastutuse aluspõhimõtted	70
5.1 Tagantjärele mingi teo süüteoks arvamise keeld	71

5.2 Topeltkaristamise keeld	75
5.3 Analoogiakeeld	81
Kordamisküsimused	83
6. peatükk Deliktistruktuur	84
6.1 Sissejuhatus teemasse	84
6.2 Isiku käitumise koosseisupärasus	87
6.3 Teo õigusvastasus	133
6.4 Süü olemasolu	139
Kordamisküsimused	143
MÄRKUSED	147
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	152
EESTI-VENE SÕNASTIK ÕPIKU TEKSTILE	154

EESSÕNA

Igal aastal asub Sisekaitseakadeemias õppima suur hulk noori inimesi. Paljud neist alustavad oma erialast haridusteed politsei- ja piirivalvekolledžis kutseõppe õpperühmades. Õppida tuleb neil palju, muuhulgas ka erinevaid õigusaineid, millest üks on karistusõigus. Õigusainete, õiguslaste teadmiste omandamine ei ole sugugi kerge – tuleb aru saada paljudest erinevatest õiguse põhimõtetest, taibata õigusnormides sisalduvat mõtteloogikat, lugeda paljude seaduste tekste ja üksikparagrahve, osata paragrahvides välja öeldut omavahel seostada, ja mis kõige tähtsam: seadustesse kirja pandut tuleb osata seostada meie igapäevase eluga, konkreetsete eluliste olukordadega, konkreetsete inimeste käitumisega ja nende tegudega. Kujundlikumalt väljendudes: tuleb osata näha inimeste tegusid läbi seadusesilma, teada, milline on toime pandud ühe või teise teo õiguslik tähendus.

Karistusõiguse kohaldamiseks vajalike teadmiste, vajaliku „nägemis- oskuse“ omandamise teeb keeruliseks õiguskeel. Õiguskeel on meie igapäevase kõnekeelega võrreldes nagu omamoodi murdekeel – keel, mis on küll justkui tuttav, aga milles kohtab sageli arusaamatuid sõnu ja väljendeid. Seaduste tekstidest arusaamine on raske igale inimesele, kellel puudub õiguslik „põhiharidus“ ja kelle tööd ning tegemised ei ole olnud seotud õigusasutustele omaste ülesannete täitmisega. Raske ei ole lugeda ja mõista ainult seaduste tekste, vaid ka nende tekstide kohta kirjutatud õigusteadlaste ja juristide kommentaare. Eriti hädas on õigusliku terminoloogia omandamise ning õiguslike sõnade ja lausete sisust arusaamisega need, kelle ema- või kodune keel ei ole eesti keel, ehk siis Eestis on need venekeelsed inimesed.

Eelkirjeldatud probleemistik ongi määranud õpiku autori jaoks põhis-
 osas ära selle õpiku kirjutamise ja sisulise ülesehitamise stiili. Õpik on
 kaheosaline – ja selle esimese osa eessõna on mõeldud õpiku mõlemale
 osale. Õpiku esimene osa koosneb kuuest peatükist. 1. peatükk käsitleb
 karistusõiguse õppimist, õppimise üldist metoodikat ja seda, miks on vaja
 omandada karistusõiguslikke teadmisi. Seda põhjusel, et erialaste õigusai-
 nete, sealhulgas karistusõiguse, õppimise vajalikkuse, elulise mõttekuse,
 õppimise metoodika ja erinevate õppimisvõimaluste teadvustamiseks
 pole õppekavas eraldi tunde ette nähtud. Õpiku esimest ja järgmisel aastal
 ilmuvat teist osa tuleb vaadelda ühtse tervikuna – neid karistusõiguse
 üldosa teemasid, mida õpiku esimeses osas ei käsitleta (süüteoaktse, teo
 toimepanijate liigitus, karistuse kohaldamise jt teemad), käsitletakse teises
 osas. Sellega seoses on õpiku mõlema osa peatükkide numeratsioon ühtne
 – esimene osa lõpeb 6. peatükiga ja teine osa algab 7. peatükiga.

Õiguslike teemade struktuuri ning käsitluse, samuti sõnakasutuse
 poolest on õpik olemuselt selgelt populaarteaduslik, meenutades pigem
 aabitsat kui akadeemilist õigusteost. Seda on ta taotluslikult ehk meelega,
 mitte kogemata. Seega on see õpik justkui abivahend õppijale, et minna
 üle tavaelust õiguslike regulatsioonide maailma – selle õpiku läbitööta-
 mise protsess on justkui kohanemisperiood kulgemisel ühest lihtsamast
 maailmast teise hulga keerulisemasse maailma, on justkui rändamine harju-
 muspärasest ajavööndist uude ja senikogematusse ajavööndisse või justkui
 elamaasumine ühest kultuurikeskkonnast teise.

Nagu öeldud, on see õpik abivahend uude töövaldkonda üleminekuks,
 sellesse sisseelamiseks, aga ta ongi vaid abivahend. Lõpptulemus peab
 olema ikkagi võime ja oskus lugeda õigusliku sisuga tekste, tunda seadusi ja
 kasutada erialases kõnes, erialaseid teemasid puudutavates jutuajamistes
 justnimelt seadustes kasutatavat sõnavara, selgitada oma mõtteid kollee-
 gidele, ülemustele, prokuröridele ja kohtunikele juriidiliselt korrektsete
 lausetega. Seevastu jällegi tavainimestega vastastikku mõistva suhtlemise
 saavutamiseks tuleb omandada oskus seletada seadustes kasutatavad
 õigussõnad ning juriidilised laused lahti üldkeeleliselt arusaadavate sõna-
 dega. Selleks peab olema oskus „tõlkida“ õiguslik „sõnavada“ ümber tava-
 inimesele arusaadavasse keelde.

Õpiku esmane ja peamine ülesanne on tulevastele politseinikele karis-
 tusõiguse põhimõistete tutvustamine ja nende mõistete sisu selgitamine.

Seega on õpik mõeldud kasutamiseks ennekõike kutseõppe õppuritele. Bakalaureusetaseme üliõpilased võivad küll kasutada seda õpikut kui abimaterjali, kui leiavad, et sinne sõnastus aitab lihtsamini mõista mõne õigusliku mõttekonstruktsiooni sisulist põhiolemust kui õigusteadlaste koostatud tekstid. Seejuures peab silmas pidama aga järgmist: see õpik käsitleb paljusid õiguslikke teemasid/probleeme lihtsustatult, jättes vaatluse alt välja mitu detailsemat õiguslikku mõistet ja nendega seonduvad mõttekonstruktsioonid, mille tundmine võib aga osutada eluliste olukordade lahendamisel mõnikord vägagi vajalikuks. Seetõttu tuleb selleks, et anda mõnele juhtumile juriidiliselt sügav, erialaterminoloogiliselt igati korrektselt sõnastatud hinnang, teada-tunda õigusteooriat, õigusnormide tõlgendamise reegleid ja Riigikohtu seisukohti. Bakalaureuseõppes tuleb ennast kindlasti viia kurssi Jaan Sootaki ja Priit Pikamäe karistusõiguslike teostega, millest keskse tähtsusega on nende kaasautorluses kirjutatud „Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne”. Lisaks tuleb mingi õigusliku probleemi lahendamiseks aeg-ajalt tegeleda probleemikohaste Riigikohtu lahendite väljaotsimise ning analüüsimisega. Õpikus vaadeldavate teemade süvakäsitluseks tuleb lisaks õpikus esitatule läbi lugeda ja töötada veel ka õpiku „Märkuste” osas viidatud allikad.

Kuna õpik ei ole akadeemiline teos, ei kasuta autor selles ka tavapäraseid viitamistehnikaid. Seda järgmistel põhjustel: tekstisisene viitamine hajutaks algaja lugeja mõtet lausest arusaamisel; joonealust viitamist ei kasuta autor aga seetõttu, et on plaaninud kasutada n-ö joonealust ruumi teisel eesmärgil. Teiste autorite väljaõeldu, nende avaldatud mõtted märgistab autor tekstis vastavate lausete või tekstilõikude lõpus järjestikuste ülaindeksitega, millega tähistatud autoritekstidele antakse viited õpiku lõpuosas pealkirja „Märkused” all. Joonealust ruumi kasutab autor aga selleks, et täpsustada tekstis esinevaid erialaseid või tava-suhtluses vähekohtatud või võõrapäraseid sõnu, termineid ja väljendeid. Samuti esitab autor joonealuses ruumis vene keelekeskkonnast pärinevate õppurite tarvis nende õiguskeelele omaste ja/või tavakeeles harva esinevate eestikeelsete sõnade, terminite ja väljendite venekeelse tõlke, mis ühtlasi annab ka eestikeelsele inimesele võimaluse teada saada, kuidas mõned erialased sõnad ja väljendid vene keeles kõlavad ning kuidas neid kirjutatakse¹. Sõnad, terminid ja väljendid, mida autor peab vajalikuks tõlkida või mille sisu täiendavalt selgitada, on tekstis tähistatud ülatärniga ning nende

venekeelne vaste või sisu selgitus paigutatud lehekülje all olevasse eraldi kastikesse. See aitab neid selgemalt esile tuua ja eraldivõetuna loetavaks teha. Kui mõnel lehel alumine kastike puudub, eeldab autor, et sellel lehel olevas tekstis ei ole vaja midagi täiendavalt selgitada ega tõlkida. Tekstis ette tulevad esmakordselt kasutatavad ja lugeja jaoks ehk veel harjumatud õigusliku tähendusega sõnad ja väljendid kirjutab autor paksemas ehk *bold* kirjapildis.

P.S. Seadustike, seaduste ja muude õigusaktide nimetused on õpiku tekstis osas kirjutatud suure algustähega – seda seepärast, et nad oleks muust kirjatekstist selgemini eristatavad. Osa otseselt seadustest tulenevaid mõisteid ja otseselt seadustest või Riigikohtu kriminaalkolleegiumi kohtuotsustest tulenevaid lausestusi on õpikutekstis esitatud kaldkirjas ja jutumärkides – seda samuti selleks, et nad paremini muust tekstist eristuksid ja ühtlasi õppijale paremini meelde jääksid.

Lisaks käesolevale õpikule on võimalik ja tuleks aine omandamisel kasutada süüteo menetluse õppetooli lektori Jan Pulki koostatud õppevahendit „Karistusõigus. Ülesanded ja kaasused“, milles olevad ülesanded ning kaasused võimaldavad õppijal kontrollida oma teadmisi nii seadusetehtide sisu lahtimõtestamises ja -seletamises kui ka elulistele juhtumitele ja isikute käitumisele karistusõiguslike hinnangute andmises.

Mitut mõistet ja õiguslikku asjaolu on õpikus käsitletud korduvalt, ühte ja sama asja on kajastatud õpikuteksti erinevates osades erinevates sõnastustes. Lisaks on õpiku peatükkide või alapeatükkide lõpus esitatud märke „**Kokkuvõtteks**“ all peatükis käsitletud teemade ja allteemade konkretiseeritud lühikäsitus. Seda kõike on autor teinud selleks, et teadmised karistusõiguse üldosa mõistetest, asjaoludest ning nende omavahelistest seostest õppijate mälus paremini kinnistuksid, ehk siin on järgitud vana rahvatarkust „*Kordamine on tarkuse ema*“.

Suuremate teemapeatükkide järel on õppuritele iseseisvaks vastuste leidmiseks ning andmiseks läbiloetud õppematerjali puudutavad kordamisküsimused.

KOKKUVÕTTEKS. See õpik on abiks kõigile kutseõppe õppuritele, kes peavad oma tulevases ametis tulevaste tööülesannete täitmiseks inimeste õiguspärase* ning õiglase* kohtlemise* saavutamiseks endale selgeks tegema karistusõiguse üldpõhimõtted* ja põhimõisted* ning olema teadlikud* ja arusaamisvõimelised* kõigist neist asjaoludest, mis mõjutavad inimeste käitumisele karistusõiguslike hinnangute andmist, süütegusid toime pannud isikute jaoks sobivaima karistuse valikut või mõne muu mõjutusvahendi kohaldamist.

õiguspärane правомерный

õiglane справедливый

kohtlemine обращение, обхождение

üldpõhimõtted общие или всеобщие принципы

põhimõisted основные понятия

teadlik olema знать, что; осознать себе

arusaamisvõimeline способный к пониманию, способный понять

KASUTATUD LÜHENDID

a	aasta
h	tund
jm	ja muud
jms	ja muu selline (muud sellised)
jne	ja nii edasi
km	kilomeeter
km/h	kilomeetrit tunnis
lg	lõige
lk	lehekülg
nn	niinimetatud
nr	number
n-ö	nii-öelda
§	paragrahv
§-d	paragrahvid
ptk	peatükk
p	punkt
RKKKo	Riigikohtu kriminaalkolleegiumi kohtuotsus
s.o	see on
v.a	välja arvatud
vm	või muu
vms	või muu selline (muud sellised)
vt	vaata

KASUTATUD ÕIGUSAKTIDE LÜHENDID

- AS** alkoholiseadus (RT I 2002, 3, 7; 2015, 1)
KarS karistusseadustik (RT I 2001, 61, 364; 2015, 9)
KorS korrakaitseseadus (RT 2011, 4; 2015, 207)
LoKS loomakaitseseadus (RT I 2001, 3, 4; 2015, 19)
LS liiklusseadus (RT I 2010, 44, 261; 2015, 27)
TubS tubakaseadus (RT I 2005, 29, 210; 2015, 78)

1. peatükk

AINE ÕPPIMISEST

Selleks, et midagi väga hästi osata, on vaja õppida ja harjutada. Ilma õppimata ei ole teadmisi, ilma teadmisteta tehakse asju teadmata, kuidas neid tegelikult teha tuleb, ehk suure tõenäosusega tehakse neid asju valesti. Võtame näiteks arsti elukutse. Kas saab ravida inimesi, tundmata haiguste sümptoome ja teadmata, millist haigust kuidas ravida? Tõenäoliselt ei saa. Seetõttu on oluline, et iga inimene, kui ta valib endale oma tuleviku elukutset ja alustab erialaseid õpinguid, teadvustaks* endale õppimise tähtsust ning omaks ettekujutust sellest, mida õppimisprotsess tervikuna endast kujutab ja kuidas saavutada õppimises paremaid tulemusi.

1.1 Miks õppida?

Miks on keegi noormees või neiu tulnud õppima politsei- ja piirivalvekolledžisse? Miks tahab ta saada just politseinikuks või piirivalvuriks*? Põhjuseid

teadvustama осознать, осознавать

* Kui tavainimesed ja tihti ka ametnikud ise kasutavad ühe või teise ametniku nimetamisel väljendeid „politseinik” ja „piirivalvur”, siis **Politsei ja piirivalveseaduse** kohaselt nimetatakse kõiki ametnikke, kes töötavad Politsei- ja Piirivalveameti üksustes, **politseiametnikeks**; Politsei- ja Piirivalveametit peab seadus **politseiasutuseks** ja ülesandeid, mida see asutus peab täitma, nimetab seadus **politseiülesanneteks**; teenistust Politsei- ja Piirivalveameti üksustes nimetab seadus **politseiteenistuseks** – seega ei tee seadus vahet, kas konkreetne ametnik täidab tavamõistes piirivalvurile või politseinikule omaseid ülesandeid, kas ametnikul seljas olev vormiriietus on rohelist või sinist värvitooni: seaduse järgi on kõik „politseiametnikud” ehk kõik on „politsei”, mistõttu ka selles õpikus kasutatakse edaspidi kõikvõimalike ametnike puhul, sõltumata nende ülesannete ja tegevuste iseloomust, väljendeid „politseinik” ja „politseitöö”.

võib olla erinevaid. Kindlasti on võimalikest põhjustest kiiduväärseim soov teha elus head, aidata hättasattunuid, kaitsta inimesi, meie ühiskonda ja elukeskkonda kahjulike rünnete ja pahatahtlike ründajate eest, takistada halva tegemist, kutsuda korrale korrarikkujaid.

Olenemata tulevase elukutse valikut mõjutanud motiividest ja mõtetest, on eduka õppimise ning hilisema töötamise seisukohast küllaltki tähtis ka see, milline on politseinikuks õppima asuvate noorte inimeste ettekujutus oma tulevasesest tööst. On oluline, mille pinnalt või millega seoses on neil tekkinud ettekujutus politseiniku tööst ja milline see ettekujutus on. On küllaltki suur tõenäosus, et paljuski pärineb inimeste ettekujutus politseitööst nähtud filmidest. Nii kinolina kui teleriekraan pakuvad ohtralt kodu- ja välismaiseid politseifilme, krimiseriaale, filme kurjategijatest ja kuritegudest, politseinikest suurlinnas, politseinikest külakogukonnas, narkopolitsei tööst, mõrvadetektiividest jne. Tavaliselt on kõik vaatamiseks pakutavad filmid ja seriaalid, igaüks muidugi omamoodi, huvitavad ja kaasahaaravad. Nende hulgas on õudusfilme, komöödiaid, draamasid, põnevikke, tõelisi märuleid, vahel isegi tõsieluainetel põhinevaid lavastusi ehk igaühele ja igale maitsele midagi. Kui suur osa siis sellest mängufilmides või teleseriaalides näidatavast politseitööst ja -elust vastab tegelikkusele, sellele, millega politsei igapäevaselt tegeleb ja peab tegelema? Vastus on: väike osa, vägagi väike osa vaatajale pakutavast kajastab politseitöö tegelikkust.²

Kino- või televiisoriekraanil ei näidata tavaliselt politseitööst asju, mis kujutavad seda tööd sellisena, nagu ta on. Miks? Sest film ei oleks siis enam huvitav, keegi ei viitsiks seda vaadata ja kui poleks vaatajaid, siis poleks ka filmitööstusel kasumit. Isegi dokumentaalsed politseisaated püüavad ekraanil esile tuua ennekõike seda, mis on põnev, jättes ajas venivad ja neutraalse iseloomuga tegevused kaadri taha. Kui püüda näidata ja anda teada seda, millised juhtumid moodustavad politseitöö põhiosa nii aja kui tegevuste mõttes ja mida kõike politsei seejuures teadma peab, kuidas ta mõtlema ning olukordi hindama peab, milliseid seadusi ta ühes või teises olukorras tegutsedes tundma ning järgima peab, milliseid dokumente ning kuidas koostada tuleb ning kaua kasvõi üheainsa dokumendi täitmine aega võtab, siis veniks id filmid ikka väga pikaks – nii pikaks, et reklaamipausid tunduksid imelühikesena ja filmist huvitavamadena ning pausiaegse võileiva asemel jõuaks enne järgmist veidigi põnevamat episoodi valmistada terve öhtusöögi.

Vaid väga vähesed filmid ja seriaalid lasevad aimata, milles seisneb politsei tegelik töö: millega politseinikel tegeleda tuleb ja kui kaua aega siis ikkagi kulub ühe või teise ülesande täitmiseks. Isegi kui inimeste ettekuju-

tused politseitööst põhinevad juttudel, mida on neile rääkinud politseinikest pereliikmed või tuttavad politseinikud, tasuks arvesse võtta, et needki jutud sisaldavad pigem politseitöö põnevamaid või kummalisemaid episoode, mitte aga neile episoodidele eelnenud või nendega kaasnenud rutiinsete tegevuste kirjeldusi.

Ka selle õpiku eesmärk ei ole rääkida kõigest, mis politseitöös ette võib tulla või mida ja kuidas politseinikul teha tuleb ning kaua millegi tegemine keskmiselt aega võtab (kõige kirjeldamiseks ei jaguks siinkohal piisavalt ruumigi). Seega püüame rääkida ennekõike sellest, mis on tähtis, et politsei-ametnikud käituksid õigesti ja õiglaselt kõigi inimestega, kes nendega kokku puutuvad.

Võib julgelt välja pakkuda, et iga inimene nõustuks järgmise mõttega: *„Ma soovin, et kui ma mingi segase loo tunnistajaks satun või ise mingisse kahtlasesse olukorda satun või ise millegi vastu eksin, et siis politseinikud kohtleks mind õiglaselt ja käituksid minu suhtes õigesti“*. Tõenäoliselt sooviks iga inimene sama ka juhul, kui küsimus puudutaks nende lähedaste (ema, isa, venna, õe, poiss- või tüdruksõbra või kellegi teise) ja politseinike vahelist kokkupuudet. Milline aga oleks sellisel juhul õiglane kohtlemine ja õigesti käitumine, milles need peaksid seisnema, mis võiks olla õiglase kohtlemise ja õigesti käitumise sisu?

Paraku võib filmidest ja seriaalidest ning ametnike endi juttudest jääda mulje, et politseinikuks võib saada igaüks ja kohe, kui ta vaid tahab – tuled avaldad soovi, saad vormi selga või ametimärgi vöö peale või taskusse, hakkad politseiautoga ringi sõitma, tuled autost välja, ajad halbu tegelasi taga, murrad nad maha, paned käed raudu, kuulad neid üle, vahel küsitled ka tunnistajaid, viid „pahad poisid“ kohtusse või paned ise trellide taha, istud jälle autosse ja sõidad järgmisi halbu „poisse“ otsima; no hästi, vahel teed midagi igavamat: peatad ka mõne kiirust ületanud sõiduki ja trahvid juhti või mõnikord aitad mõnel toredal vanainimesel kadunud kodulooma üles leida või tülitsevatel naabritel maha rahuneda ja omavahel taas sõpradeks saada; tõsi, füüsiliselt peaks tugev ja osav olema, autoga peaks hästi sõita oskama ja relvast peaks täpselt laskma; kõik muu tundub lihtne ja selge olevat – on ju kohe aru saada, millal ja millesse sekkuda* tuleb, millal kedagi korralt kutsuda, kes milles süüdi on, kes on halb ja kes hea, keda noomida, keda aga trellide taha viia, keda karistada ja kuidas karistada.

Kui nüüd endalt küsida „*Kas on ikka kohe kõik täiesti selge, kes ja kui palju halba tegi ning mida kellegi suhtes ette võtta?*” ja proovida sellele küsimusele ka ausalt vastata, siis tõenäoliselt tekib teil probleeme kindlapiiriliste seisukohtade võtmise ning nende sõnastamisega. Te hakkate sobivaid sõnu otsima, teie laused on veidi konarliku* ülesehitusega ning kohati ebaselge või liiga ebamäärase* mõttega ja te hakkate ise ka kahtlema, et kas see, mis te vastuseks pakkusite, on ikka õige. Ja isegi, kui teie põhjendused on selgesõnalised ning kõlavad enesekindlalt, siis lisaküsimusele „*Aga miks te nii arvate?*” ei oska te vastata teisiti kui „*Aga see on ju nii*” või „*Ma tean, et see on nii*” ning kui selliste vastuste peale omakorda küsida „*Kust te teate, et see nii on?*”, satute te kimbatusse* ja ei oska seletada, kuidas te võite kindlad olla, et teil õigus on. Tavaliselt hakkate te sellistes olukordades kasutama väljendeid „*ma arvan*”, „*ma tunnen*”, „*peaks olema*” jms ehk sisuliselt räägite te iseenda arusaamistest ja tundmustest või oletustest. Seega tuleb välja, et te teete otsuseid selle kohta, millal ja kuidas reageerida, kuidas kellegagi käituda selle põhjal, mida te ise tunnete või oletate, ehk nii öelda iseenda tarkusest lähtudes, mitte selle põhjal, mida seadused ühe või teise asja kohta ütlevad.

Tuleb välja, et te (võib-olla ise seda taipamata) peate ennast justkui kuningaks või bossiks, kellel on õigus oma sisetunde ja äranägemise järgi otsustada, mis tema territooriumil on halb, mis hea, kuidas kellegagi käituda, kuidas kedagi karistada. Siinkohal jõuamegi küsimuse „*Miks on vaja õppida?*” tuumani.

Politseinikud on riigiametnikud, nende käes on osa riigivõimust. Demokraatlikus riigis kuulub aga võim rahvale. Volitused tegutsemiseks on politseile andnud rahvas. Seega ei saa politseinik vaid iseene tarkusest (arvamustest, tunnetest juhindudes) otsustada, mis on halb, mis hea, kuidas kellegagi käituda, kuidas kedagi karistada, vaid ta peab tuginema nendele seisukohtadele, milles terves riigis on kokku lepitud. Need kokkuleppelised seisukohad, mis ühes riigis selle riigi territooriumil olevate inimeste (seejuures ka politseinike) jaoks kehtivad, ütleb välja rahva esinduskogu ehk Eestis Riigikogu. Riigikogu avaldab need üldiseid huve esindavad seisukohad seadustes, millest omakorda järeldub, et politseinikud peavad juhinduma sellest, mida ütlevad seadused. Seadus ütleb, milleks politseiasutused ja politseinikud üldse olemas on, ehk seadus sõnastab politsei ülesanded,

konarlik нескладный

ebamäärane неопределённый, смутный, неясный

kimbatus недоумение

missiooni ühiskonnas. Lühidalt kokku võetuna on demokraatlikus õigusriigis³ politseinike ülesanne kaitsta ühiskonnas põhiseaduse ja teiste seadustega ette nähtud korda, püüda ära hoida seaduserikkumisi, peatada seadust rikkuv käitumine, tagada, et seadusi rikkunud inimesed kannaksid oma tegude eest vastutust, ja hoiduda kõige selle juures inimeste põhiõiguste ning isikuvabaduste kahjustamisest. Seadus, õigemini paljud erinevad seadused määravad ära, milliste juhtumitega politsei peab tegelema, millele ja kuidas reageerima, kuidas võib ja tohib inimestega käituda, millal ja kuidas kedagi karistada.

Kui politseinik ei juhindu oma tegevustes seadusest, vaid tegutseb üksnes omaenda arusaamade järgi, siis on oht, et ta satub ise seaduses ettenähtuga vastuollu, teeb midagi, mida seadus tegelikult ei luba teha, ehk teisisõnu: on oht, et politseinik rikub ise seadust. Lause „Politseinik rikub seadust“ ei kõla kuigi hästi ja lisaks tuleks üldise korra huvides iga seaduserikkuja, olgu siis tegemist kas või politseinikuga, toime pandud rikkumise eest vastutust kandma panna. Selleks, et sellist olukorda vältida, peab politseinik seadust järgima. Selleks, et seadust järgida, peab politseinik hästi seadusi teadma ja tundma. Tunnistagem, et väljend „Politseinik ei tunne seadust“ ei kõla samuti eriti hästi ja ei tekita politsei vastu lugupidamist. Pealegi näevad seadused ette, et politseinik on kohustatud inimestele selgitama, miks ta neid tülitab, miks ta midagi teeb, mille eest ta neid karistab ja miks just ühe- või teistsuguse karistuse määrab. Seejuures ei piisa selgituste andmisel üldsõnalisest jutust stiilis „rikkusite seadust ja see on karistatav“, vaid tuleb täpselt välja öelda, millise seaduse millise konkreetse sätte* vastu inimene politseiniku arvates eksis; milline on seaduse järgi võimalik karistus ja millised seaduses olevad asjaolud tingisid seekord just sellise karistuse määramise; kus on kirjas, et inimene just seda, teist või kolmandat peab tegema või kus on kirjas, et politseinik üht või teist asja inimeselt nõuda võib, inimest millekski sundida saab. Politseinik ei ole võimeline talle esitatud nõudeid täitma, kui ta pole õppinud seadusi tundma ja mõistma. Justnimelt mõistma, sest sellest ainuüksi ei piisa, et õppida pähe seaduste nimed ja paragrahvide numbrid või mingid seadustes olevad väljendid või laused – tuleb osata ka aru saada, mida üks või teine seaduses kirjas olev sõna või lause sisuliselt tähendab. Kui politseinik ei ole võimeline seaduses kirjutatu sisust aru saama, seda ise mõistma, siis vaevalt et ta oskab kellelegi teisele selgeks teha, mida seadusega silmas peetakse, mida seadus „tahab“ või „lubab“. Lisaks: kui politseinik

saab seaduses öeldust valesti aru, on oht, et ta ka käitub valesti ehk eksib jällegi ise seaduse vastu.

KOKKUVÕTTEKS. Õppima peab selleks, et teada, millal, millega seoses, mida ja kuidas teha tuleb ning tohib; õppima peab selleks, et ise seaduse vastu ei eksiks; õppima peab selleks, et osata inimestele arusaadavalt selgitada, mida seadus neilt nõuab, mida lubab või keelab, milles seisnes inimese eksimus seaduse vastu ja mida seadus eksinule ette näeb, mis inimest seaduse mõttes ees ootab, mis edasi saab.

1.2 Kuidas õppida?

Karistusõiguse üldosa õppimiseks koolis (kolledžis) on ette nähtud õppetöö klassis (loenguruumis ehk auditooriumis) õpetaja (õppejõu) juhendamisel ja iseseisev töö (iseõppimine väljaspool koolitunde).

Õppetöö klassis koosneb loengutest (õpetaja tutvustab teemasid ja selgitab neid lahti) ja seminaridest (õpetaja juhendamisel arutletakse ühiselt läbitud teemade üle ja analüüsitakse õiguslikult elujuhtumeid ehk kaasusi).

Loengute ja seminaride jaoks on ette nähtud küllalt vähe tunde. Teemasid, millest rääkida tuleb, ja teadmisi, mis tuleb omandada, on aga küllaltki palju. Seega tuleb igas tunnis olla keskendunud sellele, mida õpetaja räägib, võtta aktiivselt osa ühistest aruteludest ja õpetaja esitatud ülesannete ning kaasuste lahendamisest. Nutitelefoni ja sülearvutite kasutamine tunnis on lubatud ainult õppetööks vajalike seaduste, kohtulahendite või õpetaja viidatud internetist leitavate eluliste juhtumite salvestuste otsimiseks, lugemiseks, kuulamiseks ja vaatamiseks.

Loengutes tuleb tähelepanelikult kuulata kõike seda, mida õpetaja räägib, ja mitte ainult kuulata, vaid ka aktiivselt kaasa mõelda – püüda aru saada, millest on jutt, mis millega seotud on, mis millest sõltub, miks mõned asjad on just nii ja teised asjad hoopis teisiti. Lisaks õpetaja jutule tuleb jälgida ka tema õpetamise stiili, liigutusi, kehakeelt, intonatsiooni – niiviisi aktiveeruvad lisaks kuulmismeelele ka nägemismeel ja muud meeled*. Mida rohkem meeli on uue informatsiooni vastuvõtmisel aktiveerunud, seda paremini suudetakse uut informatsiooni omandada ja meelde jätta.

Slaidid, mida tunniteema käsitlemise käigus seinale kuvatakse, võimaldavad õpetaja räägitut oma silmadega lugeda või pildikujunditena näha – niiviisi kaasatakse õppimisprotsessi õppijate nägemismälu. Kui õpetaja kirjutab või joonistab tahvlile skeeme või kujundeid, paneb sellise tegevuse jälgimine õppijate aju otsima seoseid juba kuuldu/nähtu ja tahvlile tekkivate sõnade ja lausete või skemaatiliste kujutiste ja kujundite vahel. Videoklippide vaataminegi stimuleerib korraga nii kuulmis- kui nägemismeelt, ja kui seejuures on antud õpilastele lahendada veel mingi ülesanne, õpitakse videos nähtavas sündmustikus eristama õiguslikult olulisi detaile ebaolulistest. Lisaks passiivsele kuulamisele ja vaatamisele harjutatakse nõnda juba õpitud teadmisi oma mälus üles äratama (meelde tuletama) ja ekraanil demonstree-ritava sündmustikuga seostama ehk praktiliselt kasutama. Siinkohal tahan juhtida veelkord tähelepanu politseiteemalistele filmidele ja seriaalidele, sest neidki on võimalik karistusõiguse õppimiseks edukalt ära kasutada: filmides ja seriaalides on palju episoode erinevatest sündmustest alates isikutevahelisest rahulikust jutuajamisest ja lõpetades sellega, et keegi paneb kuskil pommi lõhkema. Kui nendes episoodides tegutsevate isikute käitumist analüüsida Eesti seaduste ja karistusõiguse põhitõdede seisukohalt, siis saab vaataja samaaegselt filmielamusega arendada endas ka oskust anda inimeste tegude ja käitumise kohta õiguslikke hinnanguid.

Autori enda õppimise ja teiste õpetamise kogemus kinnitab, et edukamad on õppimises ning eksamitel ja arvestustel need õpilased, kes lisaks õpetaja pakutavatele õppematerjalidele koostavad veel endale isikliku konsekti selle kohta, mida nad loengutes-seminarides kuulevad-näevad. Õppimise alguses puutuvad õpilased kokku paljude neile võõraste õiguskeelsete mõistetega, mille elulist sisu ja mõtet on tihti esmapilgul raske taibata. Õpetaja püüab enamasti uute mõistete sisu õpilastele lahti selgitada eluliste näidete abil. Seetõttu on oluline kirjutada konsekti, mõistete ja nende õiguskeelsete definitsioonide ning mõttekonstruktsioonide juurde, lühivormis üles ka õpetaja esitatud elulised näited – nii on hiljem kergem meenutada, mida üks või teine õiguskeeleline mõtteavaldus sisuliselt (eluliselt) tähendab. Inimese mälu võib teda alt vedada, kõik oluline ei jää meelde, kuigi kuulamise ja vaatamise ajal võib tunduda, et *asi on selge ja lihtne ja küll ta meelde jääb*. Tavaliselt ei jää kõik meelde. Kui on olemas isiklik konsekt, siis saab tundides õpetatut alati kiiresti üle vaadata ja kontrollida ja uuesti meelde tuletada. Nii ei pea mälu värskendamiseks raiskama oma aega raamatukokku minemisele või õpikutest õige koha ülesotsimisele või endast targema koolikaaslase leidmisele.

Õigusliku sisuga teemade puhul peab silmas pidama tõsiasja, et kõik, mida räägitakse, et kõik arutelud, mida peetakse, ja kõik hinnangud, mida antakse, peavad vastama kehtivates seadustes olevatele seisukohtadele ja reeglitele. Seega tuleb lugeda seaduste tekste. Õigusliku sisuga elulistele probleemidele lahenduste otsimine on võimalik ainult seadus tekstide abil. Meie ise võime ju arvata ja oletada, kuidas mingi olukorra puhul võiksid asjad olla või peaksid olema, aga õiguslikus mõttes saavad asjad olla ja peaksid olema vaid nii, nagu seaduse sätted arutelualuses olukorras ette kirjutavad. Seega, kui õpetaja tõstatab mingi küsimuse, annab lahendamiseks mingi ülesande, siis ei ole mõtet niisama omaenese tarkusest (ehk lihtsalt peast) vastuseid ja lahendeid välja pakkuma hakata, vaid tuleb otsida üles õige seadus ja selle õiged sätted, mille alusel saab kindlalt väita, et asjad on või peaksid olema just nii ja mitte teistmoodi, sest muud võimalust seadus paraku ette ei näe. Lisaks seadustele on mõnikord õigete vastuste andmiseks ja lahenduste leidmiseks vaja tutvuda ka Riigikohtu seisukohtadega, mis on kirjas mõnes konkreetses kohtuotsuses (kohtulahendis). Kui tekib vajadus lugeda lisaks seadustele ka kohtuotsuseid, siis kutseõppes juhib õpetaja sellele tähelepanu. Kuna kõik, mida õpetaja räägib, peab tuginema seaduses öeldule, siis on soovitatav otsida seadustest üles need sätted, millele õpetaja küll pole otseselt viidanud, kuid mille alusel ta arvatavasti oma loengut peab ja oma seisukohti avaldab. Seejuures pole sugugi paha seadustest üle kontrollida, kas õpetaja jutt, tema mõtted on ikka seadustega kooskõlas.

Nagu eelnevalt vihjatud*, kasutab õpetaja loengu läbiviimisel küllaltki sageli õigusliku tähendusega sõnu ja lausekonstruktsioone. Võib juhtuda, et õpilased ei taipa kohe õpetaja jutu mõtet. Siis võib käetõstmisega õpetajale sellest märku anda ja paluda tal veel kord oma väljaöeldud* lausete ja mõtete sisu selgitada. Kui õpilane ei anna kohe märku, et talle jäi midagi arusaamatuks, siis on tal üldjuhul natuke või juba palju raskem aru saada ka kõigest sellest, mida õpetaja edaspidi räägib. Iga lünk* õppeainest arusaamises ja erialastes teadmistes tuleks kõrvaldada võimalikult kiiresti ehk kohe pärast selle tekkimist – seega olgu õpilased julged ja andku õpetajale kohe teada, kui tema jutust jäi midagi arusaamatuks. Tasub mõelda sellele, kuidas väikesed lapsed targemaks saavad – nad esitavad pidevalt küsimusi, et

vihjama, vihjamisi намекнуть, с намёком

äsja väljaöeldud только-что высказанное

lünk, lüngad teadmistes пробел, пробелы в знаниях

saada teada, mis mida tähendab, miks miski on nii, nagu see on. Tänu sellisele käitumisele saavad nad kiiremini targemaks ja ka arenevad kiiremini.

Üks väga oluline põhimõte, mille järgimiseta ei ole võimalik õiguslike reeglitega seotud tööaladel (seega siis ka politseitöös) olla hea spetsialist, on järgmine: eriala õiguslikud põhimõisted peavad olema selgeks õpitud ja erialane sõnavara (terminoloogia) peab olema kindlalt omandatud. Iga elukutse puhul kasutatakse kindlaid mõisteid ja väljendeid, mille tundmine ja teadmine teeb ühes ja samas valdkonnas töötavate inimeste (kolleegide, spetsialistide) omavahelise tööalase suhtlemise ja üksteisemõistmise kiiremaks ja ladusamaks*. Teatud asjad peavad olema lihtsalt peas. Piltlikult väljendudes: kui spetsialist une pealt ootamatult üles äratada ja talle mingi ametialane küsimus esitada või korraldus anda, siis peab ta kohe oskama õigesti vastata või asjakohaselt tegutsema hakata. Seega, erialase edukuse huvides tuleb mitte lihtsalt õppida ja püüda aru saada, vaid paljud mõisted ja mõttekonstruktsioonid, õigemini neid ja nende sisu väljendavad sõnad ning laused, tuleb õppida pähe. Muud võimalust oma ametis targaks saada ja teiste ees targana esineda ei ole.

Oluline koht õppimises ja targemaks saamises on iseseisval tööl, enda arendamisel. Õppeainete või -moodulite kavades on kirjas iseseisvaks õppimiseks mõeldud ülesanded ning kohustuslike raamatute ja õppematerjalide loetelu. Iseseisva töö panust kontrollib õpetaja koduste tööde ülevaatamisega ja õpilaste tehtud esitluste hindamisega seminarides. Nagu eelpool sai märgitud, ei piisa loengutundidest, et kõiki vajalikke erialaseid teemasid käsitleda, samas aga tuleb õppeaines arvestuse positiivseks sooritamiseks (ehk tunnistusele positiivse hinde saamiseks) teada ja tunda kõiki neid teemasid, mida politseinikul oma töö iseloomu tõttu tarvis teada ja tunda on. Seega ongi iseseisev töö mõeldud ennekõike loengutes saamata jäänud teadmiste omandamiseks. Õpilaste teadmisi ei hinnata aga ainult selleks, et otsustada, kas õpilane saab õpinguid jätkata või peab puuduliku õppeedukuse pärast õpingud katkestama ja politseiniku elukutsest loobuma, vaid igasugune lugemine, ka erialaste raamatute ja kirjatükkide lugemine, tuleb isiku arengule alati kasuks. Mida rohkem inimene loeb, seda rohkem teadmisi ta saab ja seda paremaks muutuvad tema mõtlemisvõime ja mälu. Palju lugevad inimesed näevad ning mõistavad palju paremini igasuguseid seoseid erinevate elunähtuste ja inimkäitumise asjaolude vahel. Noorte inimeste

jaoks ehk kõige olulisem on, et lugemine parandab eneseväljendusoskust – mida rohkem erinevaid kirjatekste loetakse, seda paremini, seda selgemini osatakse ennast väljendada, oma mõtteid teistele arusaadavaks teha, ja seda eriti just kirjalikus suhtluses.

Iseseisva õppimise puhul, kui tegemist on tundides õpitu kordamisega, on soovitatav õppida mitmekesi koos (näiteks seltsis toakaaslastega või mõne kursusekaaslasega). Koos õppides saab õpitavaid teemasid omavahel aktiivselt läbi arutada, mis aitab õpitavat paremini meelde jätta. Ühisõppimise pluss on ka see, et saab kaaslas(t)elt küsida nende teemade kohta, mida ise ei tea või mis pole endal veel päris selged. Kui kaaslane ei oska isegi esitatud küsimusele kohe vastust anda, stimuleerib see ometi kõiki osalejaid esitatud küsimusele aktiivselt vastust otsima ning ühiselt vastust otsides saavad lõpptulemusena kõik targemaks. Samuti on ühisõppimise korral võimalik harjutada vastastikku erialaste mõistete defineerimist ja mõttekonstruktsioonide avaldamist – on suur vahe, kas mõelda midagi omaette või püüda oma mõtteid kellelegi selgitada. Teistele millegi selgitamine võimaldab näha iseenda tarkuse kvaliteeti justkui kõrvaltvaatajana. See aitab iseendal aru saada oma teadmiste ja mõttekäikude puudulikkusest, aitab leida üles lüngad oma teadmistes või nende esitamise oskustes. Üldjuhul saab inimesele alles siis midagi kindlalt ning üksikasjalikult selgeks, kui ta omandab oskuse oma teadmisi terviklikult ning loogiliselt seostatuna ka kellelegi teisele selgeks teha. Piltlikult öeldes: kui suudate oma vanaemale selgeks teha, mis on karistusõiguse mõte, siis järelikult olete ka ise sellest lõpuks aru saanud. Lisaks loob selline vastastikku selgituste jagamine eeldused paremaks tööalaseks suhtlemiseks inimestega. Seadused kirjutavad politseinikule ette kohustuse selgitada inimestele erinevaid õigusliku tähendusega asjaolusid – kui tulevane politseinik on juba koolis õppides omandanud oskuse asju teistele arusaadavalt selgitada, siis saab ta selgitamiskohustuse täitmisega ka tööl hakkama.

Et õppimine oleks tulemuslik ja õpitav ka meeles seisaks, on oluline seostada õpitavat oma tulevase tööga, oma eluga, enda edukusega tulevikus – kui õpitakse ainult järgnevaks koolitunniks või arvestuseks/eksamiks, siis unustatakse vajalikud tarkused üsna kiiresti pärast koolitunni või arvestuse/eksami möödumist. Kui õpitakse häälestusega* „*kõiki neid tarkusi on mul*

vaja hiljem tööl teada, kogu töise elu jooksul kasutada”, siis jäävad teadmised mällu paremini ning kauemaks ajaks püsima.

KOKKUVÕTTEKS. Tuleb kuulata ja jälgida tunnis toimuvat tähelepanelikult; tuleb panna oma konspekti kirja kõik olulisemad mõisted, mõteteavaldused ja -skeemid ning lühimärkmetena nende sisu selgitavad elulised näited; ülesannete/kaasuste lahendamisel tuleb teadvustada endale kõigepealt ülesande/kaasuse sisu ja eluline probleem, mis vajab õiguslikku lahendamist; tuleb veenduda, kas õpetaja esitatud küsimused on sisult adekvaatselt arusaadavad – kui ei ole, tuleb paluda õpetajal selgitada veel kord esitatud küsimuste sisu ja mõtet; oma arvamuste kujundamisel ja avaldamisel tuleb toetuda alati seaduse tekstile, konkreetsete õigusaktide konkreetsetele sätetele või Riigikohtu konkreetsetes kohtulahendites välja öeldud seisukohtadele.

2. peatükk

ÕIGUSE OLEMUS JA KARISTUSÕIGUSE ÜHISKONDLIK TÄHTSUS

Karistusõiguslike reeglite õppimiseks, nende sisu paremaks mõistmiseks on hea, kui õppija mõistab ühiskonna elu õiguslikku korraldust* – ehk kui õppija saab aru, mida õigus sisuliselt endast kujutab* ning millist rolli ühiskonna toimimise seisukohast õigus, sealhulgas karistusõigus, mängib*. Käesoleva peatüki mõtteks* ongi anda ülevaade õiguse, sealhulgas karistusõiguse sisulisest olemusest ja tähtsusest ühiskonnas. Kuigi õppekorralduslikult eelneb karistusõiguse üldosa teemade õpetamisele õppeaine „Sissejuhatus õigusesse”, milles õiguse üldiseid tunnuseid ning põhifunktsioone juba käsitletakse, aitab alljärgnev peatükk neid karistusõiguse teemadega siiski juba konkreetselt seostada ning lahti mõtestada*, või veelgi täpsemalt väljendudes: alljärgnev aitab selgemini aru saada, miks karistusõigus üldse olemas on, kuidas ta teiste õigusvaldkondadega seotud on, kuidas ta kogu ühiskonna ja selle üksikliikmete ehk inimeste elu ning tegemisi mõjutab.

ühiskond общество

korraldus устроенность, устройство

endast kujutama представлять из себя

rolli mängima, tähtsust omama играть роль в чем- л., иметь значимость

mõtteks olema, asja mõtteks on быть смыслом, смыслом дело является

lahti mõtestama осмысливать, осмыслить

2.1 Õiguse olemus⁴

Inimene ei saa elada üksinda – ei ole võimalik oma elu ära elada nii, et ei suhtle teiste inimestega. Ellujäämise ja enam-vähem talutavate* elamistingimuste saavutamise nimel on inimesed ajaloo algusest saadik elanud koos rühmadena. Rühmana, hulgakesi* koos oli lihtsam ellu jääda ja igapäevast elu korraldada – keegi käis looduses toidu jahil, keegi ehitas samal ajal eluaset, keegi valmistas majapidamisesemeid, keegi valvas kodu ja hoidis selle soojana, tegeles lastega ja hooldas vanureid jne (üksi kõike teha ei jõua ja igaüks ei ole ka võimeline kõiki eluks tarvilikke asju valmistama ning tegema). Ei pea olema ajaloo-, antropoloogia- või psühholoogiaprofessor, et taibata* miks inimesed on läbi aegade* koos elanud. Mida raskemad on elamistingimused, mida ohtlikum on ümbritsev keskkond, seda suurem on vajadus elada koos teiste inimestega, tegutseda ühiselt nii söönuks saamise, kodu olemasolu, laste kasvatamise kui ka üksteise kaitsmise nimel*. Üheskoos on kergem raskusi ületada ja isegi rõõmu on koos rõõmsam tunda. Tänapäeval, mil kõike eluks vajalikku ei pea ise tegema, mil keegi on juba korterid ja majad valmis ehitanud ja poest saab peaaegu kõike osta, võib pealiskaudsele* inimesele jääda mulje, et ükski on võimalik vägagi hästi eksisteerida. Jah, inimene võib ju elada omaette, aga tal on naabrid, ta peab tööl, poes, arsti juures käima, liiklema teedel ja tänavatel jne. Seega puutub ka eraklik* inimene paratamatult teiste inimestega kokku ning on sunnitud nendega aeg-ajalt suhtlema.

Võib-olla ei olegi oluline teada täpselt, kuidas inimesed kunagi elasid ning miks nad otsustasid just hulgakesi elamise kasuks – pigem* on oluline see fakt, et inimesed elavad koos, kasutavad ühist territooriumit, ühist keskkonda: kortereid, maju, külasid ja linnasid, tänavaid ja parke, maanteid ja sildu, järvesid ja ookeane, riike ja kogu maakera. Seejuures on enamik inimesi huvitatud üldjuhul sellest, et elu oleks rahulik ning pakuks mingitki rahulolu ja rõõmu täna, homme ja ülehomme. Inimesed on huvitatud sellest, et oleks

talutav, talutavad elutingimused терпимый, терпимые жизненные условия

hulgakesi, hulgakesi koos сообща, совместно, всем скопом

taibata, taipama понимать, понять; соображать, сообразить

läbi aegade сквозь времена

millegi nimel tegutsema действовать во имя чего

pealiskaudne, pealiskaudne inimene поверхностный, неосновательный человек

eraklik отшельнический

pigem скорее всего

vähem segadust argitoimetustes, et oleks vähem tülisid ja kaklusi, et ei peaks kartma ootamatuid rünnakuid, et oleks vähem valu ja kannatusi. Inimesed vajavad kindlustunnet – soovitakse, et see hea, mis on täna olemas, säiliks ka tulevikus. Inimesed tahavad kindlustunnet ka selles osas, et kui täna isegi on miski halvasti, siis millalgi muutub olukord paremaks, et halb kaob ja halva asemele tuleb uuesti hea.

Kuna inimesed on üldjuhul huvitatud ellujäämisest ja elu paremaks muutmisest, siis on nad paljude põlvkondade kogemuste põhjal omandanud arusaamise sellest, mis on ühele inimkooslusele (olgu siis väiksemale või suuremale inimeste rühmale) kasulik, mis kahjulik, mis hea, mis halb, mis õige, mis vale. Vastavalt nendele arusaamadele on ühte kooslusesse kuuluvate inimeste enamusel kujunenud välja ühtsed üldised eluhoiakud ja käitumine, tavad* ja kombed*, uskumused, moraal ja kultuur.

Paikkonniti*, olenevalt pikemaajalistest elu- ja ajalootingimustest, esineb erinevatel inimkooslustel nende kõigi osas mõningaid erisusi, kuid igas maailma paigas ja iga rahva juures väärtustatakse enam-vähem samu asju – inimelu, tervist, eluaseme ja elatusvahendite olemasolu, võimalust sünnitada ja kasvatada järeltulevat põlvkonda, stabiilset korda* sotsiaalses* suhtlemises ning inimeste suhetes asjade ja elusa loodusega. Korra olemasolu on igasuguse elamist väärt elu eelduseks. Seal, kus puudub kord, tekib kaos* – selle reegli kehtivuse tõdemiseks piisab, kui heita pilk kaasaegse maailma sõjakolletesse või relvastatud konflikti piirkondadesse.

Kord on ajalooliselt tekkinud algselt nagu iseenesest – koos elavad inimesed on justkui kokkuleppeliselt jõudnud arusaamisele, mis on rahulikuks kooselamiseks, toimetulekuks ja enda välisohtude vastu kaitsmiseks vajalik: mida keegi kogukonna* liikmetest peab tegema, mis on kogukonnale kasulik ja kogukonna seisukohast õige. Nagu eelnevalt öeldud, kujunesid sellise arusaamise pinnalt välja oma tavad ja kombed ning neist arusaamine. Teadmine, kuidas õigesti käituda, anti ja antakse ka tänapäeval järgmistele

tavad обычай

kombed нравы, традиций

paikkonniti местами, территориально

kord порядок, строй

sotsiaalne – ühiskondlik, isikuterühma koostoimimist/tegutsemist, isikutevahelist suhtlemist puudutav

kaos хаос, неразбериха

kogukond община

põlvkondadele edasi enamjaolt kasvatuse kaudu, mille üks komponent on isiklik eeskuju.

Tavad ja kombed kujutavad endast inimkäitumise kirjutamata reegleid. Selliseid reegleid nimetatakse ka **tavanormideks**. Nad on kõigile kogukonna liikmetele teada ja nende järgimist* eeldatakse kogukonna kõigilt liikmetelt kõigi liikmete suhtes. Tavaliselt enamik liikmetest neid reegleid ka järgib. Selline tavade ja kommete järgimisel põhinev inimkäitumise korrapärastamine kujutab endast üht inimkogukonna elu sotsiaalse reguleerimise viisi. Seejuures ei tule väljendi „kogukond“ all silmas pidada üksnes kõiki ühel territooriumil elavaid inimesi kogumis, vaid ka nende väiksemaid osarühmi, mis võivad olla tekkinud ühiste huvide, uskumuste või tööiste vajaduste põhjal (spordiklubi, kogudus, töökollektiiv vms). Igas koosluses, olgu suuremas või väiksemas, kehtivad mingid käitumis- ja tegutsemisreeglid.

Aja jooksul inimeste teadmised ja oskused arenesid. Arenesid ka tööriistad ja tehnilised vahendid. Tekkis järjest rohkem uusi eluvaldkondi, tegevusalasid ning nendega seotud inimeste rühmi. Inimesed jagunesid selgepiirilistelt elukutsete ja sotsiaalse staatuse järgi (erinevat liiki käsitööliseks/ meistrimeesteks, põllumeesteks, meremeesteks, kaupmeesteks jne). Kujunes välja kindel võimueliit ning nendega seotud tegevusalade ja inimeste ring (ülirikud*, valvurid, sõjamehed, varustajad, teenijad jne). Inimesed ise muutusid liikuvamaks, rännati mööda maad ja sõideti merd. Tekkisid suuremad elukeskused (suurkülad ja linnad), kuhu koondus palju erinevate tavade ning kommetega inimirühmi või üksikisikuid. Rajati maanteid, ehitati losse, kindlusi, üldkasutatavaid hooneid, eramaju, terveid linnu, suuri veevarustus- ning kanalisatsioonisüsteeme jne.

Kõige sellega seoses muutus ja tekkis uus elukeskkond. Et selles oleks võimalik ning mõttekas elada, pidi sealgi valitsema mingigi kord. Paraku jäi uues olukorras korra säilitamiseks/loomiseks senistest elu loomulikuks osaks olnud reeglitest väheks. Kogukond polnud enam nii ühtne ja võrdsuse põhimõttel toimiv kui varem. Kuid endiselt oli vaja hoida neid tavasid ja kombeid, mis tagaksid juba omaks võetud väärtuste püsimise, elamiseks kasulike suhete, objektide (nii eraisikute kui üldkasutatava vara) ning keskkonna säilimise ja edasiarendamise. Keskne, domineeriv kogukond, tahtes säilitada põhiosas oma senist elulaadi, pidi muutma oma olulisemate koduste tavade ja kommete järgimise kohustuslikuks ka kõigile uutele, väljastpoolt tulijatele,

järgimine соблюдение

ülirik, ülikud аристократ, сановник, знать

kes kogukonda elama asusid. Või siis soovis tekkinud võimueliit, et kogukond elaks ja tegutseks mingis osas* just eliidile meelepäraste reeglite järgi. Lisaks olemas olevate, oma elulist kasulikkust ja/või elujõudu tõestanud tavade ning kommete säilitamisele ja laiendamisele oli vaja uute eluvaldkondade ja uute tekkinud suhtlemisolukordade tarvis kehtestada uusi, positiivseid arenguid ja tulemusi soosivaid käitumis- ja tegutsemisjuhiseid ehk reegleid. Selleks, et reeglid jõuaksid enam-vähem kindlalt igasse kogukonna hõivatud maanurka ning iga kogukonna liikme teadvusse, hakati elamise/olemise/tegutsemise reegleid kirja panema ja lisaks suusõnalisele isikult isikule teadaandmisele juba ka kirjasõna kaudu (kirjalikult) levitama. Ühtlasi kuulutati reeglite järgimine kohustuslikuks ja anti teada karistustest, mis ootavad ees neid, kes üht või teist reeglit rikuvad või rikkuda kavatsevad. Reeglite väljakuulutamise, nende järgimise kontrollimise ning rikkujate tabamise ja karistamise korraldamise võttis võimueliit suures osas enda peale*.

Siitmaalt saabki alguse ühiskondlike protsesside ja inimkäitumise õiguslik reguleerimine – kogukonnas võimupositsioonil olevad isikud või absoluutset võimu omav üksikisik (näiteks kuningas) kehtestab reeglid, millega määratakse ära: 1) „asjad“*, mis on kogukonna või võimu teostamise seisukohast olulised; 2) olukorrad, mille tekkimisel/esinemisel soovitakse reeglite järgi tegutsemist/käitumist; 3) juhised/ettekirjutused nendes olukordades tegutsemiseks/käitumiseks ehk mida ja kuidas teha või mida nendes olukordades mitte teha, ning 4) karistused/koormised isikutele, kes ette antud juhiseid ei

„**mingis osas**“ tähendab seda, et nii oma võimueliit kui ka võõras võim (kui võõras kogukond on mingi kogukonna vallutanud) ei saa täielikult ära keelata, ära kaotada juurdunud tavad ja kombeid ning asendada neid kunstlikult täiesti uute ja teistsugustega; tavad ja kombed on osa kogukonnast, tema eneseteadvusest, aust ja väärikusest, mistõttu kogukond reageerib väga valuliselt nende kaotamise püüele ja uute kommete pealesurumisele – kogukond võib mässama hakata. Ka kogukonnas domineerivad uskumused ja usulised tõekspidamised kujundavad tavad ja kombeid, olles niiviisi samuti kogukonna jaoks tähtsad, tema au ja väärikusega seonduvad nähtused. Nendegi muutmisse suhtutakse kahtlustavalt ja nende vägisi muutmine kutsub samuti esile vastuhaku. Kuna uskumuste ja usu teemad on kogukonna tavade ning kommetega tihedalt seotud, siis autor nende sisu ja rolli ühiskonnas eraldi ei käsitle.

enda peale võtma брать на себя

„**asjad**“ – kaasajal kasutatakse siinkohal sõna „väärtused“, mille all mõeldakse erinevaid ühiskonna kui terviku ja inimeste jaoks olulisi asju: inimelu, inimese tervist, vara*, turvalisust, tervislikku elukeskkonda, usaldustunnet millegi või kellegi suhtes, vägivallavaba suhtlemist, abielu, perekonda, ausat ettevõtlust jne; neid väärtusi, mille hoidmine ning kaitsmine on õigusnormidega tagatud, nimetatakse **õigushüvedeks***

vara имущество

õigushüve правовое благо

täida ja/või kahjustavad kuidagi neid „asju“, mida peetakse olulisteks. Sellist reeglite kehtestamist nimetatakse ka normiloovaks tegevuseks – kehtestatud reeglit nimetatakse normiks, normi all mõeldakse kehtestatud reeglit. Seega **õigusnorm** on kogukonnas võimupositsioonil oleva isikuteringi (või üksikisiku) kehtestatud reegel, mis on kogukonna liikmetele (või mõnele kogukonnasisesele konkreetsele isikuterühmale või üksikisikule) täitmiseks/järgimiseks kohustuslikuks tehtud ja mille järgimine/täitmine tagatakse võimuaparaadi (võimu teenistuses olevate ametnike ja sunnivahendite) abil. Sõna „ÕIGUS“* all, selle sisu lihtsustatud tähenduses, mõeldakse aga olemasolevate õigusnormide kogumit ehk kõiki õigusnorme, mis on ühe kogukonna jaoks ühel territooriumil (reeglina siis riigis) praegu kehtivana kirja pandud. Sellist kirjapandud ja kehtivat õigusnormide kogumit nimetatakse erialakirjanduses ka „positiivseks õiguseks“. Tavakeeles kasutatakse sõnade „õigus“, „õigusnorm“ või „normide kogum“ asemel sõna „seadus“ – kindlasti on lugejale tuttavad väljendid: „seadus ütleb, et ...“ või „seadus nõuab, et ...“ või „seadus näeb ette ...“. Lisaks võib aeg-ajalt kuulda selliseid väljendeid nagu „kehtiva korra järgi...“ või „korra tagamine“ või „kord näeb ette ...“ – selliste sõnakasutustega väljendatakse tõsiasja, et on olemas õigus, õigusnormid, seadused ja muud õigusaktid, mis ütlevad, mis on mis ja kuidas asjad peavad olema. Kui ametnikud või keegi teine kasutavad sõna „kord“, siis peavad nad tavaliselt silmas **õiguskorda** ehk ühiskonna ja selle liikmete jaoks õigusnormides ettekirjutatud olemise ja toimimise korda, elamise ja tegutsemise õiguslikku korraldatust. Teise variandina on võimalik, et kui ametnik kasutab sõna „kord“, siis mõtleb ta selle all „**avalikku korda**“ – Korraldusseaduse § 4 lg 1 ütleb, et „*Avalik kord on ühiskonna seisund, milles on tagatud õigusnormide järgimine ning õigushüvede ja isikute subjektiivsete õiguste* kaitstus*“.

Tänaseks on inimeste olme eluga, õppimise ja tööga, puhkuse ja hobidega, poliitika ja võimusuhetega, spordi ja tervisega, looduskasutuse ja tehiskonnaga ja paljude muude inimelus esinevate „asjade“ ning nähtustega seonduvaid valdkondi kordi rohkem kui näiteks sajand tagasi. Kõik need

õigus – kuigi keeleliselt on sõnal „õigus“ mitu tähendust, kasutatakse käesolevas õpikus seda sõna vaid juriidilises tähenduses; vene keeles on siin seega mõeldud sõna „право“ subjektiivne õigus⁵ – peamiselt mõeldakse selle all mingi õigusnormiga isikule antud õigust kellelki midagi nõuda või teatud olukorras kuidagi tegutseda; see, kas isik talle antud õigust kasutab või mitte, on reeglina isiku enda otsustada jätud

subjektiivne õigus субъективное право

valdkonnad, õigemini isikute käitumine/tegutsemine nendes, on vähemal või suuremal määral õiguslikult reguleeritud. Inimesed ei kujuta tihti isegi ette, ei taju seda, kui paljud nende igapäevased tegemised on ühe või teise õigusnormi „vaateväljas” – näiteks klassiruum, kus kadetid õpivad, on ehitatud kindlate normide järgi (et näiteks klassi lagi pingis istujatele pähe ei kukuks); klassis olevate laevalgustite valgusühikute miinimumhulk peab vastama kindlatele normidele (et õppijate silmanägemine õppetöö käigus ei halveneks) jne.

Sõna „õigus” kasutatakse õigusnormide kontekstis üldmõistena (õigus kui kõigi õigusnormide kogum). Tegelikult jaguneb õigus kui tervik omakorda erinevatesse harudesse (**õigusharudesse**, õigusvaldkondadesse) ehk õigusnormid jaotuvad erinevate eluvaldkondade ja ühiskonna jaoks oluliste teemade (spetsiifiliste probleemide ringi) kaupa. Näiteks on olemas tööõigus, mille alla kuuluvad kõik need õigusnormid, mis reguleerivad isikutevahelisi tööalaseid suhteid, tööaja pikkust ja muid töötamise tingimusi. On olemas perekonnaõigus, majandusõigus, rahvusvaheline õigus jne. Piltlikult öeldes on lugu sama nagu meditsiinimaastikul, kus üldmõistena kasutatakse sõna arstiabi (meie kontekstis siis „õigus”), aga me teame, et tegelikult on väga palju erinevaid arste ja et arstiabi tõhusus sõltub paljuski sellest, mis kehapiirkond meil parajasti haige on, mis meile muret teeb ning et me saaksime just meie hädade jaoks sobiva arsti vastuvõtule – vastavalt sellele tegeleb meiega konkreetsemalt juba kas hambaarst või kõrva-ninakurgu arst või hoopis silmaarst või koguni südamearst või nahaarst või hoopis mõni muu eriarst. Nii nagu iga inimese keha (organism) on keeruline ja paljuski probleemne süsteem, nii on seda omamoodi ka ühiskond. Nagu inimkeha vajab toetamist ning ravi sõltuvalt sellest, millise organismi osa (või osadega) probleemid seonduvad, nõnda vajab ka ühiskond väiksemat või suuremat hulka asjakohaseid õigusnorme sõltuvalt sellest, millises eluvaldkonnas või ühiskondlikus teemas midagi korras hoida ja korraldada tarvis on.

Õigusnormide grupeeritus eluvaldkondade või ühiskonna jaoks oluliste teemade järgi avaldub kõige selgemini olemasolevate seaduste nimetuste kaudu. Nii näiteks on olemas Liiklusseadus, mis reguleerib inimeste, enne kõike sõiduvahendite juhtide käitumist liikluses; on olemas Alkoholiseadus, mis reguleerib alkoholi käitlemise korda ühiskonnas; on olemas Loodusseadus, mis reguleerib inimtegevust looduskeskkonna suhtes; on olemas Ehitusseadus, mis reguleerib ehitustegevust ja seab nõuded ehitiste kvaliteedile; on olemas Riigipiiriseadus, mis reguleerib piiriületuse korda ning

riiki sisenemise tingimusi; on olemas veel palju seadusi, mille nimetuste järgi on juba võimalik aru saada, millise eluvaldkonna või ühiskondliku teema võimalike probleemide lahendamiseks neis seadustes sisalduvad õigusnormid on kehtestatud. Järgnevate õpiteemade valguses on oluline meelde jätta, et politseialases kõnekeeles kasutatakse nende nõnda nimetatud eluvaldkondlike või ühiskonnatemaatiliste seaduste kohta enamasti kahte väljendit: kõiki neid seadusi nimetatakse üldistavalt kas „**eriseadusteks**” või siis „**haruseadusteks**”.

KOKKUVÕTTEKS. Kui rääkida õigusest kui inimkoosluse eksisteerimise huvides kehtestatud korrast, kujutab õigus endast kõige hea ning kasuliku, mille vajalikkuse inimesed on ära tundnud, säilitamise ja juurde tekitamise vahendit. Õiguse, kehtestatud normide abil püütakse säilitada seda head ning kasulikku, mis ühiskonnas selle senise arengu tulemusena juba olemas on, ning samas püütakse uute reeglite (õigusnormide) kehtestamise teel tekitada erinevates eluvaldkondades uusi üldkasulikke käitumismustreid ehk luua kogu ühiskonna arenguks miskit uut head ning kasulikku. Omaette küsimuseks on seejuures alati olnud ja jääb küsimus, kas kehtestatud reeglid on ikka piisavalt arukad ning suudavad ka tegelikult head ja kasulikku alles hoida ning juurde luua.

2.2 Karistusõigus ja selle roll ühiskonna elukorralduses⁶

Eelnevalt sai räägitud, et kogukonna kestvuse ning arengu eelduseks on teatud korra olemasolu ühiskonnas – korda on vaja selleks, et vältida kaost. Kaost on vaja vältida, sest kaos ohustab kogukonna kestmajäämist ning arengut.

Kuidas kord ikkagi tekib ja püsib? Kuna tulevased politseinikud puutuvad õppides vägagi palju kokku seaduste ja muude õigusaktidega, samuti politseinikele koolis ettenähtud õppedistsipliini käskude ja keeldudega ning ametialase etiketi nõuetega, võib neis tekkida mõneti ekslik arusaam, et peaaegu kõik siin elus sõltub õiguslikest ettekirjutustest, et peaaegu kõik on saavutatav käskude ja keeldudega, et piisab vaid normi kehtestamisest ja selle täitmise nõudmisest, kui inimesed teevadki kõike nii, nagu peab. Neid, kes aga ei tee, tuleb normikohaselt karistada ning mida rohkem karistada,

seada kindlam on, et inimesed hakkavad lõpuks käituma nii, nagu kord ette näeb. Paraku ei ole aga meid ümbritsev elu ja selle paremaks muutmine nii lihtne.

On oluline, et tulevased korrakaitsjad teeks vahet inimeste käitumise õiguslikul ja muul sotsiaalsel reguleerimisel. Elu ja inimeste suhtes positiivsete hoiakute säilimiseks on kasulik, kui mõistetakse, et õiguslik reguleerimine on vaid üks, ja samas mitte alati parim võimalus, kuidas suunata ühiskonda ja inimeste käitumist. Arusaamine, et õigus, õigusnormidega lubatud sunniabinõud ja inimeste karistamisvõimalused ei ole ainu- ja kõikvõimsad* elu reguleerijad, paneb otsima probleemolukordadele alternatiivseid ja rahumeelsemaid lahendusi.

Üksikisiku käitumise sisu ja suunatust mõjutab enamjaolt keskkond, kus inimene on kasvanud ja millega ta on püsivalt seotud. Silmas tuleb pidada, et see keskkond moodustub paljudest teguritest, millest ehk üksikisiku eluhoiakute ja käitumise mõttes on olulisemad ühiskonnas domineerivad kultuurinähtused, isiku materiaalsed elutingimused ja teda ümbritsevate inimeste need omadused, mis avalduvad inimestevahelises suhtlemises ja inimeste suhtumises kaasinimestesse ning ümbritsevasse elukeskkonda. Seejuures on kõik nimetatud tegurid omavahel tihedalt, võiks isegi öelda läbisegi, seotud ning mõjutavad üksteist ka vastastikku. Näiteks kultuur on paljude elementide (hariduse, usu, tavade ja kommete, kunstide jne) kooslus ning seda mõjutavad nii ühiskonna materiaalsed võimalused kui ka ühiskonnas elavad eripalgelised inimrühmad ja nende liikmed, iseäranis uued liikmed, ellusuhtumine ja teod. Ka õigus, ühiskonnas kehtiv normisüsteem ja õiguskord, on osa ühiskonna üldisest kultuurist, olles nii sellest mõjutatud kui ka samas ise selle mõjutajaks.

Õpiku autor mäletab oma vanavanemate korduvalt lausunud mõtet „*Õnnelik on see maa, kus ausad elukombed vägevamad on kui head seadused*“*. Õpiku lk 26 oli juttu sellest, et enamik inimesi on piisavalt arukad* mõistmaks*, mis neile kahju või kasu toob, mis on neile ja kogukonnale hea ning kasulik, mis aga halb ja kahjulik. Tänu sellele toimub ühiskonnas valdavalt

ainuvõimas, kõikvõimas всеильный, всемогущий

tõenäoliselt on selle mõtte algseks autoriks kaks sajandit tagasi elanud rootsi kirjanik, Esaias Tegner

arukas разумный, благоразумный

mõistmaks чтобы понять

nii öelda eneseregulatsioon, kujunevad välja oma tabud* ja keelud*, neutraalsed ja heakskiidetavad käitumise viisid. Põhiline sotsiaalse reguleerimise vorm ei ole mitte riigis kehtiv kirja pandud õigus, vaid moraal (teadmine heast ja halvast, lubatud ja lubamatust käitumisest), mis avaldub ennekõike domineerivates tavades ja kommetes, mis omakorda saavad nähtavaks ning kuuldavaks inimeste käitumise kaudu. Ja nagu eelnevalt öeldud, kantakse teadmine heast ja halvast, õigest ning valest käitumisest edasi põlvest põlve ennekõike kasvatus ja isikliku käitumisega eeskuju andes. Seda, et see suure tõenäosusega just nii ongi, kinnitab mingil määral järgmine tõsiasi: enamik inimesi ei loe seadusi, ei tea täpselt, millised seadused üldse olemas on ja mis neis kirjas on, kuid elavad sellegipoolest igati korralikult, ei tee elu jooksul midagi sellist, mille pärast erinevate ametnike (korrakaitstjate, sealhulgas politseinike) tähelepanu või lausa kohtu alla sattuda.

Väljakujunenud tavade ja kommete, tavanormide järgimine oli ja on kindlustatud sellega, et kogukonna liikmete teod olid ning on üksteisele nähtavad ja eksimine reeglite vastu tõi või toob endaga kaasa kogukonnapoolse moraalsete hukkamõistu, mis võis ja võib eksijale halvimal juhul tähendada tema väljaheitmist kogukonnast*. Kui keegi mingit reeglit rikub, siis reageerib ülejäänud kogukond vastavalt reegli tähtsusele rikkuja suhtes üht- või teistviisi hukkamõistvalt. Sarnane toimemehhanism puudutab ka korporatiivseid* kooslusi – nendegi liikmeskond peab oluliseks mingeid ühiseid väärtusi, tegevusi ja käitumistavasid ning isik, kes nende vastu eksib, saab ülejäänud korporatsiooniliikmete moraalsete halvaksapanu osaliseks. Kuid lisaks moraalsetele tõekspidamistele ja mõjujõule sisaldavad korporatiivsed suhted veel ka kirjalikku normatiivset regulatsiooni – igas korporatsioonis on enamasti oma põhikiri või muu dokument, milles kehtestatakse korporatsiooniliikmetele kindlad käitumisreeglid ning sanktsioonid* ühe või teise reegli vastu eksimisel.

tabu табу, **keeld** запрет

tänapäeval tähendab **väljaheitmine kogukonnast** seda, et kogukond tavaliselt lõpetab reeglit rikkunud inimesega suhtlemise, jätab ta üksikuks, ehk rikkujat ei kutsuta, ei võeta enam edaspidi enda seltskonda

korporatiivne – inimeste kuulumine ühte gruppi mingi ühise huviala või ühise ameti või muu tegevusala alusel (näiteks poliitiline partei, põllumeeste selts, golfklubi jms)

sanktsioon – negatiivne tagajärg, mis saab osaks kehtestatud reegli (normi) rikkujale: rikkuja korralekutsumiseks mingi konkreetne karistus või sunniabinõu, millega antakse rikkujale talle raskusi ning ebamugavusi põhjustava olukorra tekitamisega teada/tunda, et tema käitumine on vale olnud, ja/või sunnitakse teda tehtud halba heastama

Kogukonna reeglid, n-ö kirjutamata normid (tavanormid) soovitud ja keelatud käitumise ning eksimuste karistamise kohta kehtivad ainult kogukonna siseselt. Seetõttu on inimkäitumise selline sotsiaalne reguleerimine tulemuslik vaid piirkondades, kus ajalooliselt elab ja tegutseb kõigest üks ja ühise arengutaustaga kogukond. Samane on lugu ka korporatiivsete ühendustega – ühe korporatsiooni reeglid on korporatsioonisisened ja reguleerivad vaid korporatsiooni liikmete käitumist. Kui aga ühte piirkonda on koondunud elama ja tegutsema mitmeid erineva taustaga kogukondi (inimrühmi) ning erinevaid korporatsioone, siis kuhjub kokku palju eluviise ja huvisid, mis kohati üksteisele vastanduvad. Sellises olukorras võetakse üldise korra tagamiseks, konfliktide vältimiseks ja kokkupõrgete minimeerimiseks appi ühiskonna elu, erinevate võimalike suhete, õiguslik reguleerimine – reeglid kehtestab juba riik, kes tagab enda loodud regulatsiooni toimimise vajadusel oma sunnivõimuga (kohtute, politsei, muude riigiasutuste ja ametnike abiga).

Alati on olemas inimesi, kes kehtestatud reeglite vastu eksivad, neid tahtlikult või kogemata rikuvad. Reeglid ise on oma sisult ja ühiskondliku tähtsuse poolest erinevad, mistõttu on erineva kaalukuse ja ühiskondliku mõjuga (erineva ohtlikkusega ning tagajärjetõsidusega) ka nende rikkumised. Sellest tulenevalt ei reageeri riik automaatselt iga rikkumise peale, ei sekku inimestevahelistesse probleemidesse/konfliktidesse mitte igakord, vaid teeb seda valikuliselt. Isegi kui riik sekkub, ei tee ta seda kõigi sekkumisjuhtumite korral ühelaadselt* ja ühese intensiivsusega – sekkumise vahendid, nende hulk ja kasutamise jõulisus on erinevate juhtumite korral erinevad ning sõltuvad ennekõike rikkumise enda iseloomust, rikkumise kahjulikkusest ühiskonnale ja selle olulisematele väärtustele. Kõige selle juures peab aga riik selgelt ja inimestele arusaadavalt määratlema ning neile teada andma, mis on need väärtused, mis on olulised nii üksikisikute, aga ka ühiskonna kui terviku jaoks ning mille püsimise eest peaks ideaalis hoolitsema iga inimene, kuid mille olemasolu ja säilimise eest kannab üldvastutust ennekõike just riik. Nende oluliste väärtuste kaitseks on välja kujunenud või loodud **karistusõigus***.

ühelaadselt однообразно, однообоко

karistusõigus – Eesti õiguses kasutatakse ametlikult seda väljendit; varem kasutati väljendit „kriminaalõigus“, mille venekeelseks vasteks on väljend „уголовное право“, praegu kasutatakse väljendit „пенитенциарное право“ ning Karistusseadustiku venekeelne nimetus on „Пенитенциарный кодекс“, mis on tuletatud prantsuskeelsest analoogist „Code penal“

Kuna igas elu- või inimsuhete valdkonnas esineb kõrvuti vähemoluliste teemadega ka väga olulisi teemasid, mis vajavad tugevdatud tähelepanu, ja väärtusi, mida tuleks hoolikamalt kaitsta, siis puudutab karistusõiguslik regulatsioon mingil määral pea kõiki riigi toimimise, ühiskondliku elu ja inimtegevuse valdkondi. Milles seisneb siinkohal karistusõiguse toimimise loogika? Karistusõiguslikud normid määratlevad ära need rikkumised, mis riigi (demokraatlikus riigis rahva esinduskogu ehk parlamendi ehk Eestis Riigikogu) arvates kujutavad endast suuremat ohtu ühiskonna jaoks olulistele väärtustele. Karistusõigus kehtestab karistused või muud riikliku sunnijõuga tagatud mõjutusvahendid neid rikkumisi toimepannud isikutele. Ja nagu öeldud, selliseid rikkumisi võib esineda kõigis eluvaldkondades – inimeste igapäevases suhtlemises, liikluses, poliitikas, majanduses, tervishoius, looduskasutuses jne. Rikkumisi, mis on arvatud karistusõiguse regulatsiooni sfääri, nimetatakse **süütegudeks***

Süüteo mõiste legaalseadustiku* on tuletatav Karistusseadustiku § 3 lõike 1 tekstist, kus on öeldud, et „*Süütegu on käesolevas seadustikus või muus seaduses sätestatud karistatav tegu*”. Seega seadus määratleb süüteo kui teo, mille eest karistatakse – isikut, kes paneb toime süüteo, ootab ees karistus*. Siinkohal on edasise ainekäsitlemise huvides hea, kui õppijad võtaksid kohe teadmiseks, et sõna „karistus” kasutatakse juriidilises mõttes reeglina ainult ja ainult süütegude kontekstis*. Seda teadmist läheb konkreetselt tarvis siis, kui tuleb juttu isiku korduvkaristamise keelust.

süütegu виновное деяние

legaalseadustiku, legaalne – sõna „legaalne” eestikeelne vaste on „seaduslik”, seega sõna „legaalseadustiku” tähistab mingi sõna tähenduse ehk mõiste sellist määratlust, mis on esitatud mingis kehtiva seaduse tekstis, ehk teisisõnu tähendab „legaalseadustiku” seda, et mingi mõiste sisu avatakse, selgitatakse lahti seaduse sõnastust kasutades

„**süüteo toimepanijat ootab ees karistus**” – süüteo mõiste sõnastusest võib jääda mulje, et süüteo toimepanemisele järgneb alati karistus, kuid tegelikult see alati nii ei ole: isikuid, kes on toime pannud mingi süüteo, üldjuhul tõesti karistatakse ja seda ennekõike õpetuseks neile endile, et nad tulevikus enam süüteguid toime ei paneks, aga ka hoiatuseks teistele, et nad arvestaksid karistada saamise võimalusega juhul, kui neil tekib mõte ise mingi süütegu toime panna, ning et nad siis hoiduksid karistuse kartuses oma halbu mõtteid ellu viimast; nimetatud reeglist teeb seadus aga ka erandeid, mis sätestavad olukorrad, mille esinemisel isikut ei karistata, vaid tema suhtes kohaldatakse mingit muud seaduses ettenähtud, tema mõjutamiseks sobivat mõjutusvahendit ehk sanktsiooni⁷

mõisteid „süütegu” ja „karistus” kasutatakse lisaks karistusõigusele veel ka distsiplinaarvastutuse valdkonnas, mis puudutab töötajate (s.h. ametnike) karistamist tööalaste rikkumiste/üleastumiste eest (valdavalt on distsiplinaarsüüteod tööülesannete täitmatajätmise või mittenouetekohase täitmise ning avaliku teenistuse tavade ja/või kutse-eeskriitika mõttes vääritud käitumise juhtumid)

Tulgem aga tagasi karistusõiguse tähtsuse juurde. Karistusõiguse põhiline roll seisneb selles, et ta püüab karistuse ähvardusel mõjutada inimesi hoiduma teistele inimestele ja ühiskonnale ohtlikust ning kahjusid tekitavast käitumisest. Kuid lisaks sellele määratleb just karistusõigus demokraatlikus ühiskonnas ära riigi jõustruktuuride ja ametnike tegutsemisõiguse piirid ning korra tagamiseks kasutatavate vahendite valiku. Milles see piiride määratlemine seisneb?

Õigusnorme luues ja neid ellu rakendades peab riik jälgima, et ta ei sekkuks ülemäära ühiskonna ja tema liikmete positiivsesse isereguleerumise protsessi, ei hakkaks seda takistama, ei tülitaks inimesi ja ei segaks nende igapäevaelu ning omavahelist suhtlemist ebaolulistel, mittetõsiseltvõetaval põhjustel. Demokraatlikus riigis tohivad ametnikud inimeste elu ning tegemiste vastu huvi tunda ja inimesi tülitada ehk nende ellu sekkuda vaid seaduslikel alustel ehk siis, kui seadused seda otseselt lubavad. Seadustest tulenev, ametnikele antav tegutsemisluba ehk „sekkumisõigus“ on tihedalt seotud süüteo mõistega.

Riigi ülesanne on hoida ja kaitsta kehtivat korda. Kui kord on ohustatud või korda juba rikutaksegi, siis peaks riik, tema täitevvõimu ametnikud (näiteks politseinikud) justkui iseenesest mõistetavalt sekkuma, korra taastamiseks tegutsema hakkama. Osalt see nii ongi, osalt mitte. Asi on selles, et mitte igat õiguskorra tagamiseks loodud reegli rikkumist ei peeta sedavõrd oluliseks, et olukorra lahendamise peaks kohe sekkuma riik. Näiteks eraõiguslikesse probleemidesse (näiteks kui üks isik ei ole teisele ettenähtud ajaks võlga ära maksnud) pole riigil, tema ametnikel õigus omaalgatuslikult sekkuda – selliste olukordade lahendamiseks on ettenähtud kindel kord ja riigi sekkumine on üldjuhul võimalik vaid siis, kui sekkumiseks esitab kohtule põhistatud* palve (avalduse) keegi probleemi osapooleks* olevatest isikutest. Omaalgatuslikult võivad ametnikud sekkuda vaid nendesse olukordadesse, mille puhul: 1) on olemas tõenäosus, et valmistatakse ette mõne süüteo toimepanemist; 2) on oht, et lähitulevikus või kohe on algamas mõne süüteo toimepanemine; 3) käesoleval hetkel pannakse toime mingit süütegu; 4) süütegu on juba toime pandud ja on tarvis välja selgitada kõik selle toimepanemise asjaolud, teha kindlaks toimepanija isik ning saavutada tema vastutusele võtmine, karistamine. Ülal kirjeldatud olukordadest on esimese kolme puhul ametnike ülesanne süütegude ennetamine ja hetkel asetleidva süüteolise

põhistatud обоснованный, мотивированный

osapool, lepingu osapooled сторона, стороны договора

käitumise peatamine/lõpetamine*, kui aga on tegemist neljanda olukorraga, siis on ametnike ülesanne **süüteomenetluse*** läbiviimine. Nende kahe põhiülesande täitmisel läbiviidavad tegevused on kummalgi juhul üksteisest vähemal või suuremal määral erinevad ning erinevad on ka seadused, mis neid ülesandeid ja nende täitmiseks mõeldud tegevusi sätestavad. Esimese põhiülesande täitmine kuulub riikliku järelevalve (riiklik järelevalvemenetlus on haldusmenetluse üks alaliik) valdkonda, milles tegutsemise aluseid ning korda reguleerivad Korrakaitseseadus, paljudes erinevates haruseadustes (mis on siis eluvaldkondlikud või temaatilised seadused – vt tagasi lk 30–31) olevad sätted (mis on neis seadustes koondatud peatükki nimega „Riiklik järelevalve” – see peatükk on neis seadustes tavaliselt eelviimane peatükk ehk asub üsna seaduse lõpuosas), ja valdkonna üldpõhimõtete osas Haldusmenetluse seadustik. Teise põhiülesande täitmise ehk süüteomenetluste läbiviimise õiguslikud alused tulenevad põhiosas Karistusseadustikust ja erinevate haruseaduste neist sätetest, mis on paigutatud nende seaduste peatükki nimetusega „Vastutus” (see peatükk on neis seadustes tavaliselt kõige viimane peatükk). Süüteomenetluste läbiviimise kord on aga sätestatud Kriminaalmenetluse seadustikus ja/või Väärteomenetluse seadustikus.

Kui nüüd eelnenud kolm lehekülge veelkord läbi lugeda, peaks olema selge, et ametnike (meie kontekstis siis politseiametnike) pädevused* on tihedalt seotud karistusõigusliku süüteo mõistega, konkreetsemalt väljendudes nende tegudega, mida kas Karistusseadustiku või mõne muu seaduse sätete alusel saab nimetada süüteks* – politseinikel tekib õigus sekkuda isikute ellu (nende vastu huvi tunda, neid küsitleda, neilt midagi nõuda, nende liikumist piirata, nende suhtes sundi rakendada jne) vaid siis, kui on olemas oht, et võib aset leida süütegu (või vähemalt on ilmnenud asjaolud,

siinkohal kasutatakse erialases kõnes ka väljendeid „süütegude tõkestamine”, „süüteo toimepanemise ärahoidmine”, „süüteo toimepanemise takistamine”, „ohu väljaselgitamine”, „ohu tõrjumine” ja „korrariikumise kõrvaldamine”

süüteomenetlus производство по виновному деянию (по делу виновного деяния)

pädevus – siinkohal ametniku õigus/kohustus midagi teha, vene keeles полномочие

Korrakaitseseadus kasutab pädevuste avanemise osas keskse mõistena väljendit „korrariikumine”, tähistades sellega ennekõike avalikus kohas toimepandud või tõenäoliselt aset leida võivaid süütegusid, kuid ühtlasi käsitatakse selle mõiste all ka mitteavalikku ruumi puudutavaid süütegusid. Lisaks annab selline süütegude mõistest laiemasisulisem mõiste politseinikele võimaluse erandkorras sekkuda ka olukordadesse, mis ei ole otseselt seostatavad küll mingi süüteo toimumise või toimepanemise ohuga, kuid milles on vaja osutada edasilükkamatut abi isikule, kelle eraõiguslikke õigushüvesid hetkel oluliselt rikutakse ning kel puudub võimalus saada kohest abi selleks ettenähtud tavapärasel korras.

mille tõttu ei saa välistada sellise ohu olemasolu) või kui juba pannakse toime süütegu ning selle toimepanemine on vaja lõpetada või kui süütegu on juba toime pandud ning on tarvis tagantjärele välja selgitada kõik selle toimepanemise asjaolud, teha kindlaks toimepanija(te) isik(ud) ja saavutada tema (nende) vastutusele võtmine, karistamine.

Eelöeldut võib ka natuke teistmoodi sõnastada: kui poleks karistusõiguse norme, ei oleks arvatavasti olemas ka süüteo mõistet ega süütegusid – ehk oleks täielikult määratlemata, milliste väärtuste kaitsmisega riik siis üldse tegeleb, millised õigused ja kohustused riik endale ühiskonna, inimeste, nende vara ja elukeskkonna kaitsmise asjus võtnud (kodanikelt saanud) on. Ja kui see nii oleks, poleks ka selgust, millega politseinikud ja muud korra-kaitseametnikud tegelema peaksid või tegeleda võiksid ja kas neid üleüldse tarvis olekski.

Siinkohal on oluline teadvustada endale nii edaspidisteks õpinguteks kui ka tulevikus ees ootava erialase töö tegemise tarvis täiesti selgelt järgmist: karistusõiguse põhiülesanne on sätestada, millised teod (inimeste käitumisaktid) on keelatud ja ka karistatavad (ehk süüteod) ning millised elulised asjaolud* määravad ära*, kas isikut saab üldse vastutusele võtta* ja karistada, ning millised asjaolud mõjutavad karistuse liigi, suuruse ja kandmistingimuste valikut. Neid asjaolusid, mis kujutavad endast mingit süüteolist käitumist ja mis on isiku vastutuse ja karistamise ning karistuse valiku eeldusteks või tingimusteks, nimetatakse **karistusõiguslikku tähendust omavateks asjaoludeks**. Karistusõigus tegeleb nimetatud asjaolude seaduslike tunnuste loetlemise, defineerimise ja/või sisulise kirjeldamisega. See, kas üks või teine karistusõiguslikku tähendust omav asjaolu elus tegelikult ka esines või hetkel esineb, vajab tavaliselt väljaselgitamist. Karistusõigus ise nende asjaolude elulistes juhtumites/sündmustes esinemise või mitteesinemise väljaselgitamisega ei tegele. Nagu öeldud: ta vaid sätestab nende asjaolude õigusliku tähenduse ehk teisisõnu: omistab ühele või teisele elulisele asjaolule juriidilise fakti* tähenduse karistusõiguslikus mõttes. Õiguskeeleliselt

asjaolu обстоятельство

määravad ära, ära määrama определяют; определять, определить

vastutusele võtma привлекать к ответственности

fakt – tõsiasi, ehk eluline asjaolu, mille esinemine on kinnitust leidnud, ehk ära tõendatud

tõsiasi факт, неоспоримое или бесспорное обстоятельство

juriidiline fakt – eluline asjaolu, mille esinemine on ära tõendatud ja millele on mingi(te) õigusnormiga(-normidega) omistatud õiguslik tähendus ehk selle asjaolu elus esinemise korral tekivad asjaosalisel isikul kas mingid õigused või kohustused või peab isik selle asjaolu tekitamisel/ilmnemisel kandma mingit õiguslikku vastutust

väljendudes nimetatakse karistusõiguslikku tähendust omavate asjaolude väljaselgitamise protsessi kitsamas mõttes **tõendamiseks**, laiemas tähenduses aga **menetlemiseks**.

Seega tuleb karistusõiguslikku tähendust omavate asjaolude olemasolu ära tõendada ja kui selgub, et isik võib olla seotud süüte toimepanemisega ja esinevad ühtlasi tema vastutusele võtmist võimaldavad muud karistusõiguslikku tähendust omavad asjaolud, siis tuleb tagada tema ilmumine/toimetamine pädeva(te) ametiisiku(te)* ette ning tema suhtes õiglase „kohtupidamise“* läbiviimine.

Kõige sellega, karistusõiguslike asjaolude tõendamise, isikute vastutusele võtmise ning nende üle kohtupidamisega tegelevat õigusvaldkonda* (õigusharu*) nimetatakse **süüteo menetluseks*** (vt veelkord ka lk 34–35), mille läbiviimise kord ja reeglid on sätestatud Kriminaalmenetluse* seadustikus ja/või Väärteomenetluse* seadustikus. Karistusõiguslike asjaolude tõendamist, tõendatud asjaolude alusel isikute vastutusele võtmisega seotud küsimuste lahendamist ja isikute karistamist kogumis (kõiki neid tegevusi kokkuvõtvalt) nimetatakse **karistusõiguse rakendamiseks***.

pädev ametiisik – isik, kellele on antud õigus viia läbi mingeid toiminguid ja/või teha mingeid õiguslikke otsuseid (vaadeldava teksti mõttes isik, kellel on õigus otsustada isiku süüdi olemise küsimus ning teha otsus isiku karistamise kohta)

kohtupidamine – on pandud jutumärkidesse, sest nõ väärteoasjades langetab tegelikult sageli esmase karistamisotsuse kohtuväline menetleja (näiteks politseinik), mitte kohus

volitus, on antud volitus полномочие, дано полномочие

õigusvaldkond, õigusharu правовая область, сфера право

õigusharu tähenduses on tõendamise ja kohtupidamise probleemistikuga tegeleva õigusvaldkonna puhul täpsem kasutada väljendit „menetlusõigus“

süüteo menetlus(ed) – on kahte liiki süüteo menetlusi: kui toime on pandud kuritegu, viiakse läbi kriminaalmenetlus*; kui toime on pandud väärtegu, viiakse läbi väärteomenetlus*

kriminaalmenetlus производство по уголовному делу

väärteomenetlus производство по делу о проступке

karistusõiguse rakendamine применение пенитенциарного право

KOKKUVÕTTEKS. Inimkogukonna kooseksisteerimine (ühiskondlik elu) mingil territooriumil (riigis) on alati kuidagi korraldatud, kuidagiviisi reguleeritud (toimib sotsiaalne regulatsioon). Inimkogukonnas on alati olnud (ürgajast alates) mingid tabud (keelud) ja väärtused (nn pühad asjad ja nähtused), mida on võetud järgida, austada ning mille vastu eksimist on peetud kogukonnale kahjulikuks. Nendest keeldudest ülestumist ja väärtuste mitte-austamist on peetud halvaks käitumiseks ja sellise käitumise eest on olnud ette nähtud mingid karistused. Ühiskonnas on väga palju regulatsioone ja alati on olnud ja on inimesi, kes üht või teist reeglit rikuvad. Kõik rikkumised ei ole võrdväärselt kahjulikud ja ohtlikud. Demokraatlik riik püüab järgida, et ametnikud ei sekkuks liialt ühiskonna iseeneslikku toimimisse ja inimestevahelistesse suhetesse. Seega ei ole ametnikel õigust ja ka kohustust reageerida iga reegli rikkumisele. Küll aga on olemas rikkumised, millega kahjustatakse või seatakse ohtu ühiskonna või üksikisiku turvalise eksisteerimise jaoks olulised väärtused, häiritakse oluliselt rahuliku heaolulise kooseksisteerimise põhimõtteid või rikutakse mingit riigi julgeoleku ja sotsiaalmajandusliku arengu seisukohast olulist regulatsiooni. Nende rikkumiste puhul on ebamõistlik eeldada, et inimesed tuleksid ise, ilma riigi abita, toime rikkujate korralekutsumisega. Rikkumised ei pruugi puudutada konkreetselt ühegi üksikisiku otseseid huvisid, vaid eeldavad ühiskonna ja elukeskkonna üldist kaitsmist ja seda saabki teha vaid riik. Ühtlasi on riik kui rahva tahte väljendaja (parlamendi kaudu) pidanud vajalikuks selliste rikkumiste eest iga rikkujat individuaalselt karistada – õpetuseks rikkujale, et ta enam halvasti ei käituks, ja hoiatuseks teistele kogukonna liikmetele, et nemad sama rikkumist ei teeks, sest siis saavad nad samuti karistada (karistusotsused, kuigi konkreetse ametniku või asutuse tehtuna, tehakse riigi nimel). Sellistele rikkumistele reageerimise kohustuse ja neid rikkumisi toime pannud isikute kindlakstegemise ning nende suhtes sunniabinõude rakendamise kohustuse on riik enda peale võtnud ja seda kohustust täidab riik riigiasutuste ja nende ametnike (nn jõustruktuuride) abil. Selliseid rikkumisi, millele riik on kohustatud reageerima – nende esinemist või esinemisvõimalikkust välja selgitama, nende toimepanemist takistama (ennetama või lõpetama), nende toimepanemise asjaolusid uurima, neid toime pannud isikuid kindlaks tegema, vastutusele võtma ja karistama –, nimetatakse süütegudeks. Süüteo mõiste ning süütegude tunnuste, süütegude eest ette nähtud karistuste ja süütegusid toime pannud isikute vastutuse

aluseks olevate ning vastutust mõjutavate asjaolude probleemistikuga tegelevat õigusharu (õigusvaldkonda) nimetatakse karistusõiguseks. Karistusõigus sõnastab vastutust ja karistamist puudutavad asjaolud. Tegevust, mis tõendab karistusõiguslikku tähendust omavate asjaolude esinemist, tagab isikute vastutusele võtmise ja tegeleb kohtupidamisega, nimetatakse süüteo menetluseks.

Kordamisküsimused

1. Mis nimetus on antud tegudele, mida peetakse ühiskonnas kõige kahjulikumateks ning ohtlikumateks kehtivale õiguskorrale ja isikute õigushüvedele?
2. Milles seisneb karistusõiguse tähtsus ametnike tööülesannete sisu ja pädevuste mõttes?

3. peatükk

KARISTUSÕIGUSLIKE NORMIDE LIIGITUS* JA PAIKNEMINE* SEADUSTES

Enamike õigusvaldkondade (õigusharu) normid (sätted) jagunevad valdkonna üldosa ja sama valdkonna eriosa normideks. Selline normide jagunemine on omane ka karistusõigusele. Alljärgnevalt vaatlemegi, mida kujutavad endast karistusõiguse üldosa normid ja mida eriosa normid ning millistest seadustest neid leida võib. Alustame eriosa normidest.

3.1 Eriosa* normide sisu ja paiknemine

Karistusõiguse eriosaks nimetatakse Karistusseadustiku (edaspidi lühendatult **KarS-i**) eriosa ja eri- ehk haruseaduste (vt tagasi lk 30–31, 37) „Vastutuse“ peatükkides olevaid õigusnorme (paragrahve*), mis kehtestavad keelatud

liigitus, jaotus (jagunemine) классификация, деление

paiknemine место нахождения

eriosa особенная часть

paragrahv – (vene keeles статья) paragrahvi tähis seadusetekstis on §. Ühe paragrahvi tekst võib jaotuda lõigeteks (lõige – часть) ja lõiked omakorda punktideks; lõike tähistus seadusetekstis on kahepoolse ümarsulu sees olev number, näiteks lõige 2 on seaduses tähistatud nii: **(2)**, samas ametnike koostatavates dokumentides kirjutatakse sama lõige järgmiselt: **lg 2**; punkti tähistuseks seadusetekstis on mingi number ühepoolse ümarsulu ees; näiteks punkt 1 on seaduses tähistatud nii: **1)**, samas ametnike koostatavates dokumentides kirjutatakse sama punkt järgmiselt: **p 1**. Seega, kui ametlikus dokumendis on vaja viidata mingi paragrahvi mingile lõikele ja ka selles lõikes olevale mingile punktile, on dokumendi kirjalpilt näiteks järgmine: **§ 66 lg 1 p 1**. Üldjuhul tuleb §-i ette kirjutada ka seda paragrahvi sisaldava seaduse või muu õigusakti nimetus, näiteks „**Karusseadustiku § 200 lg 2 p 1** näeb ette vastutuse”

ja karistatavatele tegudele (erinevatele inimkäitumise aktidele) seaduslikud nimetused ja esitavad nende tegude seadussõnalised kirjeldused (ehk õiguslikud tunnused). Ühtlasi kehtestavad need normid ka selle, milline on võimalik karistus normis nimetatud ja kirjeldatud süüteo eest. Näiteks

KarS § 113. Tapmine

Teise inimese tapmise eest –

karistatakse kuue- kuni viieteistaastase vangistusega.

Nagu näha, on kohe paragrahvi numbri järel kirjas süüteo seaduslik nimetus ja allpool on esitatud paragrahvi tekst, milles on kirjas keelatud käitumise seaduslik sõnastus (teo kirjeldus), selle järel on mõttekriips* (–), mille järel on kirje selle kohta, milline karistus on ette nähtud isikule, kes kõnealusel* paragrahvis sõnastatud teo toime paneb.

Samase konstruktsiooniga (tekstilise ülesehitusega) on kõik süüteod, olenemata sellest, millises seaduses nad sätestatud on. Näiteks* olgu esitatud mõned eri- või haruseadustes (eluvaldkondlikes ja/või temaatilistes seadustes) sätestatud süüteod:

Alkoholiseadus

§ 71. Alkohoolse joogi tarbimine alaealise poolt

Alaealise poolt alkohoolse joogi tarbimise eest –

karistatakse rahaträhviga kuni kümme trahviühikut.

või näiteks

Tubakaseadus

§ 47. Tubakatoote tarvitamine alaealise poolt

Alaealise poolt suitsetamise või suitsuvaba tubakatoote või tubakatootega sarnaselt kasutatava toote tarvitamise eest – karistatakse rahaträhviga kuni 10 trahviühikut.

mõttekriips типе

kõnealune данный

seaduste (paragrahvide jne) hetkel kehtivate sõnastuste (redaktsioonide) kontrollimiseks/ leidmiseks kasuta Riigi Teataja elektroonset otsinguportaali, sest käesoleva õpiku lugemise ajaks võivad õpikus näitena esitatud seadusesätted või nende sõnastused olla juba muudetud, paragrahvid teisiti pealkirjastatud või paragrahvi tekstid teisiti sõnastatud

või

Liiklusseadus

§ 239. Turvavarustuse nõuetekohaselt kinnitamata jätmise

(1) Turvavöö nõuetekohaselt kinnitamata jätmise eest:

1) sõidukijuhi poolt;

2) sõitja poolt –

karistatakse rahatrahviga kuni 50 trahviühikut.

Lisaks nendele karistusõiguse eriosa normidele, mis sätestavad konkreetsete süüteod, on eriosas kirjas ka mõned üksikud õigusnormid, milles antakse täiendavaid selgitusi selle kohta, keda isikutest peetakse nimetatud süütegude toimepanemise eest vastutavaks. Nendes normides võivad olla esitatud lisaks need seaduslikud tunnused, millele isikud, selleks et neid mingi süüteo toimepanemise eest vastutusele saaks võtta, peavad vastama. Näiteks

KarS § 288. Ametiisiku mõiste

Ametiisik käesoleva seadustiku eriosa tähenduses on füüsiline isik, kellel on avaliku ülesande täitmiseks ametiseisund, sõltumata sellest, kas ta täidab talle pandud ülesandeid alaliselt või ajutiselt, tasu eest või tasuta, teenistuses olles või vabakutselisena või lepingu, nimetamise või valimise alusel.

Näiteks toodud seadusesäte ütleb, kes (milliste tunnustega) on need isikud, keda saab vastutusele võtta ja karistada ametialaste süütegude (näiteks altkäemaksu võtmise*) eest.

Samuti võib eriosa normides olla kirjas selgitus mingi konkreetse süüteokirjelduse sõnastuses kasutatud väljendi/termini sisulise tähenduse kohta. Näiteks

KarS-i § 218. *Varavastane süütegu väheväärtusliku asja ja varalise õiguse vastu (1) Varavastase süüteo eest väheväärtusliku asja või väheolulise varalise õiguse vastu, välja arvatud arvutisüsteemile ebaseaduslikult juurdepääsu hankimine, arvutiandmetesse sekkumine, arvutisüsteemi toimimise takistamine, arvutikuriteo ettevalmistamine, röövimine, väljapressimine ja asja omavoliline kasutamine vägivalla abil ning tulirelva, laskemoona, lõhkeaine, kiirgusallika,*

narkootilise või psühhotroopse aine või nende lähteaine, suure teadusliku, kultuuri- või ajaloovärtusega eseme vargus või süstemaatiline vargus, – karistatakse rahatraviga kuni 300 trahviühikut või arestiga.

Esitatud paragrahvi lõikes 1 on väljendid „väheväärtuslik asi” ja „väheoluline varaline õigus” (tekstis alla joonitud). Sama paragrahvi lõikes 4 on antud nende väljendite sisu avav selgitus:

(4) Käesoleva paragrahvi lõike 1 tähenduses loetakse väheväärtuslikuks asjaks või väheoluliseks varaliseks õiguseks asja või õigust, mille rahaline väärtus ei ületa kahtekümmend miinimumpäevamäära või mille kahjustamisel käesoleva seadustiku §-des 203 ja 204 sätestatud juhtudel ei põhjustatud olulist kahju.*

KOKKUVÕTTEKS. Karistusõiguse eriosaks nimetatakse Karistusseadustiku (lühendina KarS-i) eriosas ja eri- ehk haruseadustes olevaid süütegudega seonduvaid õigusnorme. KarS-i eriosa normid paiknevad KarS-i teises osas (seadustiku tekstis tähistab seda kirje „2. osa ERIOSA”) alates §-st 88; erinevates haruseadustes paiknevad karistusõiguse eriosa normid peatükis, mille nimetuseks (pealkirjaks) on „Vastutus” ning mille asukoht on seadustes esile toodud hästi eraldatava kirjena „VASTUTUS”, näiteks Liiklusseaduses „15. peatükk VASTUTUS” või Tubakaseaduses „7. peatükk VASTUTUS”. Enamasti on Vastutuse peatükk mingi haruseaduse viimane või eelviimane peatükk ehk see peatükk paikneb seaduse koguteksti mõttes üsna* seaduse lõpuosas.

Karistusõiguse eriosa normid

- sätestavad erinevate keelatud ja karistatavate tegude (süütegude) nimetused ja nende tegude seadusliku kirjelduse (*avavad nende tegude elulise sisu seaduspärases sõnastuses ehk esitavad nende tegude õiguslikud tunnused*);
- nimetavad iga konkreetse süüteo puhul selle eest ette nähtud võimaliku karistuse liigi* (*nimetuse*) ja võimaliku karistuse määra* (*suuruse*);

käesoleva paragrahvi tähenduses в значении настоящей статьи

üsna, küllaltki довольно, весьма

liik, karistuse liik вид, вид наказания (igal karistuse liigil on oma nimetus/nimi)

karistuse määr мера наказания; karistuse määr on ühe karistuse liigi sisene karistuse suurus – näiteks kui karistuse liigiks (nimetuseks, nimeks) on „vangistus”, siis karistuse määraks nimetatakse siinkohal vangistuse erinevaid võimalikke ajalisi pikkusi (kestvusi*): näiteks „kuni 5-aastane vangistus” või „kuni 12-aastane vangistus”

- esitavad selgitusi mõne süüteo (tegude) toimepanemise eest karistamisele kuuluva (te) isiku (te) seaduslike tunnuste või seaduse tekstis kasutatud väljendite sisu kohta.

Eriosa normide rakendamisel võib praktikas (ametnike töises tegevuses) mõnikord tekkida probleeme ja küsitavusi* normi asjakohasuses* ehk selles, kas mingi elulise juhtumi asjaolud on ikka vastavuses normis sisalduvate sõnade sisulise tähendusega (näiteks *kas alkoholijoobes tavaliselt temale märkamatu mobiiltelefoni ja rahakoti enda kätte võtmist selleks, et ta neid purjus peaga ära ei kaotaks, saab KarS-i § 201 mõttes pidada võõra asja omastamiseks*) või kas konkreetne isik, kes on uuritava süüteoga seotud, vastab ikka nendele seaduses ette nähtud tunnustele, mis võimaldavad tema vastutuselevõtmist ja karistamist selle süüteo eest (näiteks kas isikut, keda süüdistatakse KarS-i § 299 lg 1 järgi ametialases võltsimises*, saab ikka pidada selle sama paragrahvi teksti sisu mõttes üldse ametiisikuks?).

Olukordades, kus seaduse enda tekst ei anna meile selgeid vastuseid ühe või teise elulise asjaolu seadusloeteluga kokkusobivuse kohta, on soovitatav vaadata Riigikohtu lahendeid – kas mõnes lahendis on juttu samasest elulisest olukorrast ning mida siis Riigikohus on öelnud: kas küsimusealused asjaolud on vaadeldava seadusloeteluga hõlmatud* või mitte, kas neid saab pidada selle teksti alla kuuluvateks või ei saa.

3.2 Üldosa* normide sisu ja paiknemine

Karistusõiguse üldosa normid on kirjas ainult Karistusseadustikus, selle üldosas ehk KarS-i esimeses osas (seadustiku tekstis tähistab seda kirje „1. osa ÜLDOSA“). Üldosa normides kirjas olevad põhimõtted, nõuded ja

küsitavus, küsitav tähendus спорность; спорное значение, спорная смысл

asjakohasus уместность, дельность

võltsima, ametialane võltsimine подделывать, должностной подлог

hõlmama включать в себя, охватывать

üldosa общая часть

reeglid puudutavad iga süüteojuhtumi menetlemist*, üldosa normid kehtivad* kõigi süüteojuhtumite puhul ehk kui ametnikel tekib kahtlus, et toime on pandud mingi süütegu, siis peavad nad menetluse käigus selgunud elulisi asjaolusid hindama mitte üksnes süütegu sätestava eriosa normi teksti kontekstis, vaid ka KarS-i üldosa enamike normide seisukohast. Samane üldosa reeglite arvesse võtmise nõue kehtib ka kahtlusaluste* (süüdistatavate*) isikute kohta hinnangute andmisel: ükskõik millise süüteo toimepanemisega nad seotud on, tuleb nende rolli süüteo toimepanemises, nende vanust ja muid asjaolusid (edaspidi tuleb neist ka üksikasjalikumalt juttu) hinnata üldosa asjakohaste normide valguses*.

Selle õpiku põhiteemad (mis väljendub ka õpiku pealkirjas) ongi karistusõiguse üldosa teemad, Karistusseadustiku üldosa normides väljendatud põhimõtted ja reeglid. Seega, kuna edaspidi analüüsime paljusid üldosa norme nagunii üksikasjalikumalt, olgu siinkohal kokkuvõtvalt esitatud vaid see, mis on üldosa normistiku põhisisu.

Karistusseadustiku üldosa normid

- sätestavad isiku karistusõigusliku vastutuse põhimõtted, näidates ühtlasi ära asjaolud, mille esinemisel isikut vastutusele võtta ei saa;
- avavad süüteo mõiste ja olemuse, annavad üldnimetuse süüteo põhilikele ja sätestavad süütegude põhilikeks jagunemise seaduslikud tunnused;
- määratlevad süüteo toimepanemise võimalikud etapid;
- sätestavad, kuidas hinnata isiku osatähtsust süüteo toimepanemises – määratlevad, milline võib olla ühe või teise isiku võimalik õiguslik roll süüteo toimepanemises;
- sätestavad võimalikud ettenähtud karistuse liigid ja piirmäärad;

menetlemine, menetlus – varasemalt kasutati sõna „menetlus” asemel väljendeid „juurdlus*”, „uurimine*” või „eeluurimine*”

juurdlus дознание

uurimine, eeluurimine расследование, следствие, предварительное следствие

kehtima, kehtiv seadus действовать, действующий закон

kahtlusalune, kahtlustatav подозреваемый

süüdistatav обвиняемый

valguses *siinkohal:* „в свете кого-чего”

- kehtestavad reeglid karistuse määramiseks ja mõistmiseks, karistuse asendamiseks teiseliigilise karistuse või muu, isiku suhtes kohaldatava mõjutus- või kontrollivahendiga;
- sätestavad muud mõjutusvahendid, mida võidakse kohaldada süütegusid toime pannud isikute suhtes nende mittekaristamisel;
- kehtestavad süütegude ja karistuste täitmise aegumiste tähtajad ning tingimused.

Samaselt KarS-i eriosa normidega võib ka üldosa normide praktilisel rakendamisel tekkida probleemseid olukordi, kerkida üles küsimusi selle kohta, kas mingi elulise juhtumi asjaolud on ikka vastavuses normis sisalduvate sõnade sisulise tähendusega ehk kas üks või teine üldosa reegel on küsimusaluse elulise asjaolu puhul asjakohane, kohaldamiseks sobilik või mitte. Seega olukordades, kus seaduse tekst ei anna meile selgeid vastuseid ühe või teise elulise asjaolu seadusetekstiga kokkusobivuse kohta, on soovitatav vaadata Riigikohtu lahendeid – kas mõnes lahendis on juttu samasest elulisest olukorrast ning mida siis Riigikohus on öelnud: kas arutlusalused asjaolud on vaadeldava seaduseteksti mõttega hõlmatud või mitte, kas neid saab pidada selle teksti alla kuuluvateks või ei saa.

4. peatükk

SÜÜTEGUDE PÕHILIIGID, NENDE ERISTAMINE JA PAIKNEMINE SEADUSTES

4.1 Süütegude põhiliigid

Süütegusid liigitatakse mitmeti. Näiteks karistusõiguse eriosa eristab* tervisevastaseid süütegusid, varavastaseid süütegusid, alaealiste vastu suunatud süütegusid, avaliku korra vastaseid süütegusid, üldohtlikke süütegusid jne, olenevalt sellest, millist õigushüve või õigushüvede gruppi või ühiskonna toimimise seisukohast olulisi väärtusi ühed või teised süüteod ohustada või kahjustada võivad. Karistusõiguse üldosa jaotab aga kõik süüteod kahte põhiliiki: KarS-i § 3 tekstist nähtub, et on olemas väärteod* ja kuriteod*, kusjuures kuriteod jagunevad KarS-i § 4 järgi omakorda kahte gruppi ehk seaduse sõnastust kasutades kahte „astmesse“*. Sellisel jaotusel on oma kindlad õiguslikud põhjused ja nendest tuleb edaspidi ka juttu.

Kui vaadelda kõiki võimalikke süütegusid, proovida neid paigutada vastastikku võrdluskalaale, siis selgub, et süüteod pole oma põhiolemuselt ühesugused – erinevad süüteod on oma võimalike tagajärgede kahjulikkuse, tegeliku või arvatava ohtlikkuse, rikkumise* tõsiduse või paljudele inimestele ebameeldivuse poolest erineva kaalukuse ja mõjuulatusega*.

eristama различить, различать; отличить, отличать

väärtegu проступок

kuritegu преступление

aste siinkohal „степенъ”, raskusaste степенъ тяжести

rikkumine нарушение

kaalukas веский, весомый

mõju, mõjuulatus влияние, воздействие, масштабность влияния

Väärteod kujutavad endast küll mingi keelu või kohustuse rikkumisi, kuid neid rikkumisi peetakse „pehmemateks“, vähemtõsisemateks rikkumisteks kui kuritegusid. See asjaolu, et väärteod pole nii „hullud“ rikkumised kui seda on kuriteod, tuleb esile juba keeleliselt – eestikeelses elukeskkonnas (nagu paljudes teisteski keelekeskkondades) tähistab sõna „väär“* seda, et midagi on lihtsalt valesti, sõna „kuri“* aga seda, et midagi on ikka tõsiselt halvasti. Väärteod ja kuriteod on aga omakorda liigisiselt, ühiskonna seisukohast (selle esinduse Riigikogu seisukohast) vaadatuna, erineva raskusmõõduga. Seda, kui kahjulikuks või halvaks Riigikogu üht või teist süütegu peab, saab otsustada selle järgi, milline võimalik karistus on seaduses ühe või teise süüteo toimepanemise eest ette nähtud*.

Näide 1. KarS-i § 262 sätestab väärteona „Avaliku korra rikkumise“, mille eest on ette nähtud võimaliku karistusena rahatrahv kuni 100 trahviühikut, ja KarS-i § 218 sätestab väärteona „Varavastase süüteo väheväärtusliku asja või varalise õiguse vastu“, mille eest on ette nähtud võimaliku karistusena rahatrahv kuni 300 trahviühikut. Seega peab seadusandja* (Riigikogu) KarS-i § 218 sätestatud väärtegu raskemaks rikkumiseks kui KarS-i § 262 sätestatud väärtegu.

Näide 2. KarS-i § 121 lg 1 sätestab kuriteona „Kehalise väärkohtlemise“, mille eest on ette nähtud võimaliku karistusena kuni üheaastane vangistus, ja KarS-i § 194 sätestab kuriteona „Ravimi ebaseadusliku käitlemise“, mille eest on ette nähtud võimaliku karistusena kuni kolmeaastane vangistus. Seega peab seadusandja KarS-i § 194 sätestatud kuritegu raskemaks rikkumiseks kui KarS-i § 121 sätestatud kuritegu. Vaatamata ülal esitatud võrdlusele ei ole seadusandja väärtegude osas ette näinud nende n-ö ametlikku alaliigitust, küll aga on seadusandja kuriteod jaotanud kahte alaliiki. On II astme kuriteod ja on I astme kuriteod, kusjuures II astme kuritegusid peetakse vähemraske- mateks rikkumisteks kui I astme kuritegusid ehk seega peetakse ühiskonnas kõige raskemateks rikkumisteks I astme kuritegude toimepanekut.

väär ошибочный, превратный

kuri, kuri tegu злой, злобный; злодейство, злодеяние

ette nähtud, seaduses ettenähtud – предусмотренное, предусмотрено законом

seadusandja законодатель

4.2 Süütegude põhiliike üksteisest eristavad tunnused

KarS-i § 3 lg 3 ütleb, et „*Kuritegu on süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud füüsilisele isikule rahaline karistus või vangistus ja juriidilisele isikule rahaline karistus.*“, ja sama paragrahvi lg 4 ütleb, et „*Väärtegu on käesolevas seadustikus või muus seaduses sätestatud süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud rahatrahv, arest või sõiduki juhtimise õiguse äravõtmine.*“.

Kui esitletud seadusesätted veelkord süvenenult läbi lugeda, siis on täiesti ilmne, et väärted ja kuritegusid eristatakse omavahel selle järgi, millise karistuse on seadusandja ühe või teise teo toimepanemise eest ette näinud, ehk täpsemalt ja õiguslikult korrektsemalt väljendudes: süütegusid eristatakse üksteisest **põhikaristuse*** liigi (vt veelkord ka lk 50) järgi – väärted eest ette nähtud põhikaristusteks on kas „**rahatrahv**“* või „**arest**“ või „**sõiduki juhtimise õiguse äravõtmine**“, seevastu kuritegude eest ette nähtud põhikaristusteks on kas „**rahaline karistus**“* või „**vangistus**“*. Seega toimib väärted eristamisel kuritegudest (või vastupidi) **lihtne reegel**: kui süütegu sätestavas §-is on süütegu kirjeldava teksti järel asetseva „mõttekriipsu“ taga oleva karistuse nimetuseks kirjutatud kas „**rahatrahv**“ või „**arest**“ (või „**sõiduki juhtimise õiguse äravõtmine**“), siis on see süütegu **väärtegu**; kui süütegu sätestavas §-is on süütegu kirjeldava teksti järel oleva mõttekriipsu taga oleva karistuse nimetuseks kirjutatud aga kas „**rahaline karistus**“ või „**vangistus**“, siis on see süütegu **kuritegu**. (vt ka veelkord lk 49–50)

Siinkohal tuleks veelkord üle korrata ja edaspidiseks kindlaks teadmiseks võtta, et eelnimetatud karistuste näol on tegemist ainuüksi ning justnimelt võimalike süüteoliste **põhikaristustega**. Lisaks põhikaristustele sätestab Karistusõiguse üldosa veel võimalikud lisakaristused*, asenduskaristused või karistust asendavad* muud kohustused ja/või isikukontrollimeetmed (vt KarS-i 3. peatükk 3. ja 4. jagu alates §-st 49 ja 4. peatükk 2.–3. jagu alates §-st 69), aga ka muud võimalikud mõjutusvahendid* (konfiskeerimised, psühhiaatriline sundravi* jm – vt KarS-i 7. peatükk). Ühtlasi sätestab KarS-i üldosa

põhikaristus основное наказание

rahatrahv штраф

rahaline karistus денежное взыскание

vangistus тюремное заключение

lisakaristus дополнительного наказания

karistuse asendamine заменить наказание

mõjutusvahendid меры воздействия

psühhiaatriline sundravi принудительное психиатрическое лечение

karistusest n-ö „katselise“ vabastamise* tingimused, mille mittetäitmisel võidakse algne karistus uuesti täitmisele pöörata, ning ka karistusest lõpliku* vabastamise võimaluse (vt KarS-i 5. peatükk).

Kindlasti pakub lugejatele/õppijatele huvi, milles seisneb vahe „*rahatrahvi*“ ja „*rahalise karistuse*“ vahel, sest sisuliselt ju mõlema puhul peab karistada saanud isik maksma n-ö riigikassasse mingi rahasumma ehk kandma rahalist koormist*. Samalaadne küsimus võib tekkida „*aresti*“ ja „*vangistuse*“ osas. Mis vahe neil on? Mõlemad tähendavad ju seda, et isikult võetakse ära vabadus, et ta pannakse n-ö „trellide taha istuma“. Vaatame siis, milles siin need vahed ühel või teisel juhul seisnevad.

KarS-i § 47 sätestab väärtelise karistusena rahatrahvi ja selle §-i lg 1 ütleb, et „*väärteo eest võib kohaldada rahatrahvi kolm kuni kolmsada trahviühikut. Trahviühik on rahatrahvi baassumma, mille suurus on 4 eurot.*“ Seega rahatrahvi suurus mõõdetakse trahviühikutes*. Kuna ühe trahviühiku suurus on 4 eurot, siis vastavalt seaduse tekstile on võimalikuks miinimumtrahvisumma rahaliseks suuruseks 12 eurot (ehk 3 x 4 eurot) ja võimalikuks maksimumtrahvisumma suuruseks on 1200 eurot (300 x 4 eurot).* Mitte iga väärtelo eest ei saa määrata karistuseks maksimumsuuruses trahvi (1200 eurot). Siinkohal peab teadma ning meeles pidama, et mingi konkreetse väärtelo eest saab maksimumina määrata vaid selle trahvisumma, mida lubab määrata seda väärtelo sätestav paragrahv (näiteks „Avaliku korra rikkumise“ eest näeb KarS-i § 262 maksimumtrahvina ette vaid 100 trahviühiku suuruse rahatrahvi ehk trahvi maksimum suurus saab olla vaid 400 eurot). KarS-i §-s 47 sätestatud reegel 300 trahviühiku (1200 euro) kohta on ettekirjutus seadusandjale (Riigikogule). Kui Riigikogu otsustab mõne elulise teo väärteloks kuulutada, siis ta teab, et ta ei tohi selle uue väärtelo karistuseks kinnitada 300 trahviühikust suuremat rahatrahvi. Küll aga on trahvi miinimumsuurus kõigi väärteliste puhul ühesugune ehk 3 trahviühikut (12 eurot).

karistusest vabastamine освобождение от отбывания наказания

lõplik, lõplikult окончательный, окончательно, безвозвратно, невозвратно

koormis повинность

trahviühik штрафная единица

tõenäoliselt selleks ajaks kui see õpik ilmub, on seadusandja trahviühiku suurus eurodes tõstnud

Rahalise karistuse mõistmine karistusena on sätestatud KarS-i §-s 44, mille lg 1 ütleb, et „kohus võib kuriteo eest mõista rahalise karistuse kolmkümmend kuni viissada päevamäära”, ning sama §-i lg 2 ütleb, et „Rahalise karistuse päevamäära suuruse arvutab kohus süüdlase keskmise päevasissetuleku alusel. Kohus võib päevamäära suurust vähendada erandlike asjaolude tõttu või suurendada süüdlase elatustasemest lähtudes. Arvestatud päevamäära suurus ei või olla väiksem kui miinimumpäevamäär. Miinimumpäevamäära suurus on 10 eurot”. Seega mõõdetakse rahalise karistuse suurust mitte trahviühikutes, vaid päevamäärades, ning ühe päevamäära* suurus (ehk seda sisustava rahahulga suurus) sõltub üldjuhul ennekõike isiku rahalisest sissetulekust*. Üldistava teoreetilise näitena tehakse siin arvutused järgmiselt: kui isik teenib aastas 36500 eurot ja aastas on 365 päeva, siis rahaliselt on selle isiku puhul ühe päevamäära suurus 100 eurot ($36\,500 : 365 = 100$), ning vastavalt KarS-i § 44 lg-s 1 sätestatule oleks tema võimalik rahalise karistuse miinimumsuurus 3000 eurot (30×100 eurot) ja võimalik maksimumsuurus 50000 eurot (500×100 eurot). Kui isiku kogusissetulek on aga niivõrd väike, et ta teenib ühe päeva kohta vähem kui 10 eurot, siis selleks et isiku tegelik karistus ei muutuks üleliia väikeseks, riigi autoriteedi mõttes mõneti naeruväärseks, on seadusandja kehtestanud päevamäärale miinimumsuuruse, mis on vaatlusaluse § 44 lg 2 järgi 10 eurot, ehk vähese sissetulekuga isiku rahalise karistuse miinimumsuurus on ikkagi vähemalt 300 eurot (30×10 eurot).

Juriidilise isiku jaoks on rahatrahvi ja rahalise karistuse mõõdud kehtestatud kindlate rahaliste suurustena – KarS-i § 47 lg 2 sätestab, et „Juriidilisele isikule võib kohus või kohtuväline menetleja väärteo eest kohaldada rahatrahvi 100–400 000 eurot” ja KarS-i § 44 lg 8 sätestab, et kuriteo eest võib kohus „juriidilisele isikule mõista rahalise karistuse 4000–16 000 000 eurot”.

Milles seisneb aga aresti ja vangistuse vahe? Vastuse leiame KarS-i §-dest 48 ja 45. KarS-i § 48 sätestab, et „Kohus võib väärteo eest mõista aresti kuni kolmkümmend päeva” ja § 45 lg 1 sätestab, et „Kohus võib kuriteo eest mõista kolmekümnepäevase kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistuse”. Seega on aresti näol tegemist isikult vabaduse äravõtmisega, tema kinnipidamisasutusse* paigutamiseks mitte kauemaks kui 30 päevaks. Vangistuse korral

päevamäär дневная ставка

sissetulek доход, выручка

kinnipidamisasutus (vangla) учреждение заключения, место лишения свободы, тюрьма

võetakse isikult vabadus ära ehk teda hoitakse kinnipidamisasutuses 30 päeva kuni 20 aastat või mõistetakse talle koguni eluaegne vangistus. Loomulikult ei saa mitte iga kuriteo eest isikule võimaliku karistusena mõista eluaegset vangistust, nii nagu ei saa ka iga väärteo eest mõista isikule võimalikku maksimumrahaträhvi – erinevate kuritegude eest on seadusandja ette näinud erinevad võimalikud karistused, erineva võimaliku kestvusajaga vangistused. Siinkohal on sobiv selgitada, et juriidilisele isikule mõeldavad ainsad karistused väärteo või kuriteo toimepanemise eest saavad olla „*rahaträhv*” ja „*rahaline karistus*”, sest juriidilist isikut kui organisatsiooni (aktsiaseltsi, osahingut vms), mille liikmeid on mitu, mõnikord koguni tuhandeid inimesi, pole võimalik vanglasse paigutada kas või juba seetõttu, et mitte kõik juriidilise isiku koosseisu kuuluvad inimesed ei pruugi olla karistusluse süüteo toimepanemisega seotud (samuti ei saaks kõigilt neilt ära võtta sõiduki juhtimise õigust ehk juhilubasid). Ka alaealiste kuriteo toimepanijate karistamisel on seadusandja näinud ette mitmeid erisusi (vt näiteks KarS-i § 45 lg 2).

Eelnevalt (vt lk 49) sai öeldud, et kuriteod jagunevad omakorda kahte gruppi – on teise astme kuriteod ja on esimese astme kuriteod, ning et viimaseid peetakse ühiskonnas kõige raskemateks ühiselu normide/reeglite/keeldude rikkumisteks. Milliseid kuritegusid peab seadusandja II astme kuritegudeks ja milliseid I astme kuritegudeks? Vastuse leiab KarS-i §-st 4, mille lg 2 ütleb meile, et „*Esimese astme kuritegu on süütegu, mille eest on käesolevas seadustikus füüsilisele isikule raskeima karistusena ettenähtud tähtajaline vangistus üle viie aasta või eluaegne vangistus.*” Seega esimese astme kuritegudeks on kõik need kuriteod, mille võimalikuks karistuseks on seadusandja ette näinud üle 5-aastase vangistuse. Näiteks KarS-i § 113 lg 1 sätestab teise isiku tapmise eest võimalikuks karistuseks kuue- kuni viieteistaastase vangistuse – järelikult, vastavalt KarS-i § 4 lõikes 2 kirjutatule on tapmine I astme kuritegu. Vaatame uue teadmise kindlaks ja selgesisuliseks* omandamiseks igaks juhuks veel ühte näidet. Oletame, et isik pani toime röövimise*, mille eest KarS-i § 200 lg 1 näeb karistuseks ette „*kahe- kuni kümneaastase vangistuse*”, ja isikule mõistetigi* selle karistusraamistiku piires (piirides) karistuseks 3 aastat vangistust. Millise astme kuriteo isik siis toime pani, kas I või II astme kuriteo? Sellele küsimusele vastamisel võivad toime

selgesisuline внятное, явственное

röövimine разбой

karistuse mõistmine, karistust mõistma назначение наказания; судить, приговорить

pandud kuriteo astme määratlemisel tekkida mõningased* kõhklused*. Seaduse järgi on selle röövimise eest võimalik mõista karistuseks kuni 10 aastat vangistust, aga kohus pidas toime pandud kuritegu 3-aastase vangistuse (ehk karistuseks ei olnud vangistus üle 5 aasta) vääriliseks*. Võimaliku segaduse kõrvaldamiseks tuleb meeles pidada, et kuriteo raskusaste ei sõltu sellest, kui pikk vangistus isikule hetkel mõistetakse, vaid sellest, kui mitu aastat vangistust on seadusandja selle süüteo eest maksimumkaristusena sätestanud. Kui maksimumkaristuseks on võimalik mõista üle 5 aasta vangistust, siis on tegu I astme kuriteoga. Seega, kuigi isikut karistati röövimise eest vaid 3-aastase vangistusega, on tema poolt toime pandud kuritegu ikkagi I astme kuritegu, sest selle eest võib maksimumkaristusena mõista kümneaastase vangistuse (ehk vangistuse kestusega üle 5 aasta).

Milliseid kuritegusid peetakse aga II astme kuritegudeks? Loogiline on eelneva jutu põhjal väita, et II astme kuriteod on need kuriteod, mille eest ei ole võimalik isikule mõista rohkem kui 5-aastast vangistust. Vaatame aga täpsuse ja korrektsuse huvides, mida seadusandja selle kohta on öelnud. KarS-i § 4 lg 3 sätestab, et „Teise astme kuritegu on süütegu, mille eest on käesolevas seadustikus karistusena ette nähtud tähtajaline vangistus kuni viis aastat või rahaline karistus“. Seega on II astme kuritegudeks need kuriteod, mille puhul karistuse maksimummääraks on 5 aastat vangistust ja/või kuriteod, mille eest võib karistuseks mõista ka rahalise karistuse. Näiteks KarS-i § 121 sätestatud kuritegu „Kehaline väärkohtlemine“, mille võimalikuks maksimumkaristuseks raskematel juhtudel (vt sama §-i lg 2) võib olla kuni 5 aastat vangistust, on II (teise) astme kuritegu.

Teise astme kuritegude puhul on võimalik (enamikul juhtudel) kohtul teha valik kahe karistuse vahel – kohus võib isikule mõista rahalise karistuse või siis vangistuse. Esimese astme kuritegude puhul on füüsilisele isikule mõeldud karistuseks ette nähtud vaid vangistus. Seega rahalise karistuse mõistmine kuriteo eest füüsilisele isikule on omane vaid teise astme kuritegudele. Kuidas aga on lood juriidilise isikuga? Temale ju vangistust mõista ei saa (vt lk 54), teda saaks karistada vaid rahalise karistusega. Kas siis juriidilised isikud ei panegi toime I astme kuritegusid või pole I astme kuritegude puhul juriidilise isiku vastutusele võtmist ning karistamist ette nähtud? Paraku kahjuks panevad ka juriidilised isikud mõnikord toime I astme kuritegusid ja enamikul

mõningane некоторый

kõhklus, kõhklused колебание, неуверенность, сомнения

millegi vääriliseks pidama считать достойным

juhtudel on selleks puhuks neile ka vastutus ja karistus ette nähtud. KarS-i § 4 lg 2 ütleb, et „*Juriidilise isiku süütegu on esimese astme kuritegu, kui sama teo eest on füüsilisele isikule raskeima karistusena ette nähtud tähtajaline vangistus üle viie aasta või eluaegne vangistus*”. Seega need kuriteod, mida peetakse I astme kuritegudeks füüsilise isiku puhul, jäävad I astme kuritegudeks ka siis, kui neid paneb toime juriidiline isik. Kui mõnel õpilasel on siinkohal tekkinud küsimus „*Kuidas juriidiline isik kui organisatsioon saab üldse mingit kuritegu (või ka väärtegu) toime panna?*”, siis vastuse sellele küsimusele leiate esialgu KarS-i § 14 lg 1 ja hiljem üksikasjalikumalt käesoleva õpiku II osas.

4.3 Kuritegude ja väärtegade paiknemine seadustes

KarS-i § 3 lg 3 ütleb, et „*Kuritegu on käesolevas seadustikus sätestatud süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud ...*”. Sõnapaar „*käesolevas seadustikus*” tähendab „*Karistusseadustikus*” ehk teisiti võiks eeltsiteeritud seaduse teksti kirjutada nii: „*Kuritegu on Karistusseadustikus sätestatud süütegu, ...*”. Seega kuriteod on kirjas ainult Karistusseadustikus, selle eriosas. KarS-i § 3 lg 4 ütleb jällegi, et „*Väärtegu on käesolevas seadustikus või muus seaduses sätestatud süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud ...*” ehk teisiti kirjutatuna: „*Väärtegu on Karistusseadustikus või muus seaduses sätestatud süütegu,*”. Seega väärted võivad olla sätestatud nii KarS-i eriosas kui ka muudes seadustes (ehk n-ö eri- või haruseadustest – vt veelkord lk 31 ja 45). Enamik väärtegudest ongi sätestatud erinevates haruseadustes (neid on kokku u 150 seadust) ja väike osa väärtegudest on paigutatud ka KarS-i. Eelnevatest tekstilõikudest võis järeldada, et kõikvõimalikud kuriteod on kirjas vaid Karistusseadustikus. Seega, kui meie arvates on mingi elus toimunud tegu kuritegu, siis tuleb selle teo nimetust ja seadusesõnalist kirjeldust (teo õiguslikke tunnuseid) otsida Karistusseadustikust ehk leida KarS-i eriosa paragrahvide seast see, mille nimetus ning tekst sobituvad* meie poolt hinnatava teo olemusega* kokku. Kui me KarS-i eriosast sellele elulisele teole aga nimetuse ning teksti poolest sobivat §-i ei leia, siis on kaks võimalust – me kas ei osanud õigesti otsida või kõnealuse teo näol ei ole tegemist kuriteoga. Kui vaadeldav tegu ei ole kuritegu, on veel võimalus, et see tegu on hoopis väärtegu, ja kuna me Karistusseadustiku eriosa juba läbi

sobituma, kokku sobima сочетаться, быть в соответствии

olemus сущность, суть дело

vaatasime ning sellest meie jaoks probleemsele teole sobivat paragrahvi ei leidnud, siis järelikult pole tegemist sellise väärtetega, mis oleks kirja pandud KarS-i. Seega, kahtluse korral, et tegu on vähemasti väärtetega, peame me hakama otsima sobivat paragrahvi muudest seadustest. Kui me ka ühestki neist u 150 haruseadusest uuritavale teole sobivat paragrahvilist vastet ei leia, siis järelikult ei olnud meie poolt halvaks peetav tegu isegi mitte väärtetega, ehk ta ei olnudki süütegu – oli küll halb, inetu, meie (või veel kellegi) jaoks ebameeldiv tegu, aga mitte süütegu.

Siinkohal võib tekkida küsimus, et kas alati, kui tahame teada, kas mõni „kahtlane“ tegu on ühtlasi väärtetega, peame tõesti läbi vaatama kõik võimalikud haruseadused. See nõuaks ju väga palju aega! Vastus on: ei pea. Puutudes elus kokku mingi sündmusega, kellegi käitumisega, mis tundub meile ebakohane* ja vale, tuleks kõigepealt endale teadvustada, mis on selle sündmuse keskne teema või mida meie arvates kellegi vale käitumine kahjustas, milliseid meie silmis olulisi väärtusi ja „asju“ on ohustatud. Vahel on võimalik valekäitumisele anda koguni mingi tavakeeleline (rahvapärane) nimetus, võib-olla on võimalik asju nimetada lausa mitut moodi – seega on õige seaduse otsimiseks võimalik kasutada n-ö mitut erinevat märksõna*. Pärast sellist teadvustust tuleb „puhtloogiliselt“ mõelda, millises võimalikus seaduses võiks selliste „teemade“, „asjade“ või väärtuste kohta midagi kirjutatud olla. Seejärel tuleks võimalikud pähetulevad* seadused üles otsida ja vaadata, mis on kirjas nende seaduste „Vastutuse“ peatükkides, sest väärted on enamjaolt kirjas just neis „kohtades“ (arvestada tuleb siiski ka seda, et osa väärtetegudest on sätestatud Karistusseadustikus). Vaatame eelöeldu illustreerimiseks paari näidet.

Näide 1. Teie arvates kohtleb naaber oma koera halvasti, hoiab teda pidevalt klaaskasvuhoones kinni. Koer niutsab kasvuhoones ja on näha, et talle seal ei meeldi, ta püüab sealt välja saada. Kui te kasutate otsingu* märksõnana sõna „koer“, võib koera nimetust kandva seaduse leidmine osutada keeruliseks. Nimetust „koer“ võib tähenduslikult laiendada. Kuna koer on loom, siis vaa-

mõningane некоторый

kõhklus, kõhklused колебание, неуверенность, сомнения

millegi vääriliseks pidama считать достойным

ebakohane неуместный

märksõna предметное слово

pähe tulema, pähetulevad прийти в голову, приходящие в голову

otsing поиск, искание

dake, kas mõne seaduse tekst seostub sõnaga „loom“. Te leiate Loomakaitseaduse ja selle peatükist nimetusega „Vastutus“ kaks paragrahvi – ühes neist, §-s 66¹, on sätestatud väärteona „Loomapidamisnõuete rikkumine“; teises, §-s 66², on väärteona sätestatud „Looma suhtes lubamatu teo toimepanemine“. Kumba väärtegu neist naabri käitumine koeraga konkreetsemalt kujutab, tuleb selle sama seaduse nõudeid/reegleid uurides täpsustada.

Näide 2. Te märkate, et ühe kooli nurga taga tõmbavad teie arvates alaealised poisid suitsu. Teie arvates ei tohiks nad seda teha, tegemist on vale käitumisega. Kas see kujutab endast ka mingit väärtegu? Teemaks on suits ja alaealised. Kus võiks selle kohta midagi kirjas olla? Sõna „suits“ on seostatav ka sõnaga „tubakas“. Kasutades otsingus neid väljendeid, leiate Tubakaseaduse. Tubakaseaduse „Vastutuse“ peatükist leiate §-i 47, mis sätestab väärteona „Tubakatoote tarvitamise alaealise poolt“.

Näide 3. Keegi meesterahvas kõnnib mööda teie tänavat, kusjuures ta ropendab nii kõva häälega, et teie lapsed kuulevad mehe ropendamist isegi toas arvuti taga istudes. Mehe käitumisest olete häiritud teie ise, kogu teie pere ning lisaks ka naabrid, kes on tulnud oma maja akende peale, et vaadata, mis tänaval toimub. Mida see mees on teinud ja teeb? Ta on tänaval, avalikus kohas ja teie vanaema ütleb selle kõige peale: „Kord on ikka riigis päris käest ära läinud, president Pätsi ajal küll keegi nii ei käitunud.“. Kui panete nüüd mõttes* kõik seda olukorda iseloomustavad sõnad/väljendid kokku ja hakkate situatsioonile kohaseid seadusi otsima, jõuate Korrakaitseaduse §-deni 54 ja 55 ning Karistusseadustiku §-ni 262. Viimane sätestab väärteona „Avaliku korra rikkumise“.

Tegelikkuses on mingi elulise juhtumi asjaolude ja mingi seaduse teksti mõtteline kokkusobitamine veidi keerulisem, aga sellest tuleb õpikus üksikasjalikumalt* juttu edaspidi.

KOKKUVÕTTEKS. Süüteod jagunevad kaheks põhiliigiks: on olemas väärteod ja on kuriteod. Väärteguisid ja kuriteguisid eristatakse üksteisest nende toimepanemise eest kohaldamisele kuuluva põhikaristuse liigi ehk põhikaristuse nimetuse (nime) alusel. Väärteolised põhikaristused on „*rahatrahv*“, „*arest*“ või „*sõiduki juhtimise äravõtmine*“. Kuriteo-

mõttes, mõtteliselt мысленно

üksikasjalik подробный, доскональный

lised põhikaristused on „*rahaline karistus*” või „*vangistus*”. Kuriteod omakorda jagunevad kahte raskusastmesse: on olemas teise astme kuriteod ja on olemas esimese astme kuriteod. Esimese astme kuritegusid peetakse kõige raskemateks seaduserikkumisteks, kõige raskemateks süütegudeks. Teise astme kuritegude toimepanemise eest on karistuseks ette nähtud „*rahaline karistus*” või „*tähtajaline vangistus kuni viis aastat*”. Esimese astme kuriteo toimepanemise eest on karistuseks ette nähtud „*tähtajaline vangistus üle viie aasta või eluaegne vangistus*”. Juriidilist isikut saab kuriteo toimepanemise eest karistada üksnes rahalise karistusega. Saamaks aru, millise astme kuriteo juriidiline isik on toime pannud, tuleb juhendada KarS-i § 4 lg-s 3 esitatud reeglist „*Juriidilise isiku süütegu on esimese astme kuritegu, kui sama teo eest on füüsilisele isikule raskeima karistusena ette nähtud tähtajaline vangistus üle viie aasta või eluaegne vangistus*”. Kõik kuriteod, nende nimetused ja seaduslikud tunnused, on sätestatud Karistusseadustiku eriosas. Suurem osa väärtegudest on kirjas paljudes erinevates haruseadustes ja osa väärtegusid on sätestatud ka Karistusseadustiku eriosas.

4.4 Süütegude põhiliikide eristamise vajalikkus korrakaitsetöös ning eristamise põhimetoodika

Enamik inimestest, kes pole ühegi õigusvaldkonnaga tööalaselt seotud, ei tee vahet väär- ja kuritegudel, ei tea eristada esimese ja teise astme kuritegusid, ei tea, kuidas üht või teist süütegu seaduses nimetatakse, kus seaduses mis täpselt kirjas on, millised ja kui suured on võimalikud ametlikud karistused jne. Jah, tavainimene võib endale sellist mitteteadmist lubada, õiguskaitseametnik peab aga neid asju teadma. Kui tavainimeste kohta kehtib üldjuhul põhimõte „*kõik, mis pole keelatud, on lubatud*”, siis ametnikel on demokraatlikus riigis tavaks järgida veidi teistsugust põhimõtet „*lubatud on vaid see, mis on seaduse järgi lubatud*”. Oleme sellest eespool juba rääkinud (vt lk 16–17, 35–36) – demokraatliku riigi ametnik saab ja tohib tegutseda vaid seaduse alusel. Selle põhimõtte rakendamiseks püütakse välistada ametnike võimalikku omavoli* inimeste suhtes ning võimalikku subjektiivsust*

omavoli самоволие

subjektiivsus – siinkohal: ametniku kui inimese isiklikest arusaamadest, sümpaatiatest-antipaatiatest, eelarvamustest, iseenda isiklikest või kellegi teise isiklikest huvidest lähtuv tegutsemine oma ametikohta ja n-ö ametivormi (ametipositsiooni) ära kasutades

erinevate olukordade ning inimeste ja nende käitumise hindamisel ja nende karistamise üle otsustamisel.

Selleks, et* kõik oleks ikka seadustega kooskõlas, peab ametnik igas elulises olukorras, iga juhtumi puhul jõudma küllaltki kiiresti selgusele selles, kas tegemist on väär- või kuriteoga, ja mõnikord koguni ka selles, kas tegemist on esimese või teise astme kuriteoga. Nimelt sõltub süüteo põhiliigist sageli see, kuidas ametnik hetkeolukorras või edaspidi käituda tohib või käituma peab, sest ametnikule antud volitused, nende maht, võimalike kasutatavate meetmete iseloom ning intensiivsus on paljuski seotud just toime pandud rikkumise tõsidusega (seega ühtlasi ka rikkumise toime pannud isiku või maliku ohtlikkusega)*. Sõltuvalt sellest, kas toime on pandud arvatavalt või ilmselgelt väärtegu või hoopis kuritegu, tuleb alustada vastavalt kas väärteomenetlust või kriminaalmenetlust. Kumbagi menetlust, menetluse läbiviimise korda, arvatavate süüteo toimepanijate kohtlemise ja nendega või nende suhtes teostatavate toimingute ja vajalike dokumentide koostamise reegleid, sätestavad erinevad seadused. Väärtegude kui vähemkahjulike või -ohtlike tegude korral ei ole õigustatud isikute põhiõiguste ja vabaduste kitsendamine sellisel määral, nagu see on õigustatud kuriteojuhtumite menetlemisel. Sellest põhimõttest lähtuvalt on kummagi menetluse läbiviimiseks koostatud omaette reeglistik ehk seadustik. Väärteomenetluses juhinduvad ametnikud menetluse läbiviimisel ennekõike Väärteomenetluse seadustiku* normidest ja kriminaalmenetluse läbiviimisel Kriminaalmenetluse seadustiku* normidest.

Kuidas aga elus eneses, praktikas saab ikkagi ühetähenduslikult* ja selgelt vahet teha, milline süütegu on väärtegu ja milline kuritegu, või pole tegu üldse süütegu? Kuidas töötab ametniku „mõtteloogika“ (või peaks töötama) mingi elulise juhtumi, kellegi käitumise kohta hinnangute andmisel,

selleks, et для того, чтобы

*näiteks ei saa väärteo toimepanemises kahtlustatavat/süüdistatavat isikut (seaduse järgse ametliku nimetusena „menetlusalust isikut“) vahi alla võtta („vahistada“) või tagaotsitavaks kuulutada (samane süüteo ja rakendatavate meetmete vastastikuse proportsionaalsuse järgimise nõue kehtib ka II ja I astme kuritegude menetlemise juhtumitel, kuid iseäranis selge vahe kuriteo astmelisuse osas ilmneb, kui tõstatub küsimus vahetu sunni rakendamise võimalustest – näiteks tulirelva kasutamine ei ole lubatud II astme kuriteo toimepannud isiku suhtes, küll aga on see Korrakaitse seaduse § 81 lg-s 2 sätestatud juhtumitel lubatud I astme kuriteo toimepanija suhtes)

väärteomenetluse seadustik деликтно-процессуальный кодекс

kriminaalmenetluse seadustik уголовно-процессуальный кодекс

ühetähenduslikult однозначно

mingi teo süüteks arvamisel, selle teo väärteks või kuriteoks liigitamisel? Kuidas ja „milliseid teid pidi ametniku mõtted rändavad“, millised võiksid olla tema mõttekäigud*, kuidas ta jõuab järelduseni*, et elus kellegi poolt toime pandud tegu on just väärtegu või just kuritegu, just teise astme või just esimese astme kuritegu? Järgnevalt püüamegi aru saada sellest, kuidas süüteo olemasolu tuvastamine* ja süüteo konkreetse liigi määratlemine elus toimub.

Inimesed panevad aeg-ajalt toime tegusid, mis neid ümbritsevatele inimestele tunduvad kummalised, ebakohased, halvad ja/või inetud. Kuid kas iga selline tegu kujutab endast tingimata süütegu? See ei pruugi nii olla*. Süüteks, väärteks või kuriteoks, saab pidada üksnes sellist tegu, mis on konkreetselt kas siis väärteona või kuriteona mingisse kehtivasse seadusesse kirja pandud (sätestatud). Näiteks „maha-sülitamine“ pole kõrvalt vaadates just kõige ilusam tegu, teisele inimesele keskmise sõrme näitamine ja samas talle „kummalise“ ilmega otsavaatamine on seda inimest ehk hirmutav tegu, aga neist kumbagi ei saa pidada ei väärteks ega ka kuriteoks, sest üheski seaduses pole nad veel süüteona kirja pandud, üles tähendatud*. Väide, et ülalnimetatud* teod ei ole üheski seaduses süüteona kirja pandud, eeldab seda, et väite autor teab kõikvõimalikke süütegusid sätestavaid seadusi peast* (ehk Karistusseadustiku eriosa ja kõigi haruseaduste „Vastutuse“ peatükke – vt ka lk 42) või on ta need enne omapoolse väite avaldamist üle vaadanud – kuidas muidu saab ta kindel olla selles, et need teod ei kujuta endast ühtki süütegu. Esitatud mõttekäigust järeldub, et mingi teo arvamine meie poolt süüteks või mitte-süüteks sõltub sellest, kas me teame peast kõiki teemakohaseid seadusi, või kui peast ei tea, siis peame olema enne lõpliku arvamuse esitamist nad kõik läbi lugenud. Teeme väikese mõttepausi ja arutleme edasi.

Kui puutume elus kokku mõne isiku käitumisega, mida me peame halvaks, siis selleks, et saada selgust, kas see käitumine on süüteoline*, peame hak-

mõttekäik ход мысли

järeldus вывод, умозаключение

tuvastamine установление

see ei pruugi nii olla это может быть не так

üles tähendatud записанно, помечено

ülalnimetatud, eelnimetatud вышеназванный, -изложенный, -упомянутый

peast teadma знать наизусть

vaata väljendi „käitumise süüteolisus“ õiguslikku problemaatilisust õpiku lk 103, 107–108

kama otsima süütegusid sätestavatest seadustest sellist süüteo nimetust ja kirjeldust, mis on samastatav* kogetud käitumise eluliste asjaoludega. Või vastupidi: isiku käitumise asjaolud peavad olema samastatavad mõne konkreetse süüteo nimetuse ja seadussõnalise kirjeldusega.

On selge, et igapäevase töö käigus puutuvad ametnikud vastavalt oma tööülesannete iseloomule pidevalt kokku ühtede ja samade halbade käitumisaktidega ning oskavad kohe (kiiresti) öelda, kas tegemist on väärteoga või kuriteoga ning millise seaduse milline norm neid süütegusid sätestab ehk millise seaduse millist sätet isik rikkus. Tundub, et selline oskus tekiks justkui iseenesest – tegelikult aga ei teki see oskus iseenesest: õige teadmise mingi teo süüteolisest tähendusest tuleb kas õppimise või pikaajalise kogemuse tulemusel, kusjuures see kogemus omandatakse tihti tänu sellele, et vanemad kolleegid ütlevad lihtsalt ette, millega on tegemist ja millise seaduse millises sättes kõik vajalik kirjas on.

Kui aga noor ametnik puutub kokku sellise halva elulise sündmusega, kellegi inetu käitumisega, mille suhtes tal (ja võib olla et ka vanemal kolleegil) õigusliku hinnangu andmise kogemus puudub, siis ei oska ta ka öelda, millist konkreetset seadust ja konkreetset seadusesätet isik rikkus, ja kas see rikkumine kujutab endast väärtegu või kuritegu, teise või esimese astme kuritegu. Mida ametnik sellises olukorras siis teeb?

Halvim ja ametniku tegevuse seaduslikkuse nõudega vastuolulisemaks* toimimise* viisiks oleks see, kui ametnik hakkaks „mõistatama“* – kui ta hakkaks isiku käitumisele hinnanguid andma omaenese tarkusest, isiklikest ehk subjektiivsetest arvamustest, eelarvamustest* ja elutõlgendustest* lähtudes (vt tagasi lk 16–17). Kuidas tuleks aga toimida, et kõik oleks seaduslik?

Kui inimesed pöörduvad politsei poole (ükskõik kuidas – olgu siis pöördues politseisse telefonitsi, saates e-kirja või kirjaliku avalduse või isiklikult kohale tulles), siis teevad nad seda tavaliselt sellepärast, et neil on mingi mure ja nad arvavad, et selle murega peaks tegelema just politsei.

samane, samastama, samastatav подобный; отождествить, отождествлять; отождествляемый

vastuoluline противоречивый

toimimine действие

mõistatama отгадывать, отгадать

eelarvamus предрассудок, предубеждение

elutõlgendus толкование, понимание жизни

Mida see pöördumine endast kujutab? Pöördudes politsei poole (helistades kas või hädaabi- või juhtimiskeskuse numbrile), jutustavad inimesed „politseile“ ühe loo, räägivad mingist elulisest sündmusest või kellegi käitumisest (millest nad on teada saanud: mida nad on näinud või kuulnud), mis on neid häirinud. Näiteks helistab isik A õhtusel ajal ja teatab, et koju tulles leidis ta eest oma korteri lahti lõhutud ukse ja avastas, et korteris on sees käidud ning kõik vähegi väärtuslikumad asjad, kodutehnika ja muud esemed, on ära viidud. Ametnik, kuulates (lugedes) inimese lugu, kirjeldatud sündmust või kellegi käitumise kirjeldust, annab sellele (juhul kui ta pole õiguslikult samalaadset juhtumit varem lahendanud) algselt mingi inimliku hinnangu. Kui ametnik hindab seda sündmust halvaks ehk paneb toimunule n-ö miinusmärgi, siis järgmine küsimus/probleem on, kas ametnik peaks selle sündmusega ka ametlikult tegelema hakkama, kas tal tekib õigus näiteks teataja nimetatud halvasti käitunud isiku kohalekutsumiseks* ja ülekuulamiseks* või lausa isiku kinnipidamiseks*.

Eespool sai räägitud, et ametnikul tekib õigus sündmusesse sekkuda ja inimesi tülitada üldjuhul siis, kui tegemist on süüteojuhtumiga (vt lk 37–38). Seega peab ametnik tihtipeale suutma vägagi kiiresti määratleda, kas kuulnud (loetud või oma silmaga töö käigus nähtud) juhtumi asjaolud samastuvad mingi konkreetse süüteo seaduses kirjas olevate tunnustega. Ametnik peab määratlema kohe ka süüteo põhiliigi – seda selleks, et valida, milline menetlus (kas väärteo- või kriminaalmenetlus) tuleb selle juhtumi puhul läbi viia, alustama vastavat menetlust ja hakkama teostama vajalikke menetlustoiminguid*, juhindudes* (olenevalt teo põhiliigist) kas Väärteomenetluse seadustiku või Kriminaalmenetluse seadustiku normidest. Seega peab ametnik endale teadvustama kõik negatiivse sündmuse elulised asjaolud ning asuma otsima seadustest, kus on kirjas süüteod, sellise nimetuse ja kirjeldusega süütegu, mille sõnastus peegeldab* täpselt selle kuulnud (kirjas oleva või nähtud) elulise juhtumi asjaolusid. Teisisõnu peab ametnik otsima n-ö võrdusmärki elulise juhtumi asjaolude ja mingit süütegu sätestava paragrahvi teksti vahel. Skemaatiliselt näeks see välja nii:

kohalekutsumine, väljakutsumine вызов

ülekuulamine допрос

kinnipidamine задержание

menetlustoimingud процессуальные действия

juhindudes руководствуясь

peegeldab отражает

eluline LUGU**inimese poolt jutustatud**

?

(kirjutatud) või ise nähtud**elulise sündmuse kirjeldus**

§ nr ja süüteo nimetus

**kirjelduses avalduvad sündmuse
asjaolud**

/süüteo seadusesõnaline kirjeldus/

(sündmuses kajastuv isiku käitumine)

=

Lisame sellele skeemile lk 63 esitatud isiku A telefonipöördumise. Kuigi A esitatud jutt on lühike, on aru saada, et aset on leidnud halb sündmus, et juhtum, millest ta teatas, on elulises mõttes inimese jaoks miinusmärgiga. Küsimus on selles, kas see juhtum on ka süütegu, ja kui on, siis milline süütegu?

ELULINE JUHTUM

?

A teatab, et tema koju on sisse
tungitud ja ära võetud, ära viidud
kodutehnika ja muid esemeid

=

§

Seega hakkame vaatama Karistusseadustiku (või muude seaduste) tekste, et leida paragrahvi, mille nimetus ja milles olev tekst (keelatud käitumise seadusesõnaline kirjeldus) peegeldab kõige täpsemalt A kirjeldatud juhtumi elulisi asjaolusid.

Mõningase otsimise järel leiame KarS-i § 199, mille nimetuseks on „Vargus” ja mille põhitekst (mis on kirjas selle paragrahvi lõikes 1) ja lõikes 2 olev punkt 8 tekst kajastavad justkui kõige täpsemalt seda elulist olukorda, mida A kirjeldas.

ELULINE JUHTUM

?

A teatab, et tema koju on sisse
tungitud ja ära võetud, ära viidud
kodutehnika ja muid esemeid

=

KarS § 199 Vargus**lg 1:** võõra vallasasja äravõtmine
omastamise eesmärgil**lg 2 p 8:** see on toime pandud sissetungi-
misega

Näib, et oleme küsimusalusele elulisele juhtumile leidnud kohase seadusesätte – A esitatud elulise juhtumi asjaolud sobituvad KarS-i § 199 lg 2 p 8 sätestatud süüteo seadusesõnalise kirjeldusega ehk süüteotunnustega ehk A suhtes toime pandud eluline tegu kujutab endast KarS-i § 199 lg 2 p-s 8 sätestatud süütegu.

NB! (ld *nota bene* – pane tähele!) – elulise juhtumi ja mingi õigusnormi samastamise protsessi ehk meie näite puhul võrdusmärgi (=) kohal olevale küsimärgile (?) vastuse, eluliste asjaoludega sobituvat paragrahvi teksti, otsimist ning leidmist nimetatakse õiguslikult kas „**subsumeerimiseks**“ või „**kvalifitseerimiseks**“ või harva ka „**inkrimineerimiseks**“.

Kuidas aga saame teada, kas meie „leitud“ süütegu on väärtegu või hoopis kuritegu, kas II astme või I astme kuritegu? Selleks vaatame, millise karistuse on seadusandja KarS-i § 199 lg 2 p-s 8 sätestatud süüteo eest ette näinud.

Aga tuletame enne veel kord meelde karistusõiguse eriosa normi ehk mingit süütegu sätestava paragrahvi konstruktsiooni (vt ka tagasi lk 42–43). Kohe paragrahvi numbri järel on kirjas süüteo seaduslik nimetus ja allpool on esitatud paragrahvi tekst, milles on kirjas keelatud käitumise seaduslik sõnastus (teo kirjeldus). Selle järel on mõttekriips, mille järele on kirjutatud, milline karistus on ette nähtud isikule, kes kõnealuses paragrahvis, selle mingis lõikes ja/või punktis sõnastatud teo toime on pannud. Seega graafiliselt võib eriosa normi üldjuhul kujutada järgmiselt:

§ ... _____ (§-nr) (süüteo seaduslik nimetus)		—
_____	_____	_____
süüteo seaduslik kirjeldus	mõttekriips	põhikaristuse nimetus (ehk: esitatud on süüteo seaduslikud tunnused)

Ja vaatamegi lõpuks järele, milline karistus on ette nähtud isik A vara suhtes toime pandud süüteo eest.

KarS-i § 199 Vargus

lg 2 p 8: Võõra vallasasja äravõtmise eest selle ebaseadusliku omastamise eesmärgil, kui see on toime pandud sissetungimisega – karistatakse rahalise karistuse või kuni viieaastase vangistusega.

Seega, kuna karistuseks meid huvitava süüteo eest on ette nähtud (ehk põhikaristuste nimetusteks on) „*rahaline karistus*“ või „*kuni viie aastane vangistus*“, on vastavalt KarS-i § 3 lg-le 3 tegemist kuriteoga ja vastavalt KarS-i § 4 lg-le 3 on see kuritegu teise astme kuritegu. (vt veel kord lk 42–43)

KOKKUVÕTTEKS. Puutudes elus kokku mingi negatiivsena tunduva* sündmusega, mõne isiku halva käitumisega, mille osas te koheselt ei oska öelda, kas tegemist on süüteoga ja millise konkreetse süüteoga, teadvustage endale kõigepealt, mida on isik oma käitumisega kahjustanud või ohustanud. Andke tema käitumisele või käitumise asjaoludele üldsõnalised tavakeelsed nimetused ehk sõnastage see, mida kogesite*. Te jõuate teatavate märksõnadeni. Seejärel otsige seadust, mille tekstis need märksõnad kajastuvad, ja leidke seaduse tekstist sätted, millega probleemse sündmuse ja käitumise asjaolud samastuvad – kui leiате sellise sätte, siis vaadake, kas selle sätte konstruktsioon on omane süütegu sätestava normi konstruktsioonile – kui on, siis vaadake, mis on pärast „mõttekriipsu“ karistuseks ette nähtud ehk mis on karistuse nimetuseks (nimeks) märgitud – kui karistuse nimetus on kas „*rahatrahv*“ või „*arest*“ või „*sõiduki juhtimise õiguse äravõtmine*“, siis kujutab probleemne sündmus endast väärtegu; kui karistuse nimetuseks on „mõttekriipsu“ taga kirjutatud „*rahaline karistus*“ või „*vangistus*“, siis on tegemist kuriteoga: kui karistusena on kirjas „*rahaline karistus*“ või „*kuni viieaastane vangistus*“, siis on isik toime pannud II astme kuriteo, kui karistuseks on kirja pandud „*vangistus üle viie aasta või eluaegne vangistus*“, siis I astme kuriteo.

Võtame eeltoodud mõtteskeemi kinnistamiseks* arutleda veel paar kaasust.

tunduma, mulle tundub казаться, мне кажется

kogema познать, познавать; изведать, изведывать

kinnistama закрепить, закреплять

Kaasus 1. *Elmaril on kuur, kus ta hoiab küttepuid, aiatöö tööriistu ja mõningaid vanu üleriideid*. Kuuril on lukuta uks, ukse sulgeb Elmar tavalise puupulgaga, mille Elmar torkab läbi luku jaoks mõeldud ukseriivi hoidva haagi. Ühel hommikul kuuri minnes leiab Elmar oma kuurist talle võõra mehe, kes magab pooliku puuriida peal, Elmari vanad riided külje all. Elmar on sellest kõigest väga häiritud.*

Kas Elmari jaoks on võõra mehe käitumine, Elmari loata Elmari kuuri enda magama sättimine, negatiivseks hinnatav? Kas üldhinnanguliselt* on tegemist halva käitumisega? Tõenäoliselt* enamik inimesi peab sellist tegu halvaks teoks. Kas tegemist on süüteoga? Mida on kahjustatud, mida valesti tehtud – milliste sõnadega seda tegu iseloomustada? Isik on läinud ilma loata teisele isikule kuuluvasse ehk võõrasse hoonesse, ruumi – sisuliselt on see võõras mees sissetungija. Otsime seadustest sõnu „võõras hoone“, „võõras ruum“, „sissetung“. Leiame Karistusseadustikust § 266 lg 1 – loeme seda – kõrvutame selles sättes kirjas olevat teksti elulise juhtumi asjaoludega. Tundub, et võõra mehe käitumise asjaolud sobituvad vaatluseluse seadusesätte tekstiga – vaatame, mis on sellise käitumise eest karistuseks ette nähtud? Tuleb välja, et karistuseks on „*rahatrahv kuni 300 trahviühikut*“ või „*arest*“ – järelkult on vaadeldava sündmuse puhul tegemist väärteoga.

Kaasus 2. *On talv, Priit ja Andre sõidavad Priidu autoga mööda maanteed, Priit on roolis. Nende ees sõidab üks teine sõiduauto, rohkem autosid maanteel liikumas näha ei ole. Ootamatult satub Priidu ja Andre ees sõitnud auto ühes kurvis külglisemisse ning sõidab teelt välja esiotsaga vastu puud, juhi kõrval istunud inimene lendab autost läbi esiklaasi välja. „See oli nüüd küll vist surmamats,“ ütleb Andre Priidule. „Las olla, meil on kiire, me ei jõua õigeks ajaks kontserdile, kui siia vahtima jääme,“ vastab Priit ja sõidab edasi.*

Kas Priidu ja Andre käitumine oli normaalne? Iga inimene saab siinkohal aru, et tegu oli ränga* õnnetusega. Inimlikus mõttes saab enamik inimesi aru ka sellest, et avariisse sattunud auto juht ning läbi akna lennanud kaasreisija said tõenäoliselt raskelt vigastada ja vajavad abi, kui nad üldse ellu jäid. Igatahes võivad nad ilma abi saamata surra – seda enam, et väljas on talv.

üleriided верхняя одежда

üldhinnang общая оценка, отзыв

tõenäoliselt вероятно, видимо, по всей видимости

ränk тяжкий

Märksõnadeks selles loos on „avarii“, „õnnetus“, „abi andmine“, „õnnetusse sattunud inimeste mitteabistamine“. Otsime. Leiame Karistusseadustikust § 124 – loeme teksti – võrdleme juhtumi elulisi asjaolusid § 124 lg 1 tekstiga. Tundub, et leidsime sobiva paragrahvi. Priidu ja Andre käitumine on kvalifitseeritav (subsumeeritav, inkrimineeritav) KarS-i § 124 lg 1 järgi. Vaatame, mis on sellise „abi andmata jätmise“ eest karistuseks ette nähtud. Tuleb välja, et karistuseks võib olla „rahaline karistus“ või „kuni kolmeaastane vangistus“ – järelikult, vastavalt KarS-i § 3 lg-le 3 panid Priit ja Andre toime kuriteo, ja veelgi täpsemalt: vastavalt KarS-i § 4 lg-le 3 panid nad toime II astme kuriteo.

Kordamisküsimused (õpiku 3. ja 4. peatüki kohta)

- Millisteks osadeks karistusõiguse kui õigusharu normid jagunevad?
- Mis on karistusõiguse eriosa normide sisu, mida need normid sätestavad?
- Millistes õigusaktides karistusõiguse eriosa norme leida võib?
- Mis on karistusõiguse üldosa normide sisu, milliseid teemasid need normid käsitlevad?
- Millises õigusaktis on sätestatud karistusõiguse üldosa normid?
- Milles seisneb Riigikohtu roll karistusõiguse normide kohaldamise küsimustes?
- Nimeta süütegude põhiliigid.
- Milliste õiguslike tunnuste järgi süütegude põhiliike teineteisest eristatakse?
- Nimeta väärtegude eest ette nähtud võimalikud põhikaristused.
- Nimeta kuritegude eest ette nähtud võimalikud põhikaristused.
- Nimeta, milliseid põhikaristusi saab kohaldada juriidilisele isikule: a) kui juriidiline isik on toime pannud väärteo; b) kui juriidiline isik on toime pannud kuriteo.
- Mitmesse raskusastmesse jagunevad kuriteod?
- Millise astme kuriteod on raskemad süüteod, kas teise või esimese astme kuriteod?
- Mille järgi saab otsustada, millise astme kuriteoga on tegemist? Esita astmeid eristavad tunnused.

- Mitmesse raskusastmesse jagunevad seaduse järgi väärted?
- Millistes õigusaktides, millistes nende aktide osades on sätestatud väärted ja millistes kuriteod?
- Selgita, miks on ametnike puhul oluline süüteo põhiliikide küllaltki kiire üksteisest eristamise oskus. Kas see omab mingit õiguslikku tähtsust, ja kui omab, siis milles see tähtsus seisneb; kas see võib omada ka mingit elulist tähtsust tavainimeste igapäevatoimetuste ning õiguste ja vabaduste kaitstuse seisukohast, ja kui võib, siis milles see tähtsus seisneb?
- Selgita/kirjelda, kuidas antakse õiguslikku hinnangut mingile negatiivsele elulisele juhtumile. Kuidas teha kindlaks, kas küsimusaluse juhtumi näol on tegemist üldse süüteoga, kas tegemist on väärtetega või kuriteoga ja kas teise või esimese astme kuriteoga?

5. peatükk

ISIKUTE KARISTUSÕIGUSLIKU VASTUTUSE ALUSPÕHIMÕTTED

Eelnevalt oleme rääkinud, et igale süüteo on sätestatud mingi konkreetne, sellele süüteo omane võimalik karistus ning et isikut, kes süüteo toime paneb, saab selle süüteo eest ette nähtud karistusega ka karistada. Paraku*, õiguslike otsuste tegemise korrektsuse mõttes asi nii lihtne ei ole. Selleks, et isikut meie poolt arvatava, meile tunduda võiva süüteo eest vastutusele võtta ja/või karistada, peab elus esinema veel mitu olulist ning ühtlasi karistusõiguslikku tähendust omavat asjaolu (juriidilised faktid karistusõiguslikus mõttes). Järgnevalt hakkamegi neid olulisi asjaolusid käsitlema*, vaagima*. Kuigi kõik seadustes kirjas olevad reeglid on tähtsad ning mõeldud inimestele järgimiseks, puudutavad mõned neist reeglitest oma mõjuulatuse ja mõttesügavuse poolest ennekõike just õigust rakendavaid ametnikke. Neid reegleid peaksid ametnikud igapäevase töötegemise seisukohast paremini tundma, meeles pidama ning pühendunult* järgima – seda selleks, et õigusnormide ellurakendamine ei tagaks riigis mitte ainuüksi korra olemasolu, vaid et õigusnormide rakendamine selle igal üksikjuhtumil tagaks tervikuna ka inimeste (iga üksiku inimese) õige ning õiglase kohtlemise. Ühed, äsja lausestatud tähendust omavad reeglid on kirja pandud Karistusseadustiku §-s 2. Nimelt sätestab KarS-i § 2 isikute karistusõigusliku vastutuse olulisemad aluspõhimõtted. Selles peatükis käsitleme selles paragrahvis kirjas olevatest

paraku увы

käsitlema рассматривать, рассмотреть, разрабатывать, разработать

vaagima обдумать, обдумывать; взвесить, взвешивать

pühendunult посвящённо

põhimõtetest kolme: § lg-tes 1, 3 ja 4 sätestatud põhimõtteid. Neljandale põhimõttele, mis on sätestatud § lg-s 2, pühendame aga pärast siinse peatüki läbitöötamist omaette peatüki, kuivõrd märgitud lõikes kajastatud põhimõte on igapäevase praktilise töötegemise seisukohast kõige suurema tähtsusega ning samas ka kõige sisukam ja seega ka kõige mahukam.

5.1 Tagantjärele mingi teo süüteks arvamise keeld

KarS-i § 2 lg 1 ütleb: „*Kedagi ei tohi süüdi mõista ega karistada teo eest, mis selle toimepanemise ajal kehtinud seaduse kohaselt ei olnud süütegu.*”⁸

Eelnevalt oli juttu sellest, et mõned inimeste teod tunduvad meile ebakohased, inetud, halvad, et mõne isiku käitumine võib olla mõnikord meie jaoks ebameeldiv jne, aga see ei tähenda tingimata seda, et see käitumine kujutaks endast süütegu (vt lk 61–62). Näiteks sai toodud „maha sülitamine”, mis rahvarohkel tänaval või linnapargi idüllis pole küll olemuselt eriti ilus tegu ning võib teisi inimesi häirida, kuid mis samas ei ole ka süütegu, sest mitte ühestki seadusest ei leia me paragrahvi, mis näeks „maha sülitamise” eest ette isiku karistamise võimaluse mingi konkreetse nimelise karistusega.

Aga kujutagem ette järgmisi sündmusi.

Oletame, et Rein Riidleja on seadusi vastu võtva rahva esindajatekogu ehk Riigikogu esimees, kes istub vanalinna tänavale sätitud suvekohvikus ja joob kohvi ning näeb, kuidas sealsamas kohviku juures tänaval seisev Kaarel Krants pidevalt tänavakividele sülitab. Reinule see ei meeldi, ta peab seda „tatistamist” ja Kaarlit ennast lausa vastikuks, aga Riigikogu esimehena ta teab, et Kaarelile ei saa seaduste mõttes hetkel midagi ette heita*, sest „maha sülitamine” ei ole seaduse silmis isegi mitte väärteks arvatud. Kuid Kaareli käitumine jääb Reinu häirivalt kummitama* ning järgmisel päeval tööolles algatab Rein oma erakonnakaaslaste abil seaduseelnõu, kus on kirjas, et „maha sülitamise” eest saab inimesi karistada „rahatrahviga kuni 200 trahviühikut” ning seda saab teha ka nende maha sülitamiste eest, mis on leidnud aset viimase kuu aja jooksul. Kuna Reinu erakondlasi on Riigikogus üle poole Riigikogu koosseisust, siis saab sellest eelnõust juba järgmisel*

vastik отвратительный, гадкий

ette heitma, etteheidet esitama упрекать кого, в чём, кого-что, за что

kummitama преследовать, покая не давать

nädalal kehtiv seadus. Nii-öelda eduka töise nädala lõpus istub Rein jälle samas suvekohvikus ja kohviku ees seisab jälle seesama Kaarel. Rein helistab ja kutsub kohale politseinikud, et need karistaks Kaarel Krantsi nüüd selle eest, et Kaarel üle-eelmisel nädalal oli sülitanud mitmel korral tänavakividele ehk ta oli teinud midagi, mis viimase kuu jooksul tehtuna on hetkel kehtiva seaduse järgi käsitletav karistatava teona ehk täpsemalt väljendudes: Kaarel Krantsi tuleb karistada väärteo toimepanemise eest.

Kas ülal kirjeldatud sündmustik on ka eluliselt tõetruu*, kas selline asjade käik* on eluliselt võimalik? Ei ole. Miks ei ole? Kõige lihtsam vastus sellele küsimusele oleks „Sellepärast, et seadus ei luba“. Ja tõesti, KarS-i § 2 lg 1 kohaselt saab süüteoks pidada vaid sellist tegu, mis selle toimepanemise hetkel kehtiva seaduse järgi on süütegu (mitte aga hiljem vastu võetud ja jõustunud seaduse järgi). Nimetatud seaduslikku seisukohta toetab omakorda KarS-i § 5 lg 3, mis ütleb: „Seadusel, mis tunnistab teo karistatavaks, raskendab karistust või muul viisil halvendab isiku olukorda, ei ole tagasiulatuvat jõudu.“

Seega, kui isegi võetaks vastu seadusesäte, mis tunnistab „maha sülitamise“ väärteoks, ei võimalda selline säte Kaarel Krantsi karistada nende „maha sülitamiste“ eest, mis ta pani toime enne sellise sätte vastuvõtmist.

Eespool esitatud argument ei anna aga vastust sellele, miks seadus sellised reeglid ehk teo tagantjärele karistamise keelu on kehtestanud. Miks ei luba seadus tagantjärele karistada käitumist, mis tegelikult võib olla vägagi inetu ja taunitav* paljude inimeste arvates?

Asi on ennekõike selles, et inimene (inimesed) peab (peavad) ette teada saama* (kui nad ise seda ei tea või selle peale ei tule), millist käitumist neilt tulevikus oodatakse.⁸ Kui inimene seda ette ei tea, siis elab ja toimib ta nende reeglite järgi, mis tema teada on hetkel kehtivad. Ja moraalselt oleks vägagi küsitav, kas meil on õigust teha talle etteheiteid selle eest, et ta toimib nende reeglite järgi, mille kehtivuse suhtes on mitte ainult temal, vaid kõigil teda ümbritsevatel inimestel teadmine, et hetkel on „asjad“ nii, mitte kuidagi teisiti. Võrdlusena võiks siia tuua ükskõik millise võistlusliku spordiala. Ei ole võimalik, et poole jalgpallimängu ajal teatab väljakukohtunik, et kuigi varem trahvikastist väljapoole jäänud käega mängimist penaltiga ei karistatud, siis

tõetruu достоверный, жизненный

asjade käik ход событий, ход дел

taunitav предсудительный

nüüd teisel poolajal „*me otsustasime, et selle eest, et esimesel poolajal meeskonna A mängija peatas keskjoonel vastasmeeskonna sööduandmise käega, anname nüüd meeskonnale B penalti löömise õiguse*“! Inimestele tuleb varakult teada anda, et peagi toimub reeglite muutumine, et inimesed saaksid ette valmistuda teistsuguseks olemiseks, tegutsemiseks, teistsuguseks eluks – et neil oleks aega enda psühholoogiliseks ümberhäälestamiseks ja vajadusel ka aega selleks, et teha praktilist laadi muudatusi oma elu- või töökorralduses. Seetõttu räägitakse sellistest seadusemuudatustest, mis on laiaulatuslikud ja/või mis puudutavad paljude inimeste huvisid ning harjumusi*, pikalt ette ning juba palju enne seda, kui seadus ametlikult kehtima hakkab. Näiteks võib siin tuua Liiklusseaduse muudatused, mis hakkasid kehtima alles 2015. aasta 1. jaanuarist, kuigi Riigikogu oli võtnud need vastu juba pool aastat varem – poole aasta jooksul enne seadusemuudatuste tegelikku jõustumist räägiti meedias (trüki- ning interneti väljaannetes, raadios ning telesaadetes) palju kordi nende muudatuste sisust, uutest kehtima hakkavatest reeglitest. Seda tehti selleks, et inimesed saaksid ees ootavatest muudatustest teadlikuks ning jõuaksid nendega mõttes kohaneda, ennast ümber häälestada või tuleviku jaoks vajalikku varustust koguda. Selline toimimine uute seaduste vastuvõtmisel näitab riigi vastutustunnet ja inimestest hoolimist.

Samavõrd oluline on siinkohal asjaolu, et inimest saab halvakspeetavas käitumises moraalselt süüdiolovaks ning oma käitumise eest vastutavaks pidada vaid siis, kui tal oli/on valikuvabadus ehk võimalus käituda mingil hetkel mitut moodi: tal on võimalus käituda mitte halvasti, selle asemel et käituda halvasti. Selleks, et selline valikuvabadus isikul ka reaalselt olemas oleks, peab ta ette teadma, millist käitumist peetakse halvaks. Kui ta seda ette ei tea, siis ei pruugi ta selle peale tullagi*, et ta teeb midagi valesti, ning seetõttu ei tule ta ka selle peale, et ta peaks sellist käitumist vältima ning käituma ehk kuidagi teistmoodi. Kui inimene ei tea, mida temalt oodatakse, ei tea (ei oska) ta ka valida oodatava ning mitteoodatava, soovitud ja mittesoo- vitud käitumise vahel. Näiteks kui te ei tea, et teie kaaslane ei taha, et te tema juuresolekul mingit lauluviisi vilistate, teie aga olete seda aeg-ajalt harjunud tegema, siis pole teil ka võimalust valida, kas loobuda tema juuresolekul vilistamisest või mitte. Kui te aga teaksite, et talle meloodiate vilistamine ei meeldi, siis on teil valikuvabadus: kas vilistada tema juuresolekul ning

harjumus привычка

millegi peale tulema прийти на что-то

riskida tema pahameeleavaldustega või mitte vilistada ja vältida tema paha-meelt. Kui otsustate siiski vilistada, siis olete selles ise süüdi, et ta teie peale pahaseks saab. Lisaks mõjub selline valikuvabaduse etteandmine inimesele kasvatuslikult soodsamalt. Inimesele teadvustatakse ette, milline käitumine on hea ja milline halb, kujundatakse tema hoiakuid ning elukäsitlust teda säästvalt*, mitte ei kasutata tema kasvatamiseks talle ootamatuid karistusi. Ootamatud karistused võivad selle asemel, et inimene suhtuks oodatavasse käitumisse positiivselt, tekitada temas hoopis arusaamatust, ebakindlust tuleviku suhtes ning trotsi või vihkamist karistuse kohaldaja vastu.

Ja lõpetuseks: demokraatliku õigusriigi seisukohast seisneb KarS-i § 2 lg-s 1 kirjas oleva põhimõtte kehtestamise kõige olulisem väärtus selles, et tagantjärele mingi teo süüteoks arvamise keeld võtab võimupositsioonil olevatelt isikutelt ära võimaluse omavoliks – pahatahtlikel ja egoistlikel võimukandjatel pole võimalust represseerida inimesi, kes neile mingil poliitilisel, ärikasumi „jahtimisest“* tingitud või mõnel muul (tihtipeale võimuri* enese või tema lähiringi kuuluvate isikute isiklikke huve ja eelistusi puudutaval) põhjusel ei meeldi. Inimsaatuste mõttes oleks sellise omavoli leebeimaks* näiteks selle peatüki algusosas esitatud näide Rein Riidleja asjaajamisest Kaarel Krantsi suhtes, eluliselt karmimateks näideteks oleksid aga aastad alates aastast 1940, mil tolleaegne Nõukogude riik (NSVL) rakendas Eesti Vabariigi kodanike suhtes oma seadusi, mõistes surma, vangi või Siberisse asumisele kümneid tuhandeid inimesi selle eest, et nad aastaid tagasi olid Eesti Vabariigis teinud tegusid, mis Eesti Vabariigi seaduste järgi polnud üldse süüteod, kuid mida Nõukogude riik pidas kuritegudeks enda vastu. Just sedalaadi riigivõimu ja tema esindajate käitumise välistamiseks on kehtestatud „*teo tagantjärele süüteoks arvamise keeld*“ ja sellise keelu näol ei ole tegemist mitte üksnes karistusõigusliku reegluga, vaid ennekõike kujutab see keeld endast põhiseaduslikku põhimõtet. Nimelt ütleb Eesti Vabariigi Põhiseaduse (edaspidi Põhiseadus) § 23, et „*Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus* teo toimepanemise ajal*“.

säästvalt, säästma бережно, бережливо, сберегать

jahtimine, kasumi jahtimine охота, гнание за прибылью

võimur, võimukandja властитель

leebe, leebeim мягкий, мягкчаищий

jõus olema, seadus on jõus быть в силе, вступивший в силу закон

5.2 Topeltkaristamise keeld⁹

Teisisõnu võib topeltkaristamise keelu põhimõtet nimetada ka „korduvkaristamise keeluks“.

KarS-i § 2 lg-s 3 on öeldud: „*Sama süüteo eest ei või kedagi karistada mitu korda, sõltumata sellest, kas karistus on mõistetud Eestis või mõnes teises riigis.*“

Nimetatud põhimõte on tuletatud Põhiseaduse § 23 lg-st 3, kus on öeldud: „*Kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ega karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on mõistetud lõplikult süüdi või õigeks.*“

Nagu kõigil karistusõiguslikel põhimõtetel, nii on ka korduvkaristamise keelul oma inimlik mõõde, mõte inimsaatuste seisukohast vaadatuna. Kellelegi meist ei oleks meeltemööda, kui meid ühe ja sama teo eest kogu aeg, lõpmatuseni karistada võiks.

Näide. *Te lõhkusite lapsena mänguhoos ära ema lemmiklillevaasi. Ema karistas teid selle eest sellega, et ei lubanud teil kuu aja jooksul ühtegi sõpra külla kutsuda. Pärast kahe kuu möödumist tahtsite ise ühel nädalavahetusel ühe sõbra juurde külla minna, aga isa ei lubanud ja tõi mittelubamise põhjuseks selle, et olite kaks kuud tagasi ema lemmikvaasi ära lõhkunud. Kaks aastat hiljem tahtsite, et vanaema lubaks teil õhtusel ajal magama minemise asemel vaadata televiisorist üht koguperefilmi ja kuigi te polnud kahe aasta jooksul teinud enam ühtki pahandust, ei lubanud vanaema teil seda filmi vaadata, öeldes, et filmi vaatamise mittelubamine on seotud sellega, et te kaks aastat tagasi lõhkusite ära ema vaasi. Ja nii, ammuse vaasilõhkumise pärast, on teie vanemad ja vanavanemad keelanud teile kuni siamaani kõike, mida olete tahtnud teha.*

Õelge, kas selline nendepoolne käitumine mõjub teile motiveerivalt – kas te tunnete soovi olla veel korralikum, kui seni olete olnud, kas te näete veel korralikuksolemises üldse mingit mõtet või on teil hoopis tahtmine põgeneda või teha midagi, mis näitaks teie vanematele ja vanavanematele, et te ei hooli enam nende keeldudest, et teil on ükskõik, mis nad teist arvavad.

Tõenäoliselt tunnete te viimati kirjeldatud negatiivseid tundeid. Seega, inimese korduvkaristamine ühe teo eest ei tee reeglina paremaks ei inimest ega tema suhtumist enda karistajatesse – pigem tekitab see lootusetuse ja pideva hirmu tunde, sest heaksolemisel pole enam lihtsalt mõtet ja kunagi ei või teada, millal sind jälle selle sama asja eest karistama hakatakse.

Ülal esitatud näite põhjal võib arvata, et topeltkaristamise keeld on igati loomulik ning et selle järgimine elus ei saa olla kuigi keeruline – piisab justkui

vaid heast tahtest ja inimestest hoolimisest*. Praktilises igapäevases õigust rakendavas tegevuses võib aga asi keerulisemaks osutuda ja sageli osutubki. Probleemid tekivad ennekõike seoses küsimusega, kas mingi elulise sündmustiku, kellegipoolse reeglite rikkumise näol on tegemist ühe süüteo või mitme erineva süüteo toimepanemisega. Võtame asja selgeksrääkimise* huvides siinkohal vaatluse alla kaks kaasust.

Kaasus 1. *Lembit sõidab õhtusel pimedal ajal Riiast koju Pärnusse. Veidi enne Ikla piiripunktini jõudmist peatavad tema sõidu Läti politseinikud ettekäändel, et Lembitu sõidukil ei põle vasak lähituli. Ja tõesti, lähitule pirn oligi teel Riiast vahepeal n-ö läbi põlenud. Läti politseinikud lubavad Lembitul koduteed jätkata, kuid teevad talle trahvi. Mõnisada meetrit pärast nn Ikla piiri ületamist, Eesti Vabariigi poolel, peatavad Lembitu Eesti politseinikud ja deklareerivad, et Lembit on toime pannud Liiklusseaduse § 209 järgi kvalifitseeritava väärteo ehk et Lembitu juhitud sõiduk ei ole tehniliselt korras, kuna sellel ei põle vasak lähituli. Eesti politseinikud tahavad Lembitule selle eest määrata karistuseks rahatrahvi. (P.S.* samane sündmustik võinuks elus aset leida ka ainult Eesti territooriumil – ehk esimeste politseinike, siinse näite puhul Läti politseinike, asemel oleks võinud olla ka Eesti politseinikud – näiteks Lembitu teekonnal Uulust Pärnusse.)*

Kaasus 2. *Lembit sõidab Riiast koju Pärnusse. Ta tahab kiiresti koju jõuda, mistõttu ta sõidab teelõigul, kus lubatud maksimumsõidukiirus on 90 km/h, kiirusega 115 km/h. Veidi enne Ikla piiripunktini jõudmist peatavad tema sõidu kiiruseületamise pärast Läti politseinikud ja teevad talle trahvi. Lembit jätkab sõitu, ja kuna ta peatamise ning trahvivormistamise tõttu kaotas aega, aga soov kiiresti koju jõuda on tal alles, siis sõidab ta kohe pärast piiripunkti läbimist jälle kiiremini kui lubatud „90-ne alas“ kiirusega 115 km/h. Mõnesaja meetri pärast peatavad Lembitu Eesti politseinikud ja deklareerivad, et Lembit on toime pannud Liiklusseaduse § 227 lg 2 järgi kvalifitseeritava väärteo ehk et ta on sõitnud lubatust suurema kiirusega ning Lembitule määratakse taas karistuseks rahatrahv. (Ja jällegi, samane sündmustik võinuks elus aset leida ka ainult Eesti territooriumil – ehk esimeste politseinike, Läti politseinike asemel oleks võinud olla ka Eesti politseinikud – näiteks Lembitu teekonnal Uulust Pärnusse.)*

hoolimine забота

selgeksrääkimine разъяснение, (принести ясность в дело)

P.S. – lühend sõnast „postskriptum“, mis tähistab olukorda, kus autor on põhitekti kirjutamise justkui lõpetanud, aga otsustab siiski sellele lisada veel mõne täpsustava kirjareala või märkuse ehk P.S. tähistab n-ö järelmärkust eelkirjutatud teksti sisu kohta

Esitletud kaasustes on esimese kaasuse puhul, juhul kui Eesti politseinikud otsustasid Lembitut karistada, tegemist topeltkaristamisega, teise kaasuse puhul aga mitte. Miks nii? Esimese kaasuse näol on tegemist ühe rikkumisega ehk ühe süüteoga, teises kaasuses on toime pandud kaks süütegu. Käsitletava probleemi selguse huvides on vajalik järgmine arusaamine: tõsiasi, et isik paneb kaks korda või rohkemgi kordi toime ühe ja sama seadusesätte järgi kvalifitseeritava süüteo, ei välista tema igakordset karistamist – oleks ju usku-matu, kui Jaak, kes aastaid tagasi tappis Jüri ning sai selle eest ka karistada, nüüd, pärast vanglast vabanemist, tapab ära Mardi ja loodab, et teda Mardi tapmise eest ei karistatagi, öeldes kohtunikule „*Te juba olete mind tapmise eest karistanud ja KarS-i § 2 lg 3 kohaselt pole Teil õigust mind tapmise eest rohkem karistada!*”. See, et isik on erinevatel ajaperioodidel toime pannud ühe- ja samaliigilisi, samase kvalifikatsiooniga tegusid, ei tähenda, et teda iga järjekordse sellise teo eest karistada ei saa – saab küll. Saab, sest teda ei karistata mitte ühe ja sama teo eest, vaid iga kord karistatakse teda tegelikult uue toimepandud teo eest – see uus tegu, kuigi subsumeeritav sama seadusesätte alla, on ju toime pandud hoopis teisel ajal, teises kohas ja võib-olla ka teise isiku või objekti vastu (näiteks üleele peksis Peeter Ilmarit, eile Pauli ja täna peksab Reinu; või üleele käis Juss vargil perekond Kaarikute korteris, eile perekond Saarekeste korteris ja täna Mati Metsa korteris): n-ö paragrahvi ja teo seaduslik nimetus on küll kõigil juhtumitel üks, aga tegusid ise oli mitu.

Tulles siinkohal tagasi Lembituga seotud kaasuste juurde, võib esile ker-kida väide, et „mittepõleva lähitule” juhtumid leidsid ju ka aset erinevates kohtades ja minutite mõttes isegi erineval ajal (Läti poolel oli Lembit näiteks kell 22.25, aga Eesti poolel kell 23.05). Seega tuleb meil kaasustes kajastatud olukordi sügavamalt edasi analüüsida. Küsime nii: kas „lähitule” juhtumil oli Lembitul võimalik midagi muuta, kas Lembitul oli eluliselt olemas reaalne võimalus asendada katkine pirn/lamp töötava pirniga* – kas me saame eel-dada ja nõuda, et igal sõidukijuhil oleks sõiduki tarvis kaasas kõikvõimalikud suuremad ja väiksemad tagavaraosad või et sõidukijuht kõnealuse rikke puhul jätaks sõiduki tee äärde ning läheks jalgsi või „hääletades” otsima beni-siinjaama, kust uut pirni saada? Kas sellise nõude esitamine oleks eluliselt ja inimlikult mõistlik? Pigem ei oleks. Kui hinnata lähitulejuhtumit eluliselt mõistlikult, võib väita, et sellise lühikese aja ning vahemaa jooksul ei olnud Lembitul võimalik lätlaste avastatud tehnilist riket kõrvaldada, Lembitul ei olnud võimalik enda kui sõidukijuhipoolset seadusega mittekooskõlas olevat

käitumist muuta – seega on tegemist ühe ja sama rikkumise jätkumisega, mitte kahe eraldiseisva teoga. Kui nüüd siia kõrvale asetada aga mõtteliselt Lembitu-poolsed kiiruseületamise juhtumid, siis neid analüüsid peaks olema ilmselge, et Lembitul oli võimalus muuta oma käitumist, hakata pärast Läti politseinike tehtud karistamisotsust seadust järgivalt käituma ehk tal oli võimalus kiirust edaspidi enam mitte ületada, sest vahepeal, kui lätlased Lembitu suhtes menetluskohaloleku vormistasid, oli tema sõiduki liikumiskiiruseks 0 km/h. Alustades sellest 0-kiirusest uuesti kodupoole sõitu, oli Lembitul vaba võimalus valida, kas sõita edasi seaduses ettenähtud kiirusega või ületada jälle kiirust ehk rikkuda uuesti seadust ehk panna toime uus süütegu.

Põhiliseks probleemkohaks topeltkaristamise keelu järgimisel igapäevases korrakaitsetöös ongi küsimus sellest, kas tegemist on ühe või mitme eraldivaadeldava teoga. Paraku ei piisa siin vahetegemiseks ainuüksi eelkäsitlitud, isiku vaba valiku- ja käitumise muutmise võimaluse olemasolu analüüsimisest. Nii näiteks võib mitte mitmeks vaid ainult üheks teoks (esitatava näite puhul üheks varguseks) pidada järgmist juhtumit: Juss käis eile Hispaanias puhkuseraisil oleva Martini majas vargil ning kuna ta eile ei jõudnud kõike väärtuslikku sellest majast ära tassida, siis läks ta täna sinna uuesti vargile, et ülejäänud majja jäänud asjad ka ära võtta, ning tõenäoliselt peab ta vist homme veel korra tagasi minema, et viimased väärtuslikumad asjad ikka ka ära tuua. Seega saab üheks teoks pidada neidki juhtumeid, kus isikul on küll olemas võimalus loobuda süüteoalisest käitumisest, aga ta ei tee seda – sellistel juhtumitel seisneb mitmel erineval ajal aset leidnud käitumisaktide üheks teoks olemine (teoühtsus) selles, et isikul on ajas kestev üks ja sama tahe panna korduvalt toime ebaseaduslik rünne ühe ja sama objekti vastu.

Mingite juhtumite/sündmustike üheks või mitmeks teoks arvamise kriteeriume on mitmeid ja elulisi näiteid probleemsete olukordade ning nende seaduslike lahenduste kohta võib tuua palju. Paraku ei võimalda käesoleva õpiku ettenähtud maht kõiki teadaolevaid kaasuseid esitada ning analüüsida – oluline on, et teadvustaksite endale iseenesest loomulikuna ja mõneti lihtsana näiva topeltkaristamise keelu järgimise vajaduse ning samas ka selle keelu elulise järgimise võimaliku keerukuse. Eelpool (vt lk 50 ja 51) sai öeldud, et kui mingi elulise juhtumi asjaolude tõlgendamisel, küsimuse „*kas mingid elus esinevad asjaolud kuuluvad just selle seadusesätte mõjualasse?*” lahendamisel tekib probleeme, oleks soovitav vaadata, milliste lahendusteni Riigikohus samasuguste olukordade hindamisel on jõudnud – mingi juhtumi

üheks või mitmeks süüteoaks arvamise küsimused ongi just need küsimused, millele arusaamatuste korral tuleks vastuseid otsida Riigikohtu lahenditest.¹⁰

Ühest inimlikust probleemkohast tuleb aga antud teema puhul kindlasti veel juttu teha. Topeltkaristamise keelu osas peab meeles pidama, et selle keelu all mõeldakse ennekõike ja ainult seda, et ühes ja samas karistusõiguslikus süüteo ei tohi isikut üle ühe korra süüdi mõista ning tema suhtes ei tohi selle süüteo eest kohaldada rohkem karistusõiguslikke karistusi, kui talle sellesama ühekordse süüdimõistmisega kaasnevalt mõistetakse. Isiku suhtes süüdimõistva otsuse tegemisel öeldakse ka kohe, millega teda karistatakse (ehk süüdimõistev seisukoht ja karistus avaldatakse ühes ja samas dokumendis/otsuses üheaegselt) – hiljem ei saa enam isikule selle teo eest ühtki karistust juurde või lisaks mõista.

Paraku kasutavad inimesed sõna „karistus“ väga laialdaselt, laiemas kui vaid karistusõiguslikus tähenduses: kui laps käitub halvasti, ei kuula vanemate sõna, võivad vanemad ähvardada teda karistusega (keelavad näiteks arvutimängude mängimise); kui halval inimesel juhtub elus mingi õnnetus, võivad teised inimesed öelda, et „Jumal karistas teda“; kui koer kraabib perenaise istutatud lilled peenrast ülesse, siis otsustab perenaine teda karistada jne. Seega inimesed mõistavad sõna „karistus“ all pea kõike ebameeldivat, mis järgneb mingile nende teole, millega keegi rahul ei ole, või siis peetakse karistuseks seda, kui inimest kohustatakse midagi tegema. Iseäranis laieneb selline „kõige karistuseks pidamise“ käsitlus riigi- või kohaliku omavalitsuse ametnike käitumisele olukordades, kus ametnikud inimeselt midagi nõuavad või tahavad, et inimene teeks midagi, mis inimesele endale väga ei meeldi.

Vaatleme seda laiendatud „karistuse mõiste“ probleemi veidi lähemalt.

Paljudel probleemsetel juhtudel saab riigi sekkumine võimalikuks vaid siis, kui sekkumiseks esitab põhistatud palve keegi probleemi osapooleks olevatest isikutest – sellised juhtumid kuuluvad üldjuhul eraõigusliku regulatsiooni valdkonda. On selge, et kui kohus või mõni muu pädev instants* loeb kellegi kaebuse kellegi vastu põhjendatuks (kaebus rahuldatakse), siis kohustatakse kaebusalust isikut ka midagi kaebaja heaks tegema ning lisaks tihti veel ka kaebuse menetlemisega kaasnenud kulusid riigile hüvitama. Kaebealune peab sellist sündmuste arengut kas enda kiusamiseks, ebaõigluseks või kasutab talle osaksaanud negatiivsete tagajärgede kohta väljendit „karistus“. Haldusõigusliku regulatsiooni valdkondades tegeleb riik paljude neisse

instants – ametiasutus, otsuse tegemiseks volitatud isik; vene keeles – инстанция

kuuluvate riigiametnikele teadaolevate probleemidega omaalgatuslikult. Probleemidega tegelemiseks, inimeste igapäevaellu ja nende „saatusesse” sekkumiseks on siin riik ette näinud mitu võimalust ehk ametnikele on antud kaalutusõigus – õigus vastavalt reeglite sisule ning konkreetse elulise olukorra ja sellega seotud isiku eripäradele valida n-ö mõni pehmem või mõni karmim reageerimise viis ehk meede*. Neid meetmeid võib inimene jälle oma mõtetes pidada ja nimetada karistamiseks. Kuigi isiku käitumise suunamiseks kasutatakse tema koormamist* erinevate sunnimeetmetega, ei nimetata siinkohal isiku suhtes rakendatavat sundi* õiguslikus (juriidilises) tähenduses tema karistamiseks. Kui isikule tehakse ettekirjutus*, et ta teeks midagi ära, või kui talle määratakse sunniraha (kohustus maksta „riigi kassasse” mingi rahasumma), siis seda tehakse selleks, et ta täidaks neid kohustusi, mida ta seaduse järgi on kohustatud nagnunii täitma ja/või et ta ka ise võtaks ette midagi iseenda tekitatud korralageduse* lõpetamiseks ja/või et ta likvideeriks endapoolse ebaõige käitumise kahjulikud tagajärjed või seadusega jätkuvalt vastuolus oleva olukorra (näiteks et ta lammutaks ebaseaduslikult ehitatud hoone). Kui isik ei likvideeri enda tekitatud ebaseaduslikku olukorda, võib riik või kohalik omavalitsus seda teha isiku asemel nn asendustäitmise* korras. Kuna aga iga tegevus võtab aega ja ka maksab midagi, siis nõutakse isikult riigile/omavalitsusele asendustäitmisega tekkinud kulude hüvitamist. Kõik see (ettekirjutuste järgimine, sunniraha maksmine, asendustäitmise kulude tasumine) on isikule küll ebameeldiv ja võib teda lausa vihastada, aga juriidiliselt võetuna ei ole siin tegemist tema karistamisega, vaid meetmetega, millega isik pannakse täitma oma kohustusi. Eelöeldu sisuliseks mõistmiseks olgu esitatud järgmine näide. Kui keegi ajab ümber teise inimese prügikasti, nii et prügi on mööda teise inimese hoovi laiali, võib loomulikult pidada, ja see ongi igati loomulik, et kasti ümberajaja korjab laialiläinud prügi uuesti kasti kokku või vähemalt aitab seda teisel inimesel teha. Haldussunni eesmärkide sisuga sarnane on lugu eraõiguslike kohustustega. Kui oled kellelki raha võlgu võtnud, on loomulik, et pead selle tagasi maksma, või kui oled lubanud midagi ära teha, on loomulik, et selle siis ka ära teed. Ja kui õigel ajal võlga

meede, sunnimeetmed мера, меры принуждения

koormamine обременение

sund принуждение

ettekirjutus предписание, указание

korralagedus беспорядок

asendustäitmine субститутивное исполнение

tagasi ei maksa või lubatud ära ei tee, on üsna loomulik, et edaspidi maksad teisele n-ö ootamisega kaasnenud ebamugavuste eest rohkem raha või teed hüvituseks rohkemat kui algsest lubatud. Muidugi võib näiteks võla puhul laenuintresside ja viivisena makstavate summade suurus olla murettekitav ning tunduda liigse koormana ehk justkui nuhtlusena*, aga kui asja ausalt ning objektiivselt (ilma emotsioonideta) hinnata, peaks võlgnik aru saama, et ta ise sõlmis sellise intresse ja viiviseid sisaldava lepingu ning tegi seda vabatahtlikult ehk et ta ise võttis endale sellised kohustused – kohustused, mille täitmine kujutabki endast justnimelt võetud kohustuste täitmist, mitte karistuse kandmist.

5.3 Analoogia kohaldamise keeld¹¹

KarS-i § 2 lg 4 ütleb, et „*Tegu ei või tunnistada süüteks seaduse analoogia põhjal*”.

Mida see sisuliselt tähendab? Sõna „analoogia” eestikeelne vaste on sõna „sarnasus”. Asendades seadusetekstis võõrkeelse sõna eestikeelsega, moodustub järgmine lause: „*Tegu ei või tunnistada süüteks seaduse sarnasuse põhjal*”.

Saadud lause eluline mõte on järgmine.

Aeg-ajalt puutuvad isegi kogenud õigusametnikud elus kokku juhtumitega, kellegi negatiivse käitumisega, mille kohta ametnikud ei mõista kohe öelda, kas tegemist on üldse süüteolise käitumisega ja/või millise konkreetse süüteo tegemist võiks olla – ehk teisisõnu: ametnikud ei oska esialgu seda käitumist üksühese täpsusega subsumeerida, kvalifitseerida või kindla paragrahvi alla inkrimineerida. Kusjuures mõnikord teeb teo kvalifitseerimise raskeks see, et isiku käitumine on küll ilmselgelt kedagi häirinud või lausa kahjustanud, kuid teo elulised asjaolud on sedavõrd omapärased, et ametniku senise kogemuse järgi ei paigutu nad justkui ühegi talle teadaoleva süüteo seadusliku teksti alla (ei ole kaetavad ühegi süüteo seadussõnalise kirjelduse ehk süüteo tunnustega). Teinekord seisneb aga probleem selles, et isiku käitumise osa asjaolusid küll sobitub mõne süüteo seadusjärgse kirjeldusega ehk esialgu tundub, et tegu oleks justkui kvalifitseeritav algsest valitud paragrahvi järgi, aga põhjalikumal loosse süüvimisel ilmneb, et isiku poolt toime

pandud teo osa elulisi asjaolusid ikkagi ei sobitu valitud paragrahvi (süüteo) tekstis kirjas olevate kõigi tunnustega. Kui mingi eluline tegu on küll teo asjaolude poolest vägagi sarnane juhtumitele, mis kvalifitseeruvad mingit konkreetset süütegu sätestava paragrahvi „alla”, aga üksühest samasust selle süüteo tunnustega ikkagi ei esine, siis ei tohi seda tegu kvalifitseerida selle algselt sobivana tundunud süüteokoosseisu (paragrahvi) järgi ehk sarnasus võib olla küll „hämmastav”, aga sarnasus ei ole siinkohal argument, sarnasus ei tule arvesse – peab esinema samasus, täielik eluliste asjaolude ja süüteokoosseisu kirjas olevate tunnuste kattuvus*.

Kui vaadata juba tuttavat, subsumeerimist kajastavat konstruktsiooni,

<p>elulise sündmuse kirjeldus kirjelduses avalduvad sündmuse asjaolud</p> <p>(sündmuses kajastuv isiku käitumine)</p>	?		
	=		<p>§ nr ja süüteo nimetus /süüteo seadusesõnaline kirjeldus/</p>

siis analoogia keelu järgi ei tohi võrdusmärgi kohale „üles jääda” väiksematki küsimärki, vaid eluliste asjaolude ja süüteokirjelduse vahel peab olema (valitsema) kindlalt võrdusmärk.

KOKKUVÕTTEKS. Karistusõigusliku vastustuse tähtsamad üldpõhimõtted on kirjas Karistusseadustiku §-s 2. Kõik selles paragrahvis kirjas olevad põhimõtted on järgimiseks kohustuslikud. Kõik need põhimõtted on olulised nii humaansuse kui ka demokraatliku riigikorralduse säilimise seisukohast. Nende põhimõtete järgimine annab õigusele, selle ellu rakendamise protsessile inimliku ja õiglase sisu, tõkestab ametnike omavolitamist ja subjektiivsust inimeste kohtlemisel, eluliste probleemolukordade lahendamisel. Kõigil neil põhimõtteil, kuigi nad tunduvad väljaõelduina kõlavat justkui vaid teoreetiliselt, on oma kindel praktiline eesmärk ning mõte, eluliselt oluline väärtus.

Samas on nad aga ka omavahel mitmeti seotud – nii näiteks võib analoogia keelu rikkumine endaga kaasa tuua topeltkaristamise keelu rikkumise või vastupidi. Järgmises peatükis vaatluse alla tulev KarS-i §2 lg-s 2 sätestatud põhimõtte rikkumine võib enesega kaasa tuua aga

nii „tagantjärele mingi teo süüteks arvamise keelu“ kui ka „topeltkaristamise keelu“ või siis „analoogia keelu“ rikkumise ja vastupidi: ükskõik millise äsja nimetatud kolmest keelust kas või ühe rikkumine võib enesega kaasa tuua nimetatud § 2 lg-s 2 sätestatud põhimõtte rikkumise. Iga eelnimetatud, ükskõik millise keelu rikkumine tähendab aga eluliselt seda, et võidakse käituda inimestega ebaõiglaselt: rikutakse liiga kergekäeliselt ära nende meeleolu või lüüakse põhjendamatult ning hoolimatult segi nende igapäevane elurütm, kahjustatakse nende eluga toimetuleku suutlikkust või mõjutatakse negatiivselt koguni* kogu nende tulevast elukäiku.

Kordamisküsimused

- Sõnasta KarS-i § 2 lg-s 1 sätestatud karistusõigusliku vastutuse põhimõte. Milles seisneb selle põhimõtte õiguslik ja inimlik sisu ning olulisus demokraatliku, õigusriikliku elukorralduse seisukohast? Illustreeri oma mõttekäike eluliste näidetega!
- Sõnasta KarS-i § 2 lg-s 3 sätestatud karistusõigusliku vastutuse põhimõte. Milles seisneb selle põhimõtte õiguslik ja inimlik sisu ning olulisus demokraatliku, õigusriikliku elukorralduse seisukohast? Illustreeri oma mõttekäike eluliste näidetega!
- Sõnasta KarS-i § 2 lg-s 4 sätestatud karistusõigusliku vastutuse põhimõte. Milles seisneb selle põhimõtte õiguslik ja inimlik sisu ning olulisus demokraatliku, õigusriikliku elukorralduse seisukohast? Illustreeri oma mõttekäike eluliste näidetega!

6. peatükk

DELIKTISTRUKTUUR*¹²

6.1 Sissejuhatus teemasse

Keeleliselt tundub sõna „deliktistruktuur“ kasutamine inimesele, kellel pole õigusliku sõnavara kasutamise kogemusi, ebamugav, raske – see sõna kõlab võõrapäraselt ja justkui elukaugelt*. Samas põhimõtted, mille väljendami-seks see sõna on eesti õiguskeeles kasutusele võetud, on järgimiseks kohus-tuslikud ja vägagi elulise sisuga – nende õige järgimine välistab ebaõigete ja ebaõiglaste karistamisotsuste tegemise ehk vähendab seega ebaõiglust ühiskonnas. Deliktistruktuuri, selle kui terviku (aga ka selle iga üksiku osa-põhimõtte) õige rakendamine tagab inimeste tegudele õiguslikult õige ning ka inimlikult õiglase hinnangu andmise, toimepandud teo asjaolusid ja isiku eripära ning tausta arvestava õiglase karistuse või muu mõjutusvahendi* kohaldamise isiku suhtes.

Deliktistruktuuri kui õiguslikult oluliste põhimõtete kogumi sõnastus on esitatud Karistusseadustiku § 2 lg-s 2. KarS-i § 2 lg 2 sätestab (ütleb):

delikt – keelatud käitumine, rikkumine, õigusrikkumine, karistatav käitumine, süütegu

struktuur – mõiste, mis väljendab mingi „asja“ (objekti, nähtuse, valdkonna) erinevate elementide (komponentide ehk koostisosade) olemust ja omavahelisi seoseid, erinevatest koostisosadest koosneva „asja“ ülesehitust

deliktistruktuur – õigusrikkumise ehk karistusõiguse mõttes karistatava teo ehk süüteo struktuur, selle üksikelemente ja nende omavahelisi seoseid kajastav õigusliku sisu ning tähendusega mõttekonstruktsioon; lühidalt väljendudes: süüteo kui karistamist vääriva teo õiguslik ülesehitus

elukaug нежизненный, далёкий от жизни

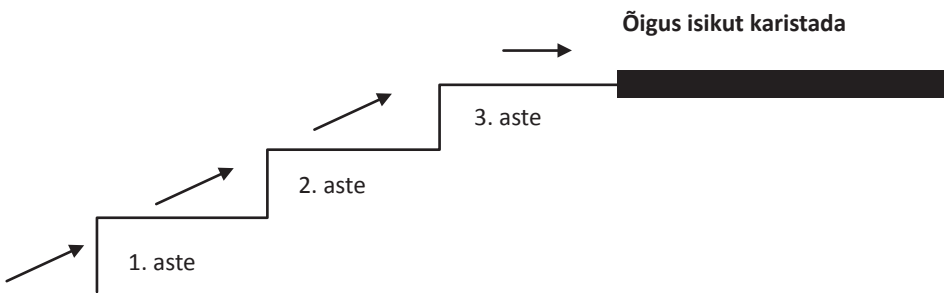
mõjutusvahendid меры воздействия

„Karistatakse teo eest, kui see vastab süüteo koosseisule, on õigusvastane ja isik on selle toimepanemises süüdi.“

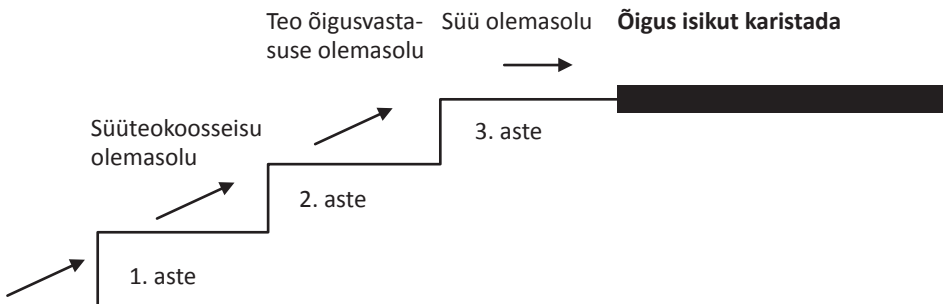
Tsiteeritud seadusesättest järeldub, et isikut saab karistada vaid siis, kui üheaegselt on elus eneses täidetud kolm tingimust: 1) isiku tegu vastab mingile süüteo koosseisule; 2) see tegu on ühtlasi* õigusvastane; 3) isik on selle teo toimepanemises süüdi.

Eelöeldust tulenevalt räägitakse sellest, et deliktistruktuur on kolmeastmeline ehk deliktistruktuur koosneb kolmest astmest. Iga aste kujutab endast õiguslikus mõttes iseseisvat ja olulist tervikpõhimõtet, millel on oma kindel sisu.

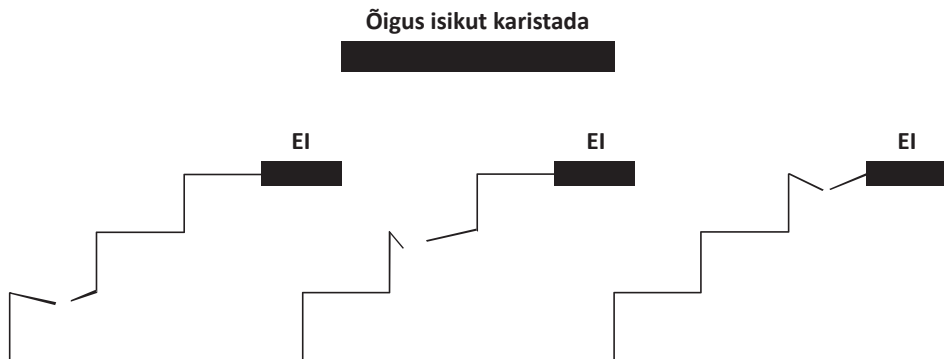
Piltlikult võiks deliktistruktuuri vaadelda kolmeastmelise trepina, mille puhul, selleks et jõuda platvormini, kus võib isikut karistama hakata, peab järjestikku sammuma kõigepealt esimesele astmele, seejärel teisele ja lõpuks kolmandale.

Nendel astmetel tuleb seaduse kohaselt kontrollida järgmiste õiguslike asjaolude olemasolu:

Juhul kui mõni „trepiaste“ on õiguslikus mõttes n-ö katkine ehk isiku käitumises ei esine vaadeldavas astmes nõutavaid õiguslikke asjaolusid, ei teki ametnikul õigust karistamisotsuse tegemiseks ehk isikut ei tohi karistada!

Saavutamaks korralikku/täielikku selgust deliktistruktuuri kui õiguslike põhimõtete kogumi sisus, tuleb võtta järjestikku vaatluse alla kõik deliktistruktuuri astmed. Riigikohus on Karistusseadustiku kehtimise aja jooksul paljudes oma otsustes rõhutanud, et deliktistruktuuri astmeid (täpsemalt öeldes eluliste asjaolude vastavust nendes astmetes sisalduvatele põhimõtetele ehk õiguslikele ettekirjutustele) tuleb analüüsida just sellises järjekorras*, mis on esitatud KarS-i § 2 lg-s 2.¹³ Miks peab seda just nii tegema, sellest tuleb juttu edaspidi.

Järgnev deliktistruktuuri astmete analüüs, analüüsi käigus omandatavad teadmised ja arusaamad deliktistruktuuri sisulisest olemusest annavad võimaluse kasutada deliktistruktuuri sisuliseks lahtiseletamiseks erinevaid lausestusi, sõnaseadeid nii, et põhimõtte sisu selle õigsuse mõttes jääb muutumatuks ja seadusega kooskõlaliseks. Milleks on vaja taotleda oskust sõnastada ühte ja sama põhimõtet erinevates sõnaseadetes? Oskus kasutada ühe ja sama asja selgitamiseks erinevaid võimalusi on omamoodi kinnitus selle kohta, et te valdate teemat tõesti sisuliselt hästi, et te taipate, milliste õiguslike terminite all mida mõeldakse, mis on ja võib olla ühe või teise õigusliku mõtteavalduse eluliseks sisuks, millistest elulistest asjaoludest ühe või teise õigusliku sõnakasutuse korral räägitakse.

Ükskõik kuidas me deliktistruktuuri tervikpõhimõtet ka ei sõnastaks, on deliktistruktuuri kehtestamise mõte järgmine: isikut saab pidada süüteo toi-

mepannud isikuks ainult ja ainult siis, kui tema tegu ja tema suhtumine enda käitumisse ning tema enese teatud tunnused on vastavuses deliktstruktuuri kõigis kolmes astmes kajastatud õiguslike nõuetega.

Allpool vaatamegi ettenähtud järjekorras, millised on deliktstruktuuris sisalduvad õiguslikud nõuded, mille täidetuse korral isik on vastutav süüteo toimepanemise eest ehk mille täidetuse korral tekib riigil õigus isikut karistada.

6.2 Isiku käitumise koosseisupärasus

6.2.1 Sissejuhatus süüteokoosseisu käsitusse

Alatüki pealkiri „Isiku käitumise koosseisupärasus“ tähendab teisisõnu väljendatuna seda, et isiku tegu vastab **süüteokoosseisule*** ehk me räägime seega deliktstruktuuri esimesest astmest.

Mida tähendab väljend „tegu vastab süüteokoosseisule“ ja miks just seda asjaolu analüüsitakse järjekorras esimesena?

Kõigepealt tuleb teadvustada endale, mida mõeldakse sõna „süüteokoosseis“ all. KarS-i § 12 lg 1 sätestab: „Süüteokoosseis on käesoleva seadustiku eriosas või muus seaduses sätestatud karistatava teo kirjeldus.“ Seega „süüteokoosseisu“ all peetakse silmas karistatava teo (käitumise) seaduslikku või seadusesõnalist kirjeldust. Tegelikult on sellest eespool juba ka räägitud, aga siiani kasutati õpikus väljendit „süüteo seadusesõnaline kirjeldus“ – õiguslikult (juriidiliselt) korrektne oleks aga kasutada väljendeid „karistatava teo kirjeldus“ või „süüteokoosseisu kirjeldus“ – „süüteo seadusesõnaline kirjeldus“ oli siiaamaani kasutusel sellepärast, et tekitada õppijates kiiremini arusaama selle kohta, et kellegi elulisele käitumisele esmase õigusliku hinnangu andmiseks on oluline tuvastada, kas see käitumine on samastatav mingi konkreetse süüteoga, ja kui on, siis millise süüteoga: kas väär- või kuriteoga (vt lk 61–66). Nüüd aga, rääkides deliktstruktuurist, me teame, et isiku poolt toime pandud tegu tohib õiguslikus mõttes nimetada süüteoks (mingiks konkreetseks väär- või kuriteoks) vaid juhul, kui on kindel (on ära tõendatud), et elus esinevad isiku ja tema tehtud teo osas kõik deliktstruktuuri astmed. Enne kui pole ära tõendatud kõigi astmete olemasolu, ei ole õiguslikult sobilik rääkida süüteo toimepanemisest ehk ei ole korrektne

väita, et isik on toime pannud mingi väär- või kuriteo* – korrektne on kasutada väljendeid „isikut kahtlustatakse süüteo (olgu siis väär- või kuriteo) toimepanemises“, „isiku käitumises esinevad süüteokoosseisu tunnused“, „isiku tegu vastab süüteokoosseisu tunnustele“, „isiku käitumise (või teo) elulised asjaolud samastuvad süüteokoosseisu tunnustega (või kirjeldusega)“. Olemaks õiguslikult korrektsed, kasutame meiegi edaspidi deliktstruktuuri esimese astme puhul siiani kasutatud väljendi „süütegu“ (või „kuritegu“ või „väärtegu“) asemel väljendit „süüteokoosseis“ („kuriteokoosseis“ või „väärteokoosseis“).

Arutlegem edasi, mida mingi, ükskõik milline, süüteokoosseis siis endast ikkagi kujutab. KarS-i § 12 lg-st 1 tulenevalt* on süüteokoosseis seaduses sätestatud karistatava teo kirjeldus*.

(Meenutuseks: kuna kuriteod on sätestatud vaid KarS-i eriosas, siis järelikult kuritegude koosseisud leiamegi KarS-i eriosast; kuna väärteod on sätestatud nii KarS-i eriosas kui ka haruseadustes, siis väärtegude koosseise võime leida nii KarS-i eriosast kui ka haruseadustest – vt lk 56.)

Siiani kasutasime õpikus sõna „süüteokoosseis“ asemel sõna „süütegu“ („süüteo seaduslik kirjeldus“ või „süüteo seaduslikud tunnused“) – kui me aga nüüd kasutame sõna „süütegu“ asemel sõna „süüteokoosseis“ („süüteokoosseisu kirjeldus“ või „süüteokoosseisu õiguslikud tunnused“), siis võime oma varem esitatud väited ümber sõnastada ja esitada nad uues, kuid samas õiguslikult täpsemas sõnastuses. Tekstimahu kokkuhoidmise ja esitatavate mõttekäikude lühendamise ning selguse mõttes aga kasutame edaspidi täis-

kindlasti on selle õpiku lugeja kuulnud või lugenud järgmist, sisult umbes sellist ütlust: *kedagi ei tohi pidada süüteo (olgu siis kuriteo või väärteo) toimepanijaks enne, kui tema süüdi oleku kohta süüteo toimepanemises on jõustunud ametlik* /kohtu/otsus – ehk seda, et isik on toime pannud mingi süüteo, saab õiguslikus mõttes täie kindlusega väita tegelikult alles siis, kui seda kinnitab pädeva ametiisiku tehtud jõustunud* otsus (väärteo puhul võib selliseks otsuseks olla nii kohtuvälise menetleja* kui kohtu tehtud otsus, kuriteo korral saab selliseks otsuseks olla vaid kohtu tehtud otsus – seetõttu ongi tekstis kasutatud väljendi „otsus“ kohta kirjalikult „/kohtu/otsus“)*

ametlik официальный

jõustunud otsus – see tähendab, et otsus on lõplik, täiendavale läbivaatamisele/ arutamisele enam ei kuulu; vene keeles: вступивший в силу приговор

kohtuväline menetleja – isik, kes ei ole kohtunik, kuid kellele on antud õigus teha väärteo-asjades esmane (esimene) otsus isiku karistamise kohta (näiteks politseiametnik); vene keeles: учреждение või лицо, ведущий производство во внесудебном порядке

tulenevalt исходя

kirjeldus, karistatava teo kirjeldus описание, описание наказуемого деяния

pika väljendi „süüteoosseis“ asemel sagedamini lihtsalt väljendit „koosseis“ ja jätame lausestusest välja sõnad „seaduslik“ või „õiguslik“, sest kui me räägime süüteoosseisudest, siis on niigi* iseenesest* mõistetav, et me räägime millestki, mis on õiguslik ja seaduslik ehk seaduse tekstist tulenev. Niisiis*, võttes seni kasutatud sõnade/väljendite asemele muudetud sõnad/väljendid, saame esitada meile juba tuntud mõttekäigud uues sõnastuses: süüteoosseisud on sätestatud karistusõiguse eriosa normides ja karistusõiguse eriosa normi ehk mingi paragrahvi (§-i) kirjapildiline konstruktsioon on järgmine:

§ ... (§-i nr)	_____
	(süüteo nimetus)
<i>süüteoosseis ehk karistatava teo kirjeldus (tekst, milles on esitatud süüteoosseisu tunnused)</i>	— <i>mõtte- põhikaristuse nimetus kriips</i>

Ükskõik millist süüteoosseisu me Karistusseadustikust või mingist haruseadusest ka ei vaataks, kõigi nende konstruktsioon kirjapildis on ühesugune – kõigepealt on, eelneval õpikulehel esitatud, *bold*-kirjaviisis (muust tekstist tumedamas/paksemas kirjas) § ja selle number ning karistatava teo nimetus; seejärel, teo nimetusest allpool, on esitatud süüteoosseisu ehk karistatavat tegu (käitumist, selle sisu) kirjeldav kirjatekst*; pärast seda on mõttekriips, mis lahutab teo kirjeldust seaduse sellest tekstiosast, mis nimetab, millise põhikaristusega vaadeldava karistatava teo toimepanemises süüdi olevat isikut karistatakse. Võtame siin näiteks ja eelmisel õpikulehel esitatud konstruktsiooniga võrdlemiseks KarS-i eriosast mingi konkreetse koosseisu kirjapildi.

niigi и так-то

iseenesest само собой

niisiis итак, таким образом

enamik süüteoosseise sätestavatest paragrahvidest sisaldavad mitut lõiget ja paragrahvis esitatud lõiked omakorda võivad sisaldada mitut punkti (vt lõigete ja punktide kirjapildilise tähistuse kohta õpiku lk 42). Tavaliselt on esimeses lõikes esitatud paragrahvi pealkirjas nimetatava teo põhitunnused ja järgmistes (tavaliselt lg 2) lõigetes tunnused, millele vastavate eluliste asjaolude tegelikul esinemisel loetakse esimeses lõikes kirjeldatud karistatavat tegu veelgi raskemaks ehk suuremat võimalikku karistust

§ 113 Tapmine*(§-i nr) (süüteo nimetus)*

(1) Teise inimese tapmise eest – karistatakse kuue- kuni viieteistaastase vangistusega

süüteokoosseis ehk karistatava teo kirjeldus (tekst, milles on esitatud süüteokoosseisu tunnused) *mõtte- kriips* *põhikaristuse nimetus*

Seega nimetatakse süüteokoosseisuks (koosseisuks) ehk karistatava teo kirjelduseks süütegu sätestava paragrahvi seda tekstiosa, mis kirja­pildis on paigutatud mõttekriipsu ette.

Võtame omandatud teadmise kinnistamiseks vaatluse alla veel ühe karis­tüõiguse eriosa sätte Alkohooliseadusest.

§ 71. Alkohoolse joogi tarbimine alaealise poolt*(§-i nr)**(süüteo nimetus)*

Alaealise poolt alkohoolse joogi tarbimise eest – karistatakse rahatrahviga kuni kümme trahviühikut

süüteokoosseis ehk karistatava teo kirjeldus (tekst, milles on esitatud süüteokoosseisu tunnused) *mõtte- kriips* *põhikaristuse nimetus*

väärivaks (vt näiteks KarS-i § 199 lg 1 ja lg 2 või § 200 lg 1 ja lg 2 tekste ning erinevate lõigete puhul ettenähtud karistusi). Mõne süüteokoosseisu sätestuse puhul võib juba paragrahvi lg 1 tekst olla jaotatud punktideks, milles on esitatud paragrahvi pealkirjas nimetatud teo võimalikud põhitunnused (vt näiteks KarS-i § 118 lg 1 või Liiklusseaduse § 239 lg 1). Tihtipeale on mõnda süüteokoosseisu sätestava paragrahvi esimesele lõikele järgnevates lõigetes (ehk üldjuhul siis lg-s 2 või lg-s 3) kehtestatud selleks, et sätestada paragrahvi pealkirjas nimetatud teo eest ka juriidilise isiku vastutusele võtmise ja karistamise võimalus (vt näiteks KarS-i § 113 lg 2 või § 117 lg 3). Mõnikord on koosseisu sätestava paragrahvi mõni lõige kehtestatud selleks, et anda sisulisi selgitusi selle kohta, mida paragrahvi esimeses lõikes kirjeldatud teo ühe või teise tunnuse all mõeldakse (vt näiteks KarS-i § 218 lg 4). Väärteokoosseise sätestavate paragrahvide puhul võib olla paragrahvi esimesele lõikele järgnevas mõnes lõikes sätestatud selle väärteo toimepanemise katse karistatavus (vt näiteks KarS-i § 218 lg 3) või mingi asitõendi konfiskeerimise võimalus (vt näiteks Alkohooliseaduse § 55 lg 3) või selle väärteo toimepanija suhtes mingi lisakaristuse kohaldamise võimalus (vt näiteks Liiklusseaduse § 227 lg 5)

Seaduse tekstis on süüteo kirjeldus esitatud lausestuslikult nii, nagu justkui keegi oleks esitanud küsimuse „mille eest siis karistatakse?“. Esimese näite puhul oleks sellele küsimusele antav vastus „Teise inimese tapmise eest“ ja teise näite puhul „Alaealise poolt alkoholise joogi tarbimise eest“. Seega seadusetekstis mõttekriipsu ees olevas tekstis sisalduv sõna „eest“ ise ei kuulu süüteo kirjeldusse, vaid on kõigest mõttelisele küsimusele antava vastuse lausevormi element. Seega süüteokoosseisu karistatava teo kirjelduse puhas, ilma lisaõnata (sõnata „eest“) variant oleks KarS-i § 113 sätestatud süüteo puhul „Teise inimese tapmine“ ja Alkoholiseaduse § 71 puhul kõlaks karistatava teo kirjeldus ehk süüteokoosseisu sõnastus järgmiselt: „alkohoolse joogi tarbimine alaealise poolt“.

Küsimus isiku käitumise, tema poolt toimepandud teo „koosseisupärasusest“ on küsimus sellest, kas see, mis isik elus tegi, kas see, kuidas ta käitus, on leidnud kuskil seaduses kirjeldamist süüteokoosseisulise ehk karistatava teona/käitumisena? Kui isiku tegu/käitumine samastub mingi karistatava teo kirjeldusega ehk süüteokoosseisuga, siis saab öelda, et isiku tegu/käitumine on koosseisupärane – on subsumeeritav (kvalifitseeritav, inkrimineeritav) selle seaduse selle sätte (paragrahvi, paragrahvi lõike või lõike ja punkti jne) järgi, milles esitatud karistatava teo kirjeldusega isiku teo/käitumise elulised asjaolud samastuvad. Eelesitatud samastumise (kattuvuse) põhimõtte ehk „isiku teo koosseisupärasuse“ sisulise tähenduse kinnistamiseks vaatleme koosseisupärasuse loogikat graafilisemas väljenduses.

§ nr _____
(süüteo nimetus)

isiku teo/käitumise **elulised asjaolud** = **süüteokoosseis ehk karistatava teo kirjeldus** eest karistatakse

.....
põhikaristuse nimetus (liik)

Selleks, et nentida* isiku teo/käitumise eluliste asjaolude samastumist või mitesamastumist mingi süüteokoosseisuga ehk karistatava teo seadusliku kirjeldusega (ülal esitatud graafilises variandis siis võrdusmärgi kehtivust või mittekehtivust), peab läbi viima hoolika* isiku käitumise asjaolude ja süüteo-

nentima констатировать; утвердить, утверждать

hoolikalt тщательно, усердно

koosseisu omavahelise võrdlemise*. Nende kahe kvaliteetse omavahelise võrdlemise jaoks peab õigust rakendav ametnik oskama süüteo koosseisude tekste (karistatava teo seaduslikke kirjeldusi) hästi ning õiguslikus mõttes õigesti lugeda, nende tekstide sisu lahti mõtestada. Seni esitatud õpetuste ja graafiliste väljenduste alusel võib tulevastele õigusametnikele tunduda, et elusündmuste ja õiguslike tekstide samastamine (subsumeerimine jne) on küllaltki lihtne. Tegelikult see päris nii ei ole. Saamaks selgemini aru, milliseid raskusi ja probleeme võib subsumeerimisel ette tulla, vaatame järgnevalt, mida süüteo koosseis endast lisaks seni öeldule õiguslikus mõttes veel kujutab.

KarS-i § 12 lg 2 sätestab: „Süüteo koosseisu objektiivsed tunnused on seaduses kirjeldatud tegevus või tegevusetus ja seaduses sätestatud juhtudel sellega põhjuslikus seoses olev tagajärg. Seaduses võib olla sätestatud ka muu süüteo koosseisu objektiivne tunnus.” Sama paragrahvi lg 3 sätestab: „Süüteo koosseisu subjektiivsed tunnused on tahtlus või ettevaatamatus. Seaduses võib olla ette nähtud motiiv, eesmärk või muu süüteo koosseisu subjektiivne tunnus.”

KarS-i § 12 kogutekstist võib aru saada, et iga süüteo koosseis sisaldab endas koosseisu objektiivseid ja ka koosseisu subjektiivseid tunnuseid*, ehk ühe süüteo koosseisu sees on justkui kaks koosseisu¹⁴. Süüteo koosseisu sisu osas täpsemalt väljendudes kujutab iga süüteo koosseis endast objektiivsete ja subjektiivsete koosseisutunnuste ehk objektiivse koosseisu ja subjektiivse koosseisu ühtsust*.

Järgmistes alapeatükkides vaatlemegi neid kahte koosseisu (või süüteo koosseisu kahte tunnuste gruppi) lähemalt. Üldplaanis olgu aga ette öeldud, et süüteo koosseisust rääkides räägime me inimekäitumisest, inimeste tehtud tegudest. Seega mõeldakse objektiivsete ja subjektiivsete tunnuste (objektiivse ja subjektiivse koosseisu) all ühest küljest „asju”, mis teevad inimekäitumise või selle tagajärjed ümbritsevatele inimestele reaalselt tajutavaks (objektiivsed ehk teistele isikutele jälgitavad, vaadeldavad, kuuldavaks jms „asjad”), ja teisest küljest seda, kuidas isik ise oma tegudesse suhtub ehk mida ta mingeid tegusid tehes ise oma käitumisest mõtleb, mida ta oma käitumisega saavutada tahab või soovib või mis tundeid ta samal ajal tunneb (subjektiivsed ehk inimese isiklikud n-ö tema peas ja hinges olevad väliselt teistele inimestele nähtamatud ning kuulmatud „asjad”).

võrdlemine сравнение

tunnus признак

ühtsus единство, общность

Käsitletava teema sissejuhatava osa lõpetuseks aga olgu esitatud vastus küsimusele „Miks analüüsitakse isiku teo koosseisupärasust kõigist deliktstruktuuri astmetest järjekorras esimesena?”.

Isiku teo koosseisupärasust (käitumise vastavust konkreetsele süüteo-koosseisule) analüüsitakse järjekorras esimese astmena väga lihtsal inimlikul ning õiguslikul põhjusel – *nimelt** kui isiku tegu ei samastu ühegi süüteokoosseisuga, siis pole isik järelikult teinud midagi, mida saaks nimetada karistatavaks teoks, ehk isik ei ole seotud ühegi süüteo toimepanemisega; kui isiku käitumises ei ilmne ühegi süüteokoosseisu tunnuseid, siis pole ka mingit õiguslikku alust* ega põhjust tema suhtes süüteomenetlust alustada ja läbi viia või juba alustatud menetlust jätkata – ehk isik tuleb n-ö rahule jätta ning tema suhtes ei tohi enam kohaldada mingeid tema vabadusi või õigusi kitsendavaid* meetmeid. Seega, kui selgub, et isiku tegu ei ole samastatav ühegi karistatava teo kirjeldusega, siis jäetakse menetlus kas alustamata või juba alustatud menetlus lõpetatakse ning deliktstruktuuri järgnevate astmete analüüsimist selle isiku suhtes enam läbi ei viida.

6.2.2 Süüteokoosseisu objektiivsed tunnused¹⁵

Eelnevalt sai vihjatud, et koosseisu **objektiivsed tunnused*** kujutavad endast midagi, mis teeb ühe inimese käitumise teistele inimestele realselt tajutavaks, nähtavaks ja kuuldavaks või muul viisil tuntavaks. Jah, sisuliselt nii see ongi – inimkäitumisele hinnangute andmine, kellegi käitumise suhtes mingite seisukohtade võtmine ning otsustuste tegemine osutub võimalikuks tõesti ennekõike seeläbi, et kellegi käitumine on meile nähtav, kuuldav või muul viisil realselt meie meeltega tajutav. Paraku, lähenedes asjale õiguslikult, ei saa me kõnealust teemat käsitleda nii ebamääraste terminite/väljendite (nagu „on näha”, „on kuulda”, „on tunda” jms) abil. Seega vaatame, mida ütleb süüteokoosseisu objektiivsete tunnuste (objektiivse koosseisu) kohta seadus, ja püüame seaduses väljaöeldud õiguslikke seisukohti sisuliselt üksikasjalikumalt ka analüüsida. KarS-i § 12 lg 2 ütleb, et „Süüteokoosseisu objektiivsed tunnused on seaduses kirjeldatud tegevus* või tegevusetus* ja

nimelt именно, а именно

alus, õiguslik alus основание, основа, правовая или законная основа

kitsendus ограничение, ущемление

objektiivsed tunnused объективные признаки

tegevus действие

tegevusetus бездействие

seaduses sätestatud juhtudel sellega põhjuslikus seoses olev tagajärg*. Seaduses võib olla sätestatud ka muu süüteo koosseisu objektiivne tunnus.”.*

Seega võivad süüteo koosseisu objektiivseteks tunnusteks olla, või teisisõnu – objektiivsesse koosseisu võivad kuuluda, kas

- mingi **tegevus**
- või hoopis **tegevusetus**
- teatud juhtudel mingi **tegevus koos mingi tagajärgega**
- või teatud juhtudel hoopis mingi **tegevusetus koos mingi tagajärgega**
- või esineb veel ka mingi muu objektiivne tunnus.

Siinkohal on otstarbekas tuletada meelde, et süüteo koosseis kujutab endast karistatava teo kirjeldust. Karistusseadus on mõeldud inimeste jaoks ja räägib inimeste tegudest. Seega kirjeldab süüteo koosseis neid inimeste tegusid, mida peetakse halvaks ja karistamist väärivaiks. Iga tegu siin ilmas on isesugune – oma nimetusega, toimepandud erinevate inimeste poolt, erinevatel aegadel ja erinevates kohtades, erinevate vahenditega jne. Karistusseadustik ega ükski muu seadus ei ole suur selgeltnägemise raamat, kus erinevate karistatavate tegude kirjeldused võiksid kirjas olla väga suure konkreetsusastmega, näiteks selliselt: „*Kui Vaadik Kaarepael 14. veebruaril aastal 2030 kella 23.25 ajal Tartu linnas Uue-Karu tänaval majas nr 115, korteri nr 13 köögis vastastikuse tülitsemise käigus tapab kööginõu löögiga südamesse oma vana sõbra Mihkel Mõkitakella – karistatakse teda kuue- kuni viieteistaastase vangistusega*” (see, mis enne mõttekriipsu ehk enne „karistamisejuttu” kirjas on, see ongi siis teo kirjeldus ehk koosseis).

Ülal esitatud näite järgimine seaduste tegijate poolt oleks eluliselt võimatu – keegi ei tea kõikvõimalike süütegude asetleidmise asjaolusid täpselt ette ehk ei oska ette näha kus, millal jne mingi süütegu toime pannakse. Seetõttu on erinevate süüteo koosseisude ehk karistatavate tegude kirjeldused seadustes esitatud üldistavas sõnakasutuses justkui abstraktsioonidena – iga süüteo puhul on teokirjeldustes esitatud vaid teo põhitunnused ja seda vaid sellise konkreetsusastmega, et teo kirjeldust (seaduse teksti) lugedes ja seda abstraktset kirjeldust elu erinevate juhtumitega võrreldes oleks võimalik

põhjuslik seos причинная связь

tagajärg последствие

üldistama, üldistavalt обобщать, в обобщённом виде

mingis konkreetse elulises juhtumis ära tunda seaduses kirjeldatud süütegu (ehk viia läbi eespool korduvalt käsitletud „eluliste asjaolude ja õigusnormi samastamine“).

Võrrelduna mingi karistatava teo kirjeldusega (süüteokoosseisuga), kujutab objektiivsete tunnuste (ka subjektiivsete) ülddefinitsioon (KarS-i § 12 lg 2) endast veelgi suurema üldistusastmega teksti, olles teokirjeldusest mõisteliselt veelgi abstraktsema sõnakasutusega. Näiteks kui KarS-i § 199 lg 1 kirjeldab karistatava teona vargust, mille üheks koosseisuliseks tunnuseks teokirjelduse (seaduseteksti) järgi on „*võõra vallasasja äravõtmine*“, siis objektiivsete tunnuste ülddefinitsioon kasutab selle sama tunnuse kohta väljendit „*tegevus*“, või *teine näide*: Liiklusseaduse § 239 lg-s 1 räägitakse selles sätestatud karistatava teo kirjeldamisel „*turvavöö nõuetekohasest kinnitamata jätmisest*“ – objektiivse koosseisu ülddefinitsioonis aga kasutatakse sama asja (turvavöö nõuetekohase kinnitamata jätmise) kohta üldistavat sõna „*tegevusetus*“, või *kolmas näide*: KarS-i § 117 lg 1 kõneleb konkreetsemalt „*teise inimese surma põhjustamisest*“, objektiivse koosseisu tunnuste sätestuses kasutatakse aga ükskõik millise keelatud inimtegevusest või tegevusest põhjustatud tulemuse kohta üldistavat sõna „*tagajärg*“.

Mingi süüteokoosseisu objektiivsete tunnuste avaldumine kellegi käitumise elulistes asjaoludes ongi aluseks süüteomenetluse alustamisele ja läbiviimisele. Me ei saa reaalselt teada, mida keegi mõtleb ja tahab (mida isik midagi tehes täpselt mõtles-tahtis), kuna me „ei näe inimese sisse“, ei oska lugeda tema mõtteid, isegi kui need on halvad ja süüteo toimepanemisele suunatud. Küll aga saame me elulistes olukordades näha ja/või kuulda inimeste tegevusi või tegevusetust või neist kummastki põhjustatud tagajärgi materiaalses maailmas (teise inimese rusikaga näkku löömine, katkine kulm, asjadest tühjaks tassitud korter, välja öeldud tapmisähvardus, kinnitamata turvavöö jne). Seetõttu on oluline taibata, kas mingid elulised asjaolud, millest me oma tööülesannete täitmisel teadlikuks saame, samastuvad mingi süüteokoosseisu objektiivsete tunnustega, kas nad kujutavad endast mingi süüteo objektiivset koosseisu või mitte (vt ka tagasi lk 91–92). See, et kellegi käitumine on häiriv ja inetu, ei tähenda veel, et see käitumine on süüteokoosseisuline ehk koosseisupärane. Kui käitumise koosseisupärasus kujutab endast kogu deliktstruktuuri esimest astet (mille olemasolu tuleb kõigepealt tuvastada ja hoolikalt läbi analüüsida), siis objektiivne koosseis omakorda on iga üksiku süüteokoosseisu kui tervikmõiste „esimeseks astmeks“ ehk esmalt tuleb tuvastada, kas kellegi käitumise elulised asjaolud samastuvad mingi konkreetse süüteokoosseisu objektiivsete tunnustega. Kui samastu-

vad, siis tekib õiguslik alus „asja“ edasiuurimiseks ehk ametliku menetluse läbiviimiseks. Kui aga isiku käitumise (või juhtumi*) elulised asjaolud ühegi süüteo koosseisu ühegi objektiivse tunnusega ei samastu, ei saa me väita, et isiku tegu võib kujutada endast süütegu, ning seega puudub ka põhjus „asja“ edasiseks menetlemiseks (sest „asi“ ise kui konkreetne elunähtus on karistusõiguslikus mõttes olematu – „asja“ ei olegi).

Alles seejärel, kui on tuvastatud mingi elulise juhtumi asjaolude samastumine mingi süüteo koosseisu objektiivsete tunnustega, saab edasi analüüsida, millise konkreetse koosseisuga on tegemist. Siinkohal peab silmas pidama, et kui elulise juhtumi osad asjaolud samastuvad objektiivse koosseisu osade tunnustega, siis tekib meil küll õigus menetluse alustamiseks*, aga vaid osade asjaolude ja tunnuste kattumine ei tähenda veel tingimata seda, et tegu on just selle süüteo objektiivse koosseisuga, mille toimepanemises

Sõna „juhtum“ on õige kasutada siinkohal seepärast, et sageli ei näe me, kuidas isik oma halba tegu toime paneb, sest halbu tegusid püütakse tihti teha just siis, kui ei ole pealtnägijaid (näiteks enamike varguste toimepanemine). Seega puutume me kokku juba toimepandud halva (keelatud) teo materiaalses maailmas nähtavate tulemustega – midagi on ära lõhutud, keegi on korteris käinud ja televiisori ära viinud jne. Ja isegi kui süüteo toimepanemist nägi keegi pealt või on olemas kannatanud, kes pidid süüteo toimepanemise n-ö enda nahal üle elama (näiteks peksmise ohver), saab menetleja nendest sündmustest ja süüteo toimepanijast teadlikuks alles hiljem, kannatanute ja tunnistajate jutustuse vahendusel.

Menetluse alustamiseks tekib meil õigus juba kõigest üksikute eluliste asjaolude ja mõnede koosseisutunnuste samastumisel, sest selline samastumine tekitab põhjendatud kahtluse, et elus on aset leidnud vist see süütegu, mille tunnused hõlmavad meie hetkel teadaolevaid elulisi asjaolusid. Selleks, et menetlust (uurimist) saaks alustada ja läbi viia, ei pea kohe olema tuvastatav kogu konkreetse süüteo objektiivne koosseis (ka subjektiivne koosseis), ei pea olema tuvastatud kõigi selle ühe süüteo koosseisu objektiivsete tunnuste esinemine elulises sündmuses, elus aset leidnud isiku käitumises. Kogu koosseisu kõigi tunnuste olemasolu ei saa me alati kohe kindlalt nentida juba seetõttu, et me juhtumiga tegelema hakates ei tea veel juhtumi ja isiku käitumise kõiki elulisi asjaolusid ehk teisisõnu meil pole veel teada piisavalt elulisi asjaolusid, mida koosseisu kõigi tunnustega võrrelda saaks. Me peame hakkama neid meie teadmistes puudu olevaid asjaolusid alles välja selgitama (uurima, tõendama). Selleks, et neid asjaolusid välja selgitada, tulebki menetlust alustada ja menetluse alustamiseks piisab*, kui meil on tekkinud põhjendatud kahtlus selles, et toime on pandud mingi süütegu ehk piisab, kui vaatlusaluse juhtumi (isiku käitumise) mõnedki asjaolud samastuvad mingi koosseisu mõnegi tunnusega. Eelöeldud mõttejada kinnitab KrMS-i § 6, kus on öeldud, et „Kuriteo asjaolude ilmnemisel on uurimisasutus ja prokuratuur kohustatud toimetama kriminaalmenetlust“. Samane põhimõte kehtib ka vääртеomenetluses ehk vääртеo asjaolude ilmnemisel võib kohtuväline menetleja alustada vääртеomenetlust.

piisama, piisav olema хватить, хватать; быть достаточным

meil algselt kahtlus tekkis (vt alljärgnev näide 1). Ja isegi kui me tuvastame/ tõendame eluliste asjaolude vastavuse mõne objektiivse koosseisu kõigile tunnustele, ei tähenda see veel omakorda tingimata seda, et oleme subsumeerinud isiku käitumise õiguslikult ainuvõimaliku süüteo koosseisu (õige paragrahvi või selle õige lõike või õige punkti) järgi, sest süüteo koosseisul on veel ka subjektiivsed tunnused ning uuritava juhtumi/sündmuse osa elulisi asjaolusid ei pruugi kattuda jälle algselt arvatava süüteo koosseisu subjektiivsete tunnustega (vt alljärgnev näide 2).

Olgu äsjaräägitu illustreerimiseks siinkohal esitatud kaks näidet.

Näide 1. *Jaagule tungiti öisel tänaval tema kodumaja ees kallale. Keegi, keda Jaak ise ei näinud, oli teda selja tagant ootamatult pähe löönud. Löök oli nii tugev, et Jaak kaotas teadvuse ja kukkus maha. Maaslamavat Jaaku oli veel pekstud, arvatavasti jalgadega kõhtu, selja piirkonda ja paaril korral pähe-näkku. Kui Jaak toibus, tõusis ta üles ja läks koju. Nähes koju tulnud meest verisena, helistas tema naine hädaabi numbrile. Kiirabi viis Jaagu erakorralise meditsiini osakonda, kus Jaagu vigastused üle vaadati ja löökidest saadud näohaavad puhastati. Jaagu vasak silm oli tugevasti suurelt kinni paistetanud. Politsei alustas menetlust KarS-i § 121 lg 1 tunnustel, kuna leidis, et juhtumi esialgsed asjaolud samastuvad just selle süüteo objektiivse koosseisu tunnustega: „isikut on kehaliselt väärkoheldud, talle on tekitatud valu ja on kahjustatud tema tervist“. Aja möödudes selgus, et Jaagu vasak silm on saadud löökide tagajärjel tekkinud vigastuste tõttu kaotanud nägemisvõime – isegi korduvad operatsioonid ei suutnud silma n-ö päästa. Ühtlasi selgus, et Jaaku olid rünnanud kaks meest – üks oli Jaagule esmalt löögi tugevdamiseks rusikasse surutud kasteeditaolise esemega seljatagant pähe löönud ja seejärel olid mõlemad mehed maas lamavat Jaaku jalgadega keha ning pea piirkonda peksnud. Uute selgunud asjaolude valguses kvalifitseeris politseiuurija Jaagu vastu toime pandud rünnaku ümber KarS-i § 119¹ lg 1 sätestatud kuriteoks, sest ilmnenu elulised asjaolud samastuvad suuremas osas just selle, mitte §-s 121 sätestatud kuriteo objektiivsete tunnustega: „kahe isiku poolt toimepandud kallaletungis osalemine, kui sellega kaasnes raske tervisekahjustus“ – antud juhtumis elundi (silma) tegevuse lakkamine.*

Näide 2. *Ühel juulikuu õhtupoolikul teatas Karl, kes elab linnalähedases maakohas, et tema kevadel ostetud kõige moodsam ja kallim (ligi 400 eurot maksnud) muruniiduk on ära varastatud. Karli muruniiduk oli seisnud õues tema krundil. Kui Karl pärast päevatööd linnast koju tuli, avastas ta, et niidukit ei olnud enam kohal, kus see enne oli olnud. Niidukit polnud kuskil. Karl oli niidukit terve suve rahulikult õues*

hoidnud, sest koht, kus Karl elas, oli rahulik – ümberringi olid elanikega krundid ehk toimis n-ö naabrivalve. Analüüsid, millise süüteo objektiivse koosseisuga võiks antud juhtumi asjaolud sobitada, liigub tõenäoliselt meie mõte varguse asetleidmise ehk KarS-i §-s 199 sätestatud kuriteo suunas, kuna selle süüteokoosseisu tunnustes, teokirjelduses sisalduvad sõnad „võõra vallasasja äravõtmine”. Antud juhul tundub, et Karli niiduk on tõesti ära võetud. Juhtumi uurimisel selgub, et niiduki võttis Karli krundilt tema naaber Siim, kelle majapidamine ei piirne otseselt Karli krundiga, vaid paikneb üle tee ja kolme krundi jagu metsapool. Siim võttis Karli niiduki, sest ta enda oma oli samal päeval katki läinud, tema naisel oli aga õhtul sünnipäev, külalised pidid tulema ning Siim tahtis peo ajaks krundi ilusti korda teha. Kuna Karli hetkel kodus ei olnud ja Siim ei teadnud ka Karli telefoninumbrit, siis otsustas ta, et ajab oma muru kiiresti Karli niidukiga ära ja viib niiduki Karlile tagasi ning hiljem siis räägib Karliga sellest, et kasutas tema niidukit. Pärast muru ära niitmist tahtis Siim niiduki enne tagasiviimist korralikult ära puhastada, et „korraliku inimesena” näida, aga parajasti helistas Siimu naine ja teatas, et on vaja linna tellitud sünnipäevatoridi järele sõita. Siim lükkas niiduki kuuri alla, et see siis hiljem ära puhastada, ja sõitis linna torti tooma. Paraku kujunesid sünnipäeva askeldused Siimu jaoks nii kohustusterohkeks, et ta Karli niiduki sootuks unustas. Niiduk tuli talle meelde alles ülejäärgmise päeva lõuna ajal. Ta tegi selle puhtaks ja viis Karli õuele tagasi. Kuna Karli jälle hetkel kodus ei olnud, siis jäi Siimul Karlile rääkimata, et niiduk tema käes oli. Kui nüüd uuesti võtta vaatluse alla varguse kui karistatava teo põhikirjeldus (KarS-i 199 lg 1), siis selle järgi peetakse varguseks „võõra vallasasja äravõtmist selle ebaseadusliku omastamise eesmärgil” ehk varguse objektiivseks koosseisuks on küll „asja äravõtmine”, aga asja äravõtmise fakt iseenesest ei tee veel isiku (meie näite puhul Siimu) tegu „varguseks”, sest subjektiivne koosseis eeldab, et „asi on ära võetud eesmärgiga see omastada”. Elus eneses aga Siimul Karli niiduki omastamise tahet ei olnud ehk niiduki kasutamise loo elulised asjaolud ei samastu varguse seaduslikus kirjelduses sätestatud subjektiivse tunnusega – järelikult ei saa Siimu käitumist subsumeerida seaduslikus mõttes varguseks. Küll aga samastuvad Siimu käitumise elulised asjaolud KarS-i § 215 lg-s 1 sätestatud karistatava teo kirjelduse ehk süüteokoosseisu tunnustega – Siim pani toime „võõra vallasasja omavolilise ajutise kasutamise”.

Tüübilt võivad objektiivsed süüteokoosseisud olla mitmesugused (taga-järjedeliktid, ohudeliktid jne)¹⁶ ja koosseisude õigusliku süvaanalüüsi tegeviseks on hea, kui neid kõiki võimalikke koosseisutüüpe teatakse ning osatakse omavahel eristada. Kuna koosseisutüüpide teema on väga mahukas, siis siinkohal piirdume eluliste asjaolude ja objektiivse koosseisu võrdluse (samastamise) läbiviimise seisukohast vaid kõige olulisema esiletoomisega.

Määratlemaks mingi negatiivse elulise juhtumi asjaolude samastumist konkreetse süütekoosseisuga, on kõige tähtsam seaduse (paragrahvi) teksti põhjalik lugemine ehk

LUGEGE ALATI PÕHJALIKULT KARISTATAVA TEO KIRJELDUST!

Teadvustage endale kõik koosseisu tunnused, neid väljendavate sõnade/lauseosade sisuline mõte, sisuline tähendus. Enne, kui teile pole selge, mida mõeldakse koosseisu seadusliku teksti ühe või teise sõna või sõnapaari või lauseosa all (mis on nende sisu, sisuline mõte), ei saa te hakata teadaolevaid elulisi asjaolusid samastama koosseisu tekstiga – sest elulisi asjaolusid te küll teate, aga teadmata, mida seadusandja on pidanud silmas ühe või teise koosseisutunnuse all, on võimatu kindlalt öelda, et seadusandja on pidanud just seda või seda elulist asjaolu selle või selle koosseisutunnuse alla kuuluvaks. Näiteks kui te KarS-i § 199, või sõltuvalt teo asjaoludest § 215, puhul ei tea, mida tähendab karistatava teo tekstis koosseisutunnusena kirjas olev väljend „*vallasasi*“, siis ei saa te kindlalt otsustada, kas võõra eralennuki äravõtmist (sellega minemalendamist) võib nimetada „*varguseks*“ või „*võõra vallasasja omavoliliseks ajutiseks kasutamiseks*“, ja te ei saa lennukiga minemalendamist ei üheks ega teiseks süüteks nimetada, sest teie jaoks ei ole kindlalt selge, kas on siis lennuk „*vallasasi*“ või ei ole.

Me tuleme eelesitatud probleemi juurde hiljem veelkord tagasi. Praegu aga vaatame veelkord üle, mida üks või teine § 12 lg-s 2 nimetatud objektiivne tunnus (vt lk 93–94) üldises sisulises mõttes tähendab.

1) Tegevus

Isik teeb midagi, mida ta ei tohiks teha. Seadus ei luba nii teha ja näeb „nii tegemise“ eest ette karistuse, aga isik ikkagi teeb nii. Tegevuse all mõeldakse aktiivset käitumist, piltlikult öelduna „enda kehaosade liigutamist“ siis, kui seadus on sellise „liigutamise“ ära keelanud: näiteks isik istutab oma kasvuhoonesse kanepitaimi, kasvatab (hooldab: kastab jne) neid (KarS-i § 188) või vajutab sõiduki gaasipedaali tugevamalt alla (ehk annab sõidukile lubatust suurema liikumiskiiruse – LS § 227) piiratud kiirusega teelõigul.

2) Tegevusetus

Isik jätab midagi, milleks ta oli õiguslikult kohustatud, tegemata. Seadus näeb ette, et teatud olukorras peab isik midagi tegema, aga kui ta ei tee seda, mida peab, siis see „tegemata jätmine“ on karistatav: näiteks turvavöö nõueteko-

hane kinnitamata jätmise autosõidul (LS § 239) või õnnetuse korral teadvalt eluohtlikus seisundis oleva isiku abita jätmise (KarS-i § 124). Erinevalt tegevusest, mille puhul on keelatud teatud aktiivne käitumine (kehaosade liigutamine), on tegevusetuse karistatavuse korral keelatud passiivseks jäämine ehk isikult nõutakse, et ta käituks seekord justnimelt aktiivselt: näiteks, et ta kinnitaks sõitma asudes turvavöö või et ta teeks midagi eluohtlikus seisundis oleva isiku aitamiseks/päästmiseks. Tegevusetuse karistatavuse üldreegel on sätestatud KarS-i § 13 lg-s 1, kus on öeldud, et „*Isik vastutab tegevusetuse eest, kui ta oli õiguslikult kohustatud tegutsema*”.

3) Tegevuse või tegevusetusega põhjuslikus seoses olev tagajärg

Tagajärg. Iga süüteo koosseis ei eelda, et isiku tegevuse või tegevusetusega oleks kaasnenum mingi tagajärg, ehk tagajärg ei ole mitte alati koosseisu objektiivse tunnusena ette nähtud – enamik tegusid on karistatavad ilma, et peaks olema saabunud mingi tagajärg. Nad on karistatavad üksnes juba seetõttu, et isik tegi midagi, mida ei oleks tohtinud teha, või jättis tegemata midagi, mida oleks pidanud tegema (näiteks eelnevates punktides nimetatud KarS-i §-des 188 ja 122 ning LS §-des 227 ja 239 sätestatud süüteo koosseisud). Isiku käitumise süüteo koosseisuliseks teoks arvamise vajaliku tingimusena tuleb mingi tagajärje saabumine kõne alla ainult siis, kui karistatava teo kirjelduses on käitumise tagajärg kas õiguslikult otsesõnaliselt kirjas või siis koosseisu kirjeldusest on üldkeeleliselt mõisteta, et selle koosseisu puhul peab olema saabunud just selline tagajärg, sest muidu ei saa isiku käitumist selle koosseisu (paragrahvi teksti) alla subsumeerida – KarS-i § 12 lg 2 ütleb samuti: „*ja seaduses sätestatud juhtudel tegevuse või tegevusetusega põhjuslikus seoses olev tagajärg*” ehk mitte alati, vaid ainult juhtudel, kui koosseisu tekstis on tagajärg äramärkimist leidnud. Eelöeldut näitlikustades:

KarS-i § 121 sätestab koosseisulise tunnusena tagajärje saabumise – teise isiku kehalise väärkohtlemise tagajärjena peab olema teisele isikule tekita tud kas „*tervisekahjustus*” või „*valu*”; KarS-i § 203 sätestab koosseisulise tun nusena tagajärje saabumise – võõra asja rikkumise või hävitamise tagajärjena peab olema tekkinud teisele isikule „*oluline kahju*”; tapmist sätestavates koosseisudes (näiteks KarS-i § 113) ei ole teo tagajärje justkui otseselt eraldi sõnastatud, aga iga inimene peaks niigi aru saama, et teise inimese tapmises saab isikut süüdistada vaid siis, kui tema käitumise tagajärjeks on kellegi „*surm*”.

Põhjuslik seos isiku tegevuse või tegevusetuse ja saabunud tagajärje vahel¹⁷

Põhjuslik seos tähendab seost mingi tegevuse (või tegevusetuse) ja süüteo-koosseisu tekstis (karistatava teo kirjelduses) nimetatud tagajärje vahel ehk seda, et just koosseisus kirjeldatud tegevus (või tegevusetus) põhjustas selle nimetatud tagajärje (isiku koosseisulise tegevuse või tegevusetuse tulemusel saabus koosseisuline tagajärg) – kui isik poleks niiviisi teinud, poleks ka selline tagajärg saabunud (kui poleks olnud tegevust/tegevusetust, poleks ka tagajärge). Veelgi konkreetsemalt väljendudes: tagajärje saabumine peab olema otseses seoses isiku vale käitumisega – kui tagajärge ei põhjustanud otseselt isiku valesti käitumine, vaid tagajärg tekkis mingite hilisemate ebasoodsate, isiku vales käitumisest sõltumatute kahjulike osjaolude lisandumisel, siis ei saa väita, et saabunud tagajärje põhjustas justnimelt ning ainult isiku valesti käitumine. Seega, süüteo-koosseisude puhul, mille üks koosseisutunnus on sätestatud mingi konkreetse tagajärje saabumine, peab ära tõendama, et selle tagajärje saabumise põhjustas justnimelt koosseisus kirjeldatud tegevus/tegevusetus (oli nende „loogiliseks“ tulemuseks). Näiteks inimese surma saabumise korral peab ära tõendama, et just need vigastused, mis kahtlustatav isik teisele inimesele oma käitumisega tekitas, põhjustasid otseselt tema surma.

Kui Peeter lõi Kustit mitmel korral rusikaga näkku, mille tagajärjel hakkas Kustil huulest verd jooksuma ning ta silm läks paiste, kuid kumbki neist vigastustest ei olnud eluohtlik, ning vigastatud Kusti sai mõni hetk pärast tülikohalt eemaldumist surma seetõttu, et kinnipaistetanud parema silma nägemishäiritusest tingituna ei näinud ta hästi trepiastmeid, mida mööda teiselt korruselt esimesele laskuda, ning valesti astudes kukkus ta trepist alla ennast surnuks, siis ei saa Peetrit süüdistada tema tapmises, sest Kusti surma ei põhjustanud otseselt need vigastused, mis olid tekkinud Peetri löökidest, ning samuti ei kukkunud Kusti trepist alla vahetult sellele eelnenu Peetri löökide, vaid hilisema valesti astumise tulemusel.

4) Muu objektiivne tunnus

Süüteo-koosseisu „muu objektiivse tunnuse“ all mõeldakse mingit objektiivse iseloomuga tunnust, mis ei seisne eelvaadeldud „tegevuses“ või „tegevusetuses“ ega „tagajärjes“ ega ka „põhjuslikus seoses isiku käitumise ja saabunud tagajärje vahel“, vaid kujutab endast nende nimetatud tunnuste suhtes täiendavat objektiivset koosseisutunnust (lisatunnust). Kui lugeda erinevate süüteo-koosseisude tekste hoolega, siis näeme, et need objektiivsed lisatun-

nused esinevad küllaltki paljudes teokirjeldustes – nad puudutavad tavaliselt kas teo toimepanemise kohta või ka aega või mingi „eriloo“ olemasolu mingiks tegevuseks (õigemini vajaliku loa puudumist) või siis teo toimepanija sotsiaalset staatust või mingeid toimepanijat iseloomustavaid objektiivseid asjaolusid. Vaatame siinkohal teema näitlikustamiseks mõningaid süüteo-koosseise.

Näide 1. KarS-i § 262 lg 1 sätestab karistatava teona „*Avaliku korra rikkumise*“. Selle süüteo-koosseisu tekst, karistatava teo kirjeldus on järgmine: „*Avalikus kohas käitumise üldnõuete rikkumine*“. Karistatav tegevus koosseisu objektiivse tunnusena seisneb selles, et rikutakse käitumise üldnõudeid. Aga selleks, et „*käitumise üldnõuete rikkumise*“ eest saaks isikut § 262 lg 1 järgi vastutusele võtta ja karistada, peab elus esinema üks objektiivne lisaasjaolu – rikkumine peab toimuma „*avalikus kohas*“. Kui rikutakse küll käitumise üldnõudeid, aga tehakse seda kellegi eramajas, siis § 262 rakendamisele ei kuulu, sest rikkumise üks eluline asjaolu ei samastu kõnealuse koosseisu ühe objektiivse tunnusega ehk rikkumise koht ei samastu „*avaliku kohaga*“.

Näide 2. AS § 40 sätestab, et alkohoolse joogi kassamüük on keelatud ajavahemikul kella 22–10. Selle ajalise müügi-keelu rikkumise eest sätestab AS § 65 karistuseks kuni 300 trahviühiku suuruse rahatrahvi. Seega on süüteo-koosseisu üheks olulisemaks objektiivseks tunnuseks teo toimepanemise aeg ehk kui menetleja tahab alkohoolse joogi müümise ajakeelu rikkumise tõttu kedagi vastutusele võtta, peab ta ära tõendama, et alkoholi müüdi tõesti pärast kella 22 või enne 10.

Näide 3. LS § 221 lg-s 1 sätestatud karistatava teo kirjeldus on järgmine: „*Juhi poolt foori keelava tule ajal ristmikule või jalakäijate ülekäigurajale sõitmine*“. Siin on lisaks tegevusele (sõitmisele) nimetatud koosseisu objektiivse tunnuseksena „*foori keelavat tuld*“ (ehk siis punast tuld). Selleks, et kedagi selle süüteo-koosseisu toimepanemise eest vastutusele saaks võtta, peab menetleja ära tõendama, et ajal, mil isik ristmikule või jalakäijate ülekäigurajale sõitis, põles fooris isiku jaoks punane tuli ehk isikul polnud luba ristmikule või jalakäijate ülekäigurajale sõita. Kusjuures „*ristmik*“ või „*jalakäijate ülekäigurada*“ omavad siinkohal veel omakorda tähendust ka koosseisu objektiivsete lisatunnustena, näidates ära, milliste konkreetsete kohtade puhul kõnealune karistusnorm kehtib ehk sõiduki sõitmine just „*ristmikule või jalakäijate ülekäigurajale*“ tuleb samuti ära tõendada.

Näide 4. KarS-i § 188 sätestab karistuse *unimaguna* (rahvakeeli moonide) või *kanepi ebaseadusliku kasvatamise* eest. „Ebaseadusliku kasvatamise” all mõeldakse siin ennekõike nimetatud taimede kasvatamiseks „eriloo” puudumist (mida saab taotleda sotsiaalministeeriumist).

Näide 5. TubS § 47 sätestab karistatava teona „*alaealise poolt suitsetamise*” – see karistusnorm on rakendatav ainult alaealiste suhtes ehk objektiivse tunnusena on koosseisus sätestatud isiku sotsiaalne staatus, tema „*alaealisus*”.

Näide 6. KarS-i 17 peatükis on sätestatud erinevad ametialased süüteod. Kõigi nende süütegude koosseisude üks objektiivne tunnus on see, et teo toimepanija peab olema keegi, keda saab KarS-i § 288 järgi pidada „*ametiisikuks*” ja seda sõltumata sellest, milles seisnevad nende süütegude objektiivsete tunnustena kajastamist leidnud tegevused (tegevusetused) või viimastest põhjustatud tagajärjed. Jällegi, nagu eelmise näite puhul on koosseisu täiendavaks objektiivseks tunnuseks isiku sotsiaalne roll.

Näide 7. KarS-i § 116 sätestatud süüteokoosseisu sõnastus on järgmine: „*Ema poolt oma sündiva või vastsündinud lapse tapmine*”. Objektiivseks tunnuseks selles teos on lisaks „*oma lapse tapmisele*” see, et lapse tappis tema „*ema*”, mitte isa ega keegi teine. Kui lapse tapab keegi teine, mitte lapse ema, siis teda selle koosseisu järgi karistada ei saa, sest puudub üks vajalikest koosseisu objektiivsetest tunnustest. Seega, taaskord puudutab objektiivne tunnus teo toimepanija sotsiaalset staatus.

Näide 8. LS § 239 lg 2 sätestab karistuse „*turvavöö nõuetekohase kinnitamata jätmise eest, kui isikut on varem sellise teo eest juba karistatud*”. Siin on koosseisu täiendavaks objektiivseks tunnuseks isiku varasem karistus sama teo eest – ehk isikut iseloomustav objektiivse iseloomuga eluline asjaolu.*

Eelnevalt sai välja öeldud, et väga oluline on seaduses esitatud karistava teo kirjelduse põhjalik läbilugemine ning teokirjelduses olevate sõnade/

Näidetes 5–8 esitletud isiku sotsiaalset staatus puudutavat või isikut objektiivselt iseloomustavat koosseisutunnust nimetatakse õiguslikult „*eriliseks isikutunnuseks*”*. KarS-i § 24 lg 1 ütleb: „*Eriline isikutunnus on käesoleva seadustiku eriosas või muus seaduses ettenähtud süüteokoosseisu tunnus, mis kirjeldab toimepanija isikuomadusi, eesmärke või motive*.” Seadusandja on erilise isikutunnuse defineerimisel veidi ebaõnnestunud sõnakasutuse kasuks valiku teinud – nimelt väljendi „*isikuomadus*”

väljendite või lauseosade sisulisest tähendusest arusaamine (vt lk 92). Elulise juhtumi asjaolude samastamine mingi süüteo koosseisu objektiivsete tunnustega on tegelikult keerulisem, kui see senikirjutatud õpetuste järgi tunduda võib. Mis teeb samastamise ehk elulise juhtumi asjaolude subsu-meerimise mingi süüteo koosseisu alla (järgi) keeruliseks?

Karistatavate tegude kirjeldused sisaldavad endas sageli sõnu ja väljendeid, mille sisuline mõte ei selgu koosseisu enese teksti lugedes – teokirjelduses kasutatud sõnade/väljendite mõtte taipamiseks, väljaselgitamiseks tuleb hakata nende sisulist tähendust otsima kas sama seaduse teistest sätetest või lausa mingi muu õigusakti tekstist. Sellist, koosseisu sõnade/väljendite sisulise tähenduse otsimist/tuvastamist võib kujundlikult ja lihtsustatult nimetada „koosseisu tõlkimiseks“. Esinevat probleemi teisisi sönastades: koosseisu enese teksti lugedes võib meile arusaamatuks jääda, millised konkreetset elulised asjaolud ikkagi siis lõpuks kuuluvad koosseisu sönastuse (teksti) alla, millised mitte – kas meie lahendatava elulise juhtumi üks või teine nüanss (asjaolu) on hõlmatud teokirjelduses kasutatud sõnade tähendusest või ei ole. Võtame siinkohal näiteks meile juba tuttavad KarS-i § 199 ja § 215. Mõlemas neis sätetatud karistatava

puhul. Enamiku inimeste jaoks samastub väljend „isikuomadus“ inimese psühholoogilist ja tema käitumuslike eripärade individuaalsust tähistava mõistega „isiksuse omadused“¹⁸. Viimased aga ei saa õigusriigis olla selleks mõõdikuks, mille alusel öeldakse, kas mingi isiku toime pandud tegu on karistatav või mitte. Väljendi „isikuomadused“ sisulise mitmeti tõlgendatavuse tõttu ei peegelda see tunnusväljend adekvaatselt ei süüteo koosseisudes kirjas olevaid objektiivseid teo toimepanija tunnuseid ega ka neile vastavaid elulisi asjaolusid. Näiteks KarS-i § 116 sätetatud koosseisus on erilist isikutunnust tähistavaks sõnaks sõna „ema“. „Emaksolemist“ on kummaline pidada kellegi „omaduseks“ (olgu siis isiku- või isiksuse omaduseks) – pigem kujutab emaksolemine endast naisisiku sotsiaalset või üldinimlikku staatust või elurolli (samane on lugu ametialaste süütegude puhul: ametiisikuks, näiteks politseinikuks olemine kui inimese isikuomadus kõlab kuidagi „irooniliselt“ – justkui esineks/käituks isik politseinikuna kogu aeg ja kõikjal: nii tööl, kodus kui puhkehetkel). Praktisel karistusõiguse rakendamisel mõeldakse „erilise isikutunnuse“ koostisosaks olevate „isikuomaduste“ all justnimelt isiku staatust või tema „senist karistusõiguslikku elukäiku“ (näiteks varasema karistatuse olemasolu samalaadse teo toimepanemise eest) iseloomustavaid objektiivseid asjaolusid, mis on mingis konkreetsetes süüteo koosseisutekstis objektiivsete tunnustena kirja pandud. Olgu õpiku teemaarenduste suhtes etteruttavalt öeldud, et „erilisi isikutunnuseid“ on kahesuguseid – ühed on objektiivse iseloomuga (ja neist sai äsja kirjutatud/räägitud) ja teised on subjektiivse iseloomuga (nagu näiteks isik teo toimepanemise suhtes esinenud „sisemised“ eesmärgid ja motiivid) ehk osa „erilisi isikutunnuseid“ on süüteo objektiivse koosseisu elemendid, osa aga subjektiivse koosseisu elemendid.

eriline isikutunnus особый личностный признак

teo kirjelduses sisaldub koosseisu objektiivse tunnusena sõna „vallasasi“*. Kui isik võtab võõra ehk talle endale mittekuuluva teise inimese mingi asja ära enda kätte, kas siis see võõras asi, ükskõik milline ese, on „vallasasi“ ja seega nimetatud paragrahvide teksti kohaselt koosseisu objektiivse tunnusega samastatav või ei ole? Selleks, et eseme ja tunnussõna „vallasasja“ samasust jaatada või eitada, peame täpselt/selgelt aru saama, mida seadusandja „vallasasja“ all silmas peab. Karistusseadustik ise „vallasasja“ sisulist tähendust meile ei ava, selle mõiste sisu meile ei selgita. Seda, mida peetakse „vallasasjaks“, ütleb meile hoopis Tsiviilseadustiku üldosa seadus – lugedes selle § 50 ja 54, saame alles teada, et igat asja, mis ei kujuta endast mingit maatükki ja/või selle külge püsivalt kinnitatud ehitist, saab nimetada „vallasasjaks“ ehk iga sellise eseme äravõtmine teiselt isikult on samastatav „võõra vallasasja äravõtmisega“. Vaatame järgmist koosseisuteksti sisu „tõlkimist“ puudutavat näidet.

Arno vihastab armukadedushoos Teele peale, kuna Teele suhtlevat Arno arvates kogu aeg oma nutitelefonis mingites „kahtlastes portaalides“ „mingite kahtlaste noormeestega“. Arno võtab Teelelt telefoni käest ja viskab selle täie jõuga vastu põrandat puruks. Telefoni parandada pole enam võimalik. Teele ütleb, et selle telefoni oli ta endale ostanud 500 euro eest – selline on kahju suurus, mis Arno talle telefoni lõhkumisega tekitas.

Millise teo Arno siis toime pani? Kas Arno tegu on ka karistatav? Kas Arno pani toime väärteo või kuriteo? Nendele küsimustele vastuse andmiseks peame otsima Arno käitumisega samastuvat süüteokirjeldust ehk süüteo-koosseisu. Otsime.

ELULINE JUHTUM

Arno lõhub Teele telefoni, Teelele tekkinud kahju suurus on 500 eurot

KarS-i § 203 Asja rikkumine ja hävitamine
 = lg 1: võõra asja rikkumine või hävitamine, kui sellega on tekitatud oluline kahju

Võrdleme, analüüsime. Seda, mida Arno Teele telefoniga tegi, võib nime-tada võõra asja hävitamiseks – just hävitamiseks, mitte rikkumiseks, sest telefoni parandada (tema funktsioone ja kuju taastada) pole võimalik. Koos-seisu objektiivse tunnusena on teokirjelduses sätestatud tegevuse (asja hävitamise) tulemuseks olev tagajärg: *oluline kahju*. Kas 500 eurot kujutab endast *olulist kahju*? Kui kujutab, siis Arno tegu sobitub vaadeldava süüteo objektiivse koosseisuga, kui ei kujuta, siis ei sobitu. Kust aga saame teada, mida seadusandja mõtleb „*olulise kahju*“ all, kui suurt kahju peetakse „*oluli-seks kahjuks*“? Tuleb jälle otsima asuda, kus on kirjas, mis on mis.

NB! Süüteokoosseisude tekstides kirjas olevad sõnad/väljendid/laused omavad seaduse teksti osadena alati kindlapiirilist sisu – nad on kas üldkee-liseliselt kõigile ühetähenduslikult mõistetavad (näiteks sõna „tapmine“ KarS-i §-des 113–116) või on nende sisu ja mõte lahti seletatud mingites teistes (koosseisu sätestava paragrahvivälistes) seadusesätetes* või on nende sisule andnud määratluse Riigikohus mingites teemakohastes kohtulahendites.

Meie otsitava „*olulise kahju*“ määratluse leiame KarS-i § 12¹ p-st 1, kus on kirjas, et „*oluline on kahju või süüteo ulatus, mis ületab 4000 eurot*“.

Arno poolt Teelele tekitatud kahju suurus oli aga 500 eurot – järelikult ei tekitanud Arno võõra asja hävitamisega objektiivses koosseisus nõutavat „*olulist kahju*“ ehk Arno tegu ei saa samastada KarS-i § 203 lg-s 1 sätestatud süüteokoosseisuga (ei saa subsumeerida, kvalifitseerida, inkrimineerida KarS-i § 203 lg-s 1 sätestatud kuriteo alusel/järgi/). Kas Arno ei pannudki siis toime mingit süütegu? Kas teda ei saagi sellise halva teo eest vastutusele võtta ja karistada?

Otsime igaks juhuks edasi. Leiame seadustikust § 218 pealkirjastatuna „*Varavastane süütegu väheväärtusliku asja või väheolulise varalise õiguse vastu*“. Leitud paragrahvi lõikes 1 sätestatud karistatava teo kirjeldus on järgmine: „*Varavastane süütegu väheväärtusliku asja või väheolulise varalise õiguse vastu, välja arvatud arvutisüsteemile ebaseaduslikult juurdepääsu han-kimine, arvutiandmetesse sekkumine, arvutisüsteemi toimimise takistamine,*

süüteokoosseise, mille üksikasjalikum sisu on lahti seletatud, määratletud teistes õigusnor-mides (mis mõnikord ei paikne isegi mitte koosseisuga samas seaduses, vaid asuvad hoopis teistes õigusaktides), nimetatakse **viitelisteks koosseisudeks**¹⁹ (tuletatud sõnast „viitama“* – ehk koosseisu tekst justkui viitab kaudselt või otsesõnaliselt mingile teisele normile/sättele, mida tuleb koosseisu tõlgendamisel/sisustamisel arvesse võtta)

viitama, viiteline norm указать, указывать; сослаться, ссылаться; ссылочная норма

arvutikuriteo ettevalmistamine, röövimine, väljapressimine ja asja omavoliline kasutamine vägivalda abil ning tulirelva, laskemoona, lõhkeaine, kiirgusallika, narkootilise või psühhotroopse aine või nende lähteaine, suure teadusliku, kultuuri- või ajalooäärtusega eseme vargus või süstemaatiline vargus”.

Kui Teelele tekkinud kahju ei saanud nimetada „oluliseks”, äkki on siis purunenud telefoni näol tegemist „väheväärtusliku asjaga”?

Kuna mõiste „väheväärtuslik varaline asi” puhul on tegemist seadusliku terminiga, tõstatub nüüd küsimus, mida peab silmas seadusandja „väheväärtusliku varalise asja” all. Jällegi tuleb otsima hakata. Õnneks on vastus sellele küsimusele kirjas §-s 218 endas, selle 4. lõikes: „Käesoleva paragrahvi lõike 1 tähenduses loetakse väheväärtuslikuks asjaks* või väheoluliseks varaliseks õiguseks asja või õigust, mille rahaline väärtus ei ületa kahtekümmend miinimumpäevamäära või mille kahjustamisel käesoleva seadustiku §-des 203 ja 204 sätestatud juhtudel ei põhjustatud olulist kahju”. Me saame § 218 lg 4 tekstist teada, et kui *asja kahjustamisel § 203 sätestatud objektiivsetel juhtudel ei põhjustatud olulist kahju*, siis on tegu kvalifitseeritav KarS-i § 218 lg 1 järgi, ja kuna selles sätestatud süüteo eest on ette nähtud karistusena kas rahaträhv või arest, samastub Arno käitumine konkreetse (KarS-i § 218 lg 1 sätestatud) väärteo objektiivse koosseisuga.

Vaatame veel kahte koosseisuteksti sisu „tõlkimist” puudutavat näidet.

1. *Purjus Mart kõnnib öise linna ühel peatänaval. Mardil on vist halb tuju – ta lükkab hooga pikali kõik prügikastid, millest ta möödub. Prügikastide pikalikukkamisel paiskub tänavale laiali ka kastides olev prügi.*

2. *Leho istub linnaparki läbiva tee äärsel pingil, joob purgiõlut ja loobib möödakäijaid karamellkommidega, mida ta võtab tema kõrval pingil olevast avatud kommipakist. Kui keegi möödujatest selle peale Leho poole ehmunud või lihtsalt segaduses näoga vaatab, näitab Leho talle rusikat.*

* KarS-i § 218 lg 4 alusel peetakse üldjuhul (v.a KarS-i §-des 203 ja 204 sätestatud tegevuskoosseisude tunnuste esinemisel) „väheväärtuslikuks asjaks asja, mille rahaline väärtus ei ületa kahtekümmend miinimumpäevamäära”. Sellest määratlusest omakorda kerkib üles küsimus, mida peetakse „miinimumpäevamääraks*”, et mis „suurus” see veel on. Vastus sellele küsimusele on omakorda antud KarS-i § 44 lg-s 2, kus on öeldud, et „Miinimumpäevamäära suurus on 10 eurot”. Seega, üldjuhul on „väheväärtuslikuks asjaks” asi, mille rahaline väärtus ei ületa 200 eurot (20 x 10 eurot = 200 eurot)

väheväärtuslik asi малоценная вещь

miinimumpäevamäär минимальная дневная ставка

Mida Mart ja Leho teevad? Kas nende käitumine kujutab endast mingit süütegu? Millist? Esmapilgul tundub, et asi on lihtne – kumbki mees rikub avalikku korda ehk nende käitumine on kvalifitseeritav KarS-i § 262 lg 1 järgi. Aga vaatame nimetatud sättes sätestatud süüteo koosseisu objektiivseid tunnuseid lähemalt, vaatame selles paragrahvis sätestatud karistatava teo kirjeldust.

KarS-i § 262 Avaliku korra rikkumine

Avalikus kohas käitumise üldnõuete rikkumise eest – karistatakse rahatrahviga kuni sada trahviühikut või arestiga.

Teo objektiivne koosseis, teo kirjeldus on „*Avalikus kohas** käitumise üldnõuete rikkumine” ehk koosseisu objektiivsete tunnustena on nimetatud „*käitumise üldnõuete rikkumine*” (tegevus) ja on öeldud, et see rikkumine toimub (peab olema toimunud) „*avalikus kohas*” (teo toimepanemise koha seaduslik määratlus).

Selleks, et otsustada, kas Mardi ja Leho elulised teod samastuvad koosseisu objektiivsete tunnustega, tuleb endale selgeks teha, mida seadusandja peab silmas „*avaliku koha*” all ja mida „*käitumise üldnõuete rikkumise*” all. Kuigi meile endile on justkui selge, et linnatänav ja linnapargi näol on kindlasti tegemist „*avaliku kohaga*”, ning öösel kõvahäälese ropendamise, prügikastide ümberlükkamise, inimeste pihta kommade loopimise ja neile rusika näitamise näol on tegemist halva käitumisega, siis teades, et süüteo koosseisu tekstides kasutatud väljendite (koosseisu tunnuste) sisu, kui see ei selgu otseselt koosseisutekstis eneses, peab olema seaduslikus korras lahti seletatud/ selgitatud kuskil mujal – mingites muudes normides või Riigikohtu lahendites kirjas olevates Riigikohtu seisukohtades (vt lk 104). Meie arvamused võivad küll isegi õigeks osutuda, aga juhtumite lahendamise seaduslikkuse* nõudest tulenevalt peame oma arvamuse õigsuse kinnituseks esitlema ka konkreetseid õigusnorme või Riigikohtu seisukohti, et oleks üheselt selge: asi ei ole mitte ainult meie arvamuses, vaid „Ka seadus või/ ja Riigikohus ütleb (ütlevad) nii!”. Seega otsime, kus on öeldud, millist kohta peetakse „*avalikuks kohaks*” ja mida peetakse silmas „*käitumise üldnõuete rikkumise*” all.

avalik koht общественное место

üldnõuded общие требования

seaduslikkus законность

§-s 262 sätestatud süüteo koosseisu objektiivseid tunnuseid sisustavad määratlused leiame Korrakaitse seadusest – teisiti öelduna: KorS §-de 54 ja 55 tekstid aitavad meil aru saada, mida täpsemalt mõeldakse „avaliku koha” ja „käitumise üldnõuete rikkumise” all.

Seega tuleb meil Mardi ja Leho elulise käitumise asjaolusid võrrelda enne kõike KorS §-des 54 ja 55 oleva tekstiga ning alles seejärel saame öelda, kas nende meeste teod kvalifitseeruvad, ning milliste konkreetsete seaduslike määratluste alusel kvalifitseeruvad, KarS-i § 262 lg 1 alla.

KorS § 54 sätestab: „Avalik koht on määratlemata isikute ringile kasutamiseks antud või määratlemata isikute ringi kasutuses olev maa-ala, ehitis, ruum või selle osa, samuti ühissõiduk.”

Määratlemata isikute ringi all mõeldakse ükskõik milliseid inimesi, ükskõik keda, kellel on vaba juurdepääs uuritava sündmuse toimumise kohta ehk „avalik koht” on koht, kuhu on juurdepääs igal võimalikul inimesel, ja see „iga inimene” võib sellesse kohta minna/sattuda samal ajal ja viisil nagu iga teinegi inimene. Seega tegid Mart ja Leho oma halbu tegusid „avalikus kohas” – „linnatänav” ja „linnapargi tee” on samastatavad koosseisu objektiivse tunnusega „avalik koht”.

KorS § 55 lg 1 ja 2 sätestavad avalikus kohas käitumise üldnõuded. Vaatame, mis nendes sätetes on öeldud.

(1) Avalikus kohas on keelatud käituda teist isikut häirival või ohtu seadval viisil, eelkõige

- 1) teist isikut lüüa, tõugata, kakelda, loopida asju teise isiku, looma või asja pihta neid ohtu seades või käituda muul viisil vägivaldselt;*
- 2) teist isikut sõnaga, žestiga või muul moel solvata, hirmutada või ähvardada;*
- 3) viibida alasti, kui see oluliselt häirib teisel isikul koha sihipärast kasutamist. Kohaliku omavalitsuse üksusel on õigus määrata oma territooriumil kindlaks kohad, kus alasti viibimist ei loeta, sõltumata asjaoludest, teisi isikuid häirivaks;*
- 4) pakkuda isikut häirival viisil talle kaupa või teenust või häirival viisil kerjata;*
- 5) tarbida alkoholi ühissõidukipeatuses, teeliikluses osalevas avalikus kasutuses olevas ühissõidukis, koolieelse lasteasutuse, lasteaia-alkooli, põhikooli, gümnaasiumi, kutseõppeasutuse, huvialakooli, noortelaagri, tervishoiuteenuse osutaja ning hoolekandeaasutuse ehitises ja territooriumil või selle osas õppe- ja kasvatus-tegevuse või tervishoiuteenuse osutamise ajal, samuti lastele suunatud avalikul kogunemisel;*
- 6) magada või telkida viisil, mis oluliselt häirib teisel isikul koha sihipärast kasutamist;*

7) reostada, rikkuda, hävitada või ümber paigutada avalikus kasutuses olevat asja või kasutada seda muul kui ettenähtud otstarbel, sealhulgas panna jäätmeid mujale kui selleks ettenähtud kohta, reostada veekogu või purskkaevu või
8) viibida ilma omaniku või valdaja loata asjakohaselt tähistatud varisemisohtlikus või muus ohutuse tagamiseks piiratud kohas, välja arvatud juhul, kui sellises kohas viibitakse ohu tõrjumiseks või korrarikkumise kõrvaldamiseks.

(2) Avalikus kohas on alkoholi või toidugruppi mittekuuluva joovet tekitava aine tarbimine keelatud.

Seega Mardi käitumine sobitub eeltsiteeritud sätetega järgmiselt:

Mart lükkab pikali linnatänaval olevad prügikastid, prügi satub tänavale. KorS § 55 lg 1 p 7 ütleb, et „*avalikus kohas on keelatud käituda teist isikut häirival viisil, eelkõige reostada, rikkuda, hävitada või ümber paigutada avalikus kasutuses olevat asja või kasutada seda muul kui ettenähtud otstarbel, sealhulgas panna jäätmeid mujale kui selleks ettenähtud kohta*”. Tänav ja prügikastid on avalikus kasutuses olevad asjad. Mart paigutas prügikastid ümber viisil, millega kaasnes tänav reostamine – prügi ehk jäätmed ei olnud enam selleks ettenähtud kohas. Seega Mardi käitumise elulised asjaolud samastuvad avalikus kohas käitumise üldnõuete rikkumisega ehk KarS-i § 262 lg-s 1 sätestatud süüteoosseisu objektiivsete tunnustega.

Leho käitumine sobitub KorS § 55 sätetega järgmiselt:

Leho joob linnapargis purgiõlut – KorS § 55 lg 2 ütleb, et „*Avalikus kohas on alkoholi või toidugruppi mittekuuluva joovet tekitava aine tarbimine keelatud.*”

Leho loobib möödujaid karamellkommidega – KorS § 55 lg 1 p 1 keelab „*loopida asju teiste isikute pihta neid ohtu seades*”. Tõenäoliselt kommide loopimine häirib neid, keda Leho kommidega loobib – samas, isegi kui komm tabab inimest, see teda mingisse ohtu ei sea – seega kommide loopimine mööduvate inimeste pihta otseselt endast KorS § 55 lg 1 p 1 mõttes KarS-i § 262 lg-s 1 sätestatud süüteoosseisu objektiivset tunnust ei kujuta. Järgnevalt: Leho näitab häiritud inimestele rusikat. See žest on üldtuntult ähvardava ja hirmutava iseloomuga – seega on Leho käitumine samastatav KorS § 55 lg 1 p-s 2 kirjas oleva tegevusega: „*keelatud on teist isikut žestiga solvata, hirmutada või ähvardada*”. Kui vaadelda kommidega loopimist rusikanäitamisega üheskoos, siis kogumis kujutab Leho käitumine endast teisi häirivat hirmutavat või ähvardavat tegevust ning on KorS-i § 55 lg 1 p 2 ja lg 2 mõttes

objektiivsete tunnuste poolst subsumeeritav KarS-i § 262 lg 1-s sätestatud süüteo koosseisu alla.

Eelnev KarS-i § 262 lg-s 1 esitatud süüteo koosseisu analüüs on vaid üks näide sellest, et süüteo koosseisus esitatud tunnused võivad olla sisustatud mingi muu õigusakti normides kirjasolevate asjaoludega. Pidagem meeles järgmist lihtsat reeglipärasust*: alati, kui kohtate mingit süüteo koosseisu sätestava paragrahvi pealkirjas või tekstis vähemalt üht järgmistest (kohe selle lause järel esitatud) sõnadest/väljenditest, siis on kindlalt tegemist olukorraga, kus koosseisu tunnuste sisulise tähenduse mõistmiseks, koosseisu tunnuste sisuks olevate asjaolude teadaaamiseks tuleb otsida üles mingi teine õigusnorm (teised normid), mille abil vaadeldava koosseisu tunnuste sisu on konkreetsemalt välja selgitatav. Niisiis, need sõnad/väljendid, mis tingivad vajaduse otsida ning vaadelda teisi norme (võib-olla koguni muu seaduse või lausa mitme teise õigusakti norme), on järgmised: „rikkumine” või „eiramine” (näiteks „nõuete rikkumine”, „nõuete eiramine”), „nõuete täitmata jätmine”, „õigusvastane” (näiteks „õigusvastane kohtlemine”), „ebaseaduslik” (näiteks „ebaseaduslik käitlemine”), „keelatud” (näiteks „keelatud relvade kasutamine”), „väärkasutamine” (näiteks „kaitsevahendite väärkasutamine”), „seadusliku aluseta”, „loata” (näiteks „loata liikumine”), „lubatud” (näiteks „lubatud kiirus”), „õiguseta” (näiteks „juhtimisõiguseta”).

6.2.3 Süüteo koosseisu subjektiivsed tunnused²⁰

Eelpool sai räägitud sellest, et süüteo koosseis kujutab endast koosseisu objektiivsete tunnuste ja koosseisu subjektiivsete tunnuste* ühtsust (vt lk 92) – seda, et isiku käitumine vastab mingile kindlale, mingis konkreetsetes keelunormis sätestatud süüteo koosseisule, saab väita vaid siis, kui tema käitumises esinevad korraga (samaaegselt) nii süüteo objektiivne koosseis kui ka sama süüteo subjektiivne koosseis. Selleks, et nimetada isiku käitumist süüteo koosseisuliseks, ei piisa vaid tõsiasiast, et isik tegi midagi objektiivselt valesti, tegi midagi halba – tähtis on ka tema suhtumine sellesse, mida ta valesti tegi, ja tema suhtumine nendesse halbadesse tagajärgedesse, mida ta oma käitumisega põhjustas.

Iga konkreetse süüteo koosseisulise käitumise eest on ette nähtud just sellele käitumisele omane võimalik karistuse liik ja suurus. Oma roll sellisel

reeglipärasus закономерность

subjektiivsed tunnused субъективные признаки

igale teole „omase karistuse“ sätestamisel on ka koosseisu subjektiivsetel tunnustel ehk rahvapäraselt väljendudes sellel, kas karistatav tegu pandi toime meelega (tahtlikult*) või n-ö kogemata (ettevaatamatuses*), kas isik järgis mingit eesmärki*, kas tal olid süüteo toimepanemiseks mingid kindlad motiivid. Küsimus koosseisu subjektiivsetest tunnustest on küsimus selle kohta, kas isik teadvustas endale, kas ta sai aru, milline on tema käitumise eluliste asjaolude õiguslik tähendus ning mida ta seejuures tahtis või ei tahtnud, soovis või ei soovinud. On ju loomulik, et kui isik sai aru, et see, mis ta teeb, on vale, aga ikkagi käitus meelega valesti, siis väärib ta suuremat karistust, kui siis, kui ta kas ei saanud aru, et nii käitudes võib midagi halba juhtuda, või kui ta ei tahtnud tegelikult kellelegi halba teha, aga kogemata ikkagi tegi. Seega, selleks et isiku käitumine õigesti subsumeerida/kvalifitseerida, peab arvesse võtma ka koosseisu subjektiivseid tunnuseid. Igal koosseisul on vaid just sellele koosseisule omane subjektiivne tunnus või subjektiivsed tunnused – kui mingi inimkäitumise elulised subjektiivsed (isiku mõtteid ja taht iseloomustavad) asjaolud ei samastu koosseisule omase subjektiivse tunnusega, siis ei saa isiku tegu selle koosseisu järgi subsumeerida/kvalifitseerida.

Koosseisu subjektiivsete tunnuste vaagimise korral on oluline teada, et keeldu rikkuv isik ei pea, erinevalt tema tegu uurivatest ametnikest, teadma/tundma oma käitumise asjaolude õiguslikku tähendust nende täpse õigusliku kvalifikatsiooni tasemel, isik ei pea seadusi n-ö „peensusteni“ tundma, ei pea teadma, et tema käitumise üks või teine asjaolu samastub justnimelt sellise seaduse sellise või sellise konkreetse sättega ja et selle eest, mis ta teeb, on ette nähtud just selline võimalik karistus (kuigi kriminaalse kogemusega, varem süüteo toimepanemise eest karistatud isikud võivad seda ka täpselt teada). Teisisõnu: isik ei pea teadma millise nimega seaduse millise numbriga paragrahvi millises lõikes või punktis on tema tegu, ja millises konkreetses sõnastuses, karistatava teona kirja pandud. Piisab sellest, et isik kas saab väga hästi aru või saab osaliselt aru või mõtlematuses* hetkel ei saagi aru, kuigi hoolikamal mõtlemisel oleks võinud aru saada, et see, mis ta teeb, on keelatud, vale ja/või võib põhjustada teistele halba.

tahtlikult умышленно

ettevaatamatuses по неосторожности

eesmärk цель

mõtlematus, mõtlematuses необдуманность, из за необдуманности

KarS-i § 12 lg 3 ütleb: „Süüteoosseisu subjektiivsed tunnused on tahtlus või ettevaatamatus. Seaduses võib olla ette nähtud motiiv, eesmärk või muu süüteoosseisu subjektiivne tunnus.“

Seega karistatava teo süüteoosseisu subjektiivsed tunnused võivad olla

- **tahtlus***
- **ettevaatamatus***
- **motiiv**
- **eesmärk**
- **muu subjektiivne tunnus** – näiteks **teadlikkus** mingist asjaolust (teadlikkuse* olemasolu eeldamine koosseisu subjektiivse tunnusena on koosseisu tekstis reeglina kirjas sõnana „**teadvalt**“* – näiteks KarS-i § 124 lg 1).

Eelmisel õpikuleheküljel sai öeldud, et igal süüteoosseisul on olemas talle omane subjektiivne tunnus (subjektiivsed tunnused), ja kui elus isiku käitumise puhul seda tunnust (neid tunnuseid) ei esine, siis algselt välja valitud süüteoosseis isiku suhtes rakendamisele ei kuulu. Mõistmaks paremini selle reegli praktilist tähendust, analüüsigem näitena veelkord üht, meile juba eelnevalt tuttavat elulist juhtumit.

Kaasus. Ühel juulikuu õhtupoolikul teatas Karl, kes elab linnalähedases maakohas, et tema kevadel ostetud kõige moodsam ja kallim (ligi 400 eurot maksnud) muruniiduk on ära varastatud. Karli muruniiduk oli seisnud õues tema krundil. Kui Karl pärast päevatööd linnast koju tuli, avastas ta, et niidukit ei olnud enam kohal, kus see oli olnud; niidukit polnud kuskil. Karl oli niidukit terve suve rahulikult õues hoidnud, sest koht, kus Karl elas, oli rahulik – ümberringi olid elanikega krundid ehk toimis n-ö naabrivalve. Juhtumi uurimisel selgub, et niiduki võttis Karli krundilt tema naaber Siim, kelle majapidamine ei piirne otseselt Karli krundiga, vaid paikneb üle tee ja kolme krundi jagu metsa poole. Siim võttis Karli niiduki, sest ta enda oma oli samal päeval katki läinud, tema naisel oli aga õhtul sünnipäev, külalised pidid tulema ning Siim tahtis peo ajaks krundi ilusti korda teha. Kuna

tahtlus умысел

ettevaatamatus неосторожность

teadlikkus сознательность

teadvalt заведомо

Karli hetkel kodus ei olnud ja Siim ei teadnud ka Karli telefoninumbrit, siis otsustas ta, et ajab oma muru kiiresti selle niidukiga ära ja viib niiduki Karlile tagasi ning hiljem siis räägib Karliga sellest, et kasutas tema niidukit. Pärast muru äraniihtmist tahtis Siim niiduki enne tagasiviimist korralikult ära puhastada, et „korraliku inimesena“ näida, aga parajasti helistas Siimu naine ja teatas, et on vaja linna tellitud sünnipäevatoridi järele sõita. Siim lükkas niiduki kuuri alla, et see siis hiljem ära puhastada, ja sõitis linna torti tooma. Paraku kujunesid sünnipäevaaskeldused Siimu jaoks nii kohustusterohkeks, et ta Karli niiduki sootuks unustas. Niiduk tuli talle meelde alles ülejäämise päeva lõuna ajal. Ta tegi selle puhtaks ja viis Karli õuele tagasi. Kuna Karli hetkel jälle kodus ei olnud, siis jäi Siimul Karlile rääkimata, et viimase niiduk Siimu käes oli.

Analüüsid, millise süüteo objektiivse koosseisuga võiks antud juhtumi asjaolud sobitada, liigub tõenäoliselt meie mõte varguse ehk KarS-i §-s 199 sätestatud kuriteo suunas, kuna selle süüteokoosseisu tunnustes, teokirjelduses sisalduvad sõnad „võõra vallasasja äravõtmine“ – ja antud juhul, algselt tundus, et Karli niiduk on tõesti ära võetud. Vaatame aga varguse kui karistatava teo kirjeldust tähelepanelikumalt. Vargus on „võõra vallasasja äravõtmine selle ebaseadusliku omastamise eesmärgil“. Nagu näeme, sisaldub varguse koosseisus ka subjektiivne tunnus: isikul olemasolev asja äravõtmise „eesmärk“ – asja „omastamise eesmärk“. Siimul aga ei olnud eesmärki Karli niiduk endale jätta. Ta võttis niiduki, et seda ajutiselt kasutada ja siis Karlile tagastada. Seega, kuigi objektiivselt justkui samastuvad Siimu käitumise asjaolud „varguse“ tunnustega, siis samas puudus Siimu teos „vargusele“ omane subjektiivne tunnus „omastamise eesmärk“ – seega ei saa Siimu käitumist pidada varguseks ja subsumeerida KarS-i § 199 järgi (vaid see tuleb subsumeerida KarS-i § 215 järgi).

Subjektiivse tunnuse olemasolu märkamiseks ja arvesse võtmiseks kehtib sama soovitus, mis koosseisutekstide osas tervikuna – lugege põhjalikult ning hoolikalt seda, mis on kirjas süütegu kirjeldavas seadusetekstis!

Kuigi näiteks „varguse“ kirjelduses oli subjektiivne tunnus teksti sisse kirjutatud, siis paraku pole see nii kõigi süütegude puhul – paljude karistatavate tegude kirjelduses ei ole subjektiivne tunnus eraldi kajastamist leidnud ehk koosseisude kirjatekstidesse ei ole subjektiivne koosseisutunnus mitte alati sisse kirjutatud (näiteks KarS-i §-s 113 sätestatud tapmise kirjelduses ei leia te eraldi kirjas olevana ühtki subjektiivset tunnust või samase subjektiivse tunnuse kirjas mitteolemise leiate te juba tuttava KarS-i §-s 203 sätestatud

süüteoकोसेसु puhul „*Võõra asja rikkumine või hävitamine, kui sellega on tekitatud oluline kahju*“).

See, et mingi konkreetne subjektiivne tunnus pole mingisse süüteoकोसेसु teksti sisse kirjutatud, et subjektiivset tunnist väljendav sõna või sõnapaar कोसेसुтекстист puudub, ei tähenda aga seda, et कोसेसु puhul ei oleks isiku käitumises lisaks vajalike objektiivsete asjaolude esinemisele nõutav ka कोसेसुle omaste subjektiivsete asjaolude esinemine. Kui कोसेसु teksti pole aga subjektiivne tunnus konkreetset kirja pandud, siis kuidas me saame ikkagi või üldse teada, millise subjektiivse tunnuse olemasolu on eelduseks, et isiku tegu mingi süüteoकोसेसु alla arvata saaks? Teisisõnu – mis on ühe või teise süüteoकोसेसु subjektiivseks tunnuseks olukorras, kus seda tunnist pole कोसेसु tekstis üldse nimetatud?

KarS-i § 15 lg 1 annab meile siinkohal ette järgmise reegli: „*Kuriteona on karistatav üksnes tahtlik tegu, kui käesolev seadustik ei sätesta karistust ettevaatamatu teo eest*“. Selle reegli järgi peab peaaegu alati, kui toimepandud süütegu on kuritegu, ära tõendama, et isik pani selle teo toime tahtlikult.

Näiteks. KarS-i §-s 113 sätestatud süütegu (tapmine) on kuritegu (sest põhikaristuse liigiks on „*vangistus*“). „*Tapmise*“ कोसेसु tekstis („*teise inimese tapmine*“) ei ole midagi öeldud selle teo subjektiivse tunnuse kohta. Meie aga teame § 15 lg-s 1 sõnastatud reeglit ehk selleks, et nimetada kellegi tegu „*teise inimese tapmiseks*“, peame me ära tõendama, et isik põhjustas teise inimese surma tahtlikult (mitte kogemata).

või

KarS-i § 121 lg-s 1 sätestatud süütegu (kehaline väärkohtlemine) on samuti kuritegu (sest põhikaristustena saab selle teo eest mõista isikule „*varalise karistuse*“ või „*vangistuse*“). Sellegi कोसेसु tekstis ei ole kirjas midagi, mis iseloomustaks teise inimese „*väärkohtleja*“ mõtteid või soove, midagi, mis kajastaks „*väärkohtlemise*“ subjektiivseid tunnuseid. Kuid jällegi, vastavalt § 15 lg-s 1 sätestatule me teame: selleks, et isiku käitumine samastuks väärkohtlemise süüteoकोसेसुsuga, peab „*teise inimese tervise kahjustamine või talle valu tekitanud kehaline väärkohtlemine*“ olema toime pandud tahtlikult (sest tegemist on kuriteokoसेसुlise teoga).

Vaid üksikute kuritegude eest on ette nähtud vastutus ja kuriteo toimepandud isiku karistamine ka juhul, kui isik pani selle teo toime mittetahtlikult ehk

ettevaatamusest. Üldjuhul on siin tegemist raskeid tagajärgi põhjustanud teoga. Raskete tagajärgede saabumise korral heidetakse siinkohal tagajärje põhjustanud isikule ette seda, et ta ei olnud piisavalt ettevaatlik, hoidmaks ära tagajärge – kui ta oleks midagi tehes olnud ettevaatlikum, ei oleks nii rasket tagajärge saanud, aga kuna ta ei olnud ettevaatlikum, siis on ta ära teeninud karistuse. Näitena sobib siin esitleda kahte kuriteokoosseisu: KarS-i § 117 sätestab „*teise inimese surma põhjustamise ettevaatamusest*” ja § 119 sätestab „*raske tervisekahjustuse tekitamise ettevaatamusest*”.

Selleks, et kiiresti taibata, kas kuriteokoosseisulise teo puhul on vaja tõendada subjektiivse tunnusest tahtluse olemasolu, tahtlikku käitumist või mitte, tuleb lihtsalt heita pilk kuritegu sätestava paragrahvi ehk teo nimetusse – kui selles nimetuses puudub sõna „ettevaatamatu”, siis järelikult on isiku käitumise samastamiseks paragrahvis sätestatud koosseisuga vajalik ära tõendada, et isik käitus tahtlikult valesti.

Näiteks KarS-i §-s 157² sätestatud kuriteo nimetus on „*Teise isiku identiteedi ebaseaduslik kasutamine*” või §-s 319 sätestatud kuriteo nimetus on „*Valekaebus*” – kuna kummagi kuriteo nimetuses puudub sõna „ettevaatamatus”, tuleb ära tõendada, et „*teise isiku identiteeti kasutati*” tahtlikult või et „*valekaebus teise isiku peale*” esitati tahtlikult, mitte eksitusest tingituna. Samas aga juba kõne all olnud § 117, mis sätestab „teise isiku ettevaatamatu surma põhjustamise”, nimetus ongi „*Surma põhjustamine ettevaatamusest*” ehk selles paragrahvis sätestatud süüteo koosseisu subjektiivsete tunnuste hulka „tahtlus” ei kuulu.

Väärteokoosseisuliste tegude puhul on lood subjektiivsete tunnustega vähe teistsugused. Nimelt sätestab KarS-i § 15 lg 3, et „*väärteona on karistatav nii tahtlik kui ettevaatamatu tegu*”. Seega, kui isiku käitumine samastub mingi väärteo objektiivsete koosseisutunnustega, siis pole oluline, kas isik pani koosseisu objektiivsetele tunnustele vastava teo toime tahtlikult või ettevaatamusest – tema käitumine on igal juhul samastatav väärteokoosseisuga. Omaette teema on siinkohal aga isikule määratava karistuse suurus. On selge, et kui isik pani väärteo toime tahtlikult, siis peaks tema karistus olema suurem kui siis, kui ta pani väärteo toime ettevaatamusest (ehk n-ö kogemata), sest tahtlikult keelunormi rikkunud isiku hoiakud on tõenäoliselt seadusevastasemad kui ettevaatamatult normi rikkunud inimese hoiakud – ja kuna karistuse abil püütakse mõjutada ka isiku hoiakuid (seaduskuulekust), siis suurema karistuse määramisega tahtlikule rikkujale püütakse saavutada

suuremat mõju tema hoiakutele ehk teisisõnu loodetakse, et karistus parandab tema seaduskuulekust tulevikus.

Vaatamata sellele, et väärtegade puhul ei ole tahtluse tõendamise koosseisulise käitumise nentimiseks nõutav, peab siiski ka väärtegade menetlemise korral lugema hoolikalt väärtegu sätestava paragrahvi teksti ehk karistatava väärtelo kirjeldust. Nimelt võib väärtelo kirjelduses sisalduda mingi konkreetse subjektiivse tunnuse olemasolu (nimetatus, kirjeldus) ning kui see nii on, siis menetleja peab hoolitsema selle eest, et oleks ära tõendatud need elulised asjaolud, mis samastuvad väärtelo koosseisus kirjas oleva subjektiivse tunnusega – vastasel korral, kui subjektiivse tunnuse eluline olemasolu jääb tõendamata, ei saa isiku tegu subsumeerida menetletava väärtelo koosseisu järgi.

Näiteks AS § 53 sätestab väärtelona „Alkoholi käitlemise korra rikkumise”. Nimetatud väärtelo kirjeldus on järgmine: „Käitlemiseks mittelubatud alkoholi tootmine, samuti maksumärgiga märgistamata või käitlemiseks mittelubatud alkoholiga kauplemine või kaubanduslikul eesmärgil ladustamine, hoidmine või edasitoimetamine”. Selle süüteokoosseisu tekstis on subjektiivse tunnuseks kirjas „eesmärk”, mis tähendab seda, et kui isik ladustas ja hoidis „maksumärgiga märgistamata” alkoholi (näiteks koduveini), siis tuleb ära tõendada, et ta tegi seda „kaubanduslikul eesmärgil” ehk tulevikus müügitulu saamise eesmärgil, mitte näiteks ei ladustanud veini kodukeldrisse oma tütre pulmade pidamise jaoks. Kui „kaubandusliku eesmärgi” olemasolu jääb tõendamata, siis ei saa isiku käitumist kvalifitseerida väärtelona AS § 53 järgi, sest koosseisu subjektiivse tunnuse elulist esinemist pole võimalik kinnitada – ehk isiku käitumist ei ole võimalik kõnealuse süüteokoosseisuga samastada.

Järgnevalt vaatleme tahtluse ja ettevaatamatuse olemust lähemalt. „Tahtlusel” on kolm ja „ettevaatamatusel” kaks alaliiki (esinemisvormi). Süüteokoosseisude subsumeerimisel on oluline teha vahet, kas tegu pandi toime tahtlikult või ettevaatamatusest. Seda juba seepärast, nagu eelnevalt sai räägitud, et kuriteokoosseisulised teod on reeglina karistatavad vaid siis, kui tegu on toime pandud tahtlikult. Selleks, et aru saada, kas kuriteokoosseisuline tegu on tahtlikult toime pandud või mitte, peab selgelt teadma, milliste asjaolude esinemisel saab väita, et tegu oli tahtlik – ehk teisisõnu peab teadma, kus lõpeb ettevaatamatus ja kust algab tahtlus.

Ühtlasi tuleb silmas pidada, et kuigi väärtelo koosseisuliste tegude ja ka osade kuriteokoosseisuliste tegude karistatavus tuleb kõne alla ka juhul, kui tegu pandi toime ettevaatamatusest, võib elus esineda olukordi, kus isikule

ei saa ette heita isegi ettevaatamatust mitte. Need on olukorrad, kus isik tegi küll midagi, mis samastub süüteo objektiivse koosseisuga, kuid tal puudus täielikult teadmine oma käitumise objektiivsete asjaolude tähendusest ning tal polnud vähimatki kujutlust, et ta teeb midagi valesti, samuti puudus tal vähimgi soov midagi halba teha ja/või põhjustada, ja selline „arusaamatus“ või „kujutluse puudumine“ on eluliselt ja õiguslikult talle andeksantav, vabandata. Kui isiku käitumises ei esine isegi ettevaatamatust, siis puudub tema teos igasugune võimalik subjektiivne tunnus, mis omakorda tähendab seda, et isiku käitumine ei ole samastatav ühegi, ükskõik millise tema suhtes uuritava, süüteokoosseisuga – deliktstruktuuri mõttes puudub isiku teos koosseisupärasus ehk deliktstruktuuri esimene aste, mistõttu süüteomenetlust kas ei alustata üldse või kuulub juba alustatud süüteomenetlus lõpetamisele, ja isik n-ö „lastakse vabaks“, jäetakse rahule (vt lk 93). Rahvakeeles kasutatakse selliste juhtumite kohta, mille aset leidmises kedagi süüdistada ei saa, väljendeid „õnnetu juhuse“ või „lihtsalt õnnetus“.

Eelöeldule lisaks ja mõneti etteruttavalt tuleb märkida, et kuigi üldjuhul on kuriteod karistatavad, kui nad on toime pandud tahtlikult, sõltub mõne kuriteo karistatavus sellest, milline konkreetne tahtluse vorm (alaliik) teo toimepanija mõtetes/tunnetes esines.

Vaatleme tahtluse ja ettevaatamatuse erinevaid vorme järjestikku. KarS-i § 16 lg 1 ütleb: „*Tahtlus on kavatsetus, otsene ja kaudne tahtlus.*“ KarS-i § 18 lg 1 ütleb: „*Ettevaatamatus on kergemeelsus ja hooletus.*“

Ladudes äsjanimetatud subjektiivsed tunnused ritta, saame järgmise rea:

tahtlus	•	ettevaatamatus
<i>kavatsetus otsene tahtlus kaudne tahtlus</i>	•	<i>kergemeelsus hooletus</i>

Nagu näha, jookseb piir „*tahtluse*“ ja „*ettevaatamatuse*“ vahel „*kaudse tahtluse*“ ja „*kergemeelsuse*“ vahelt ehk tahtlik käitumine algab „*kaudse tahtlusega*“ ja ettevaatamatu käitumine lõpeb „*kergemeelsusega*“ („pärast seda“ on tegemist juba tahtliku käitumisega). Piir „*ettevaatamatuse*“ ja „*mitte-süüteokoosseisulise käitumise*“ vahel jookseb aga läbi „*hooletuse*“ ja „*õnnetu juhuse*“ vahelt (siinkohal kasutatakse isiku käitumises süüteokoosseisu puudumise kohta mõnikord väljendit „*selles asjas polnud isegi hooletust mitte*“).

Millal siis saab nentida üht järgmistest võimalustest: „*isik pani teo toime kavatselt*“ või „*isik pani teo toime otsese tahtlusega*“ või „*isik pani teo toime kaudse tahtlusega*“ või „*isik pani teo toime kergemeelsusest*“ või et

„isik pani teo toime hooletusest“? Vastuse saamiseks vaatame esmalt, mida ütleb ühe või teise tahtluse ning ettevaatamatuse vormi kohta seadus, ja seejärel püüame seaduseteksti mõtet avada eluliste asjaolude esitamise ning analüüsimise abil. Kõigepealt aga tuleb teada, et tahtluse ning ettevaatamatuse vormide eristamisel vaagitakse kahte inimpsüühikat ja/või -psühholoogiat iseloomustavat elementi. Inimese tegusid saab hinnata selle põhjal, milline on tema teadlikkus ühest või teisest objektiivsest elulisest asjaolust või nende sotsiaalsest tähendusest, ning teisalt selle põhjal, milline on tema tahe (millised on tema soovid) nende asjaolude suhtes – sellega seoses räägitakse käitumise intellektuaalsest poolest (küljest, elemendist) ja käitumise voluntatiivsest poolest. Veidi elulisemalt väljendatuna tähendab see üldjoontes seda, et esiteks analüüsitakse, kas isik sai aru, et see, mida ta teeb, on keelatud ja/või võib põhjustada kellelegi kahju (intellektuaalne element), ning teisalt võetakse arutluse alla see, kas isik tahtiski/sooviski teha seda, mis on keelatud ja/või kellelegi kahju tekitab, või olid tal mingid muud tahtmised/soovid (voluntatiivne element). Näiteks kas isik, lüües teist isikut noaga kõrri, sai aru, et teine inimene võib sellise löögi tagajärjel surra (käitumise intellektuaalne külg), ja kas ta tahtiski teist inimest noaga just kõrri lüüa ja kas ta tahtis ka seda, et teine inimene selle löögi tagajärjel sureks (käitumise voluntatiivne külg).

KAVATSETUS

KarS-i § 16 lg 2 sätestab: „Isik paneb teo toime kavatsetult, kui ta seab eesmärgiks süüteo koosseisule vastava asjaolu teostamise ja teab, et see saabub, või vähemalt peab seda võimalikuks. Isik paneb teo toime kavatsetult ka siis, kui ta kujutab endale ette, et süüteo koosseisule vastav asjaolu on eesmärgi saavutamise hädavajalik tingimus.“

Kavatsetud käitumise korral annab isik endale täielikult aru, et tema tegu on seadusega keelatud (küll aga ei pea ta teadma teo täpset kvalifikatsiooni – vt lk 111), kuid vaatamata sellele on ta endale selle teo toimepanemise eesmärgiks seadnud. Kavatsetus on ainus subjektiivsete tunnuste alaliikidest, kus isik plaanib oma keelatud tegu ette, kavandab seda enne, kui hakkab koosseisu objektiivsetele tunnustele vastavalt käituma ehk ta soovib saavutada mingit kindlat ebaseaduslikku eesmärki (või mitmeid) ning seda keelatud teo abil, mille läbiviimisele ta mõtleb juba enne, kui alustab keelatud käitumist. Selline teo plaanitus-kavandatus võib olla pikemaajalisem või lühemaajalisem, see võib olla hoolikalt läbimõeldud plaan, aga võib olla ka vahetult enne ebaseaduslikku tegutsema asumist ainult mõttes korra „läbi-

mängitud” ehk esineda vaid isiku enese ettekujutusena eesseisvast teost ja/või selle teisi kahjustavatest tagajärgedest ja/või soovina jõuda kujutluses oleva tagajärje saavutamiseni, eesmärgini.

Kõige ehedamaks kavatsusega tegutsemise näiteks on tihti kriminaalfilmides demonstreeritavad „pangaröövid” – seltskond mehi uurib järgi, millised on panga turvameetmed (kaamerate ja turvameeste arv ning paiknemine jne) ja kus asuvad „kõige tähtsam” seif või rahakambrid; hangivad relvad, auto jne; panevad paika, kes mida teeb jne, ning „ühel heal päeval” sõidavad panga juurde, sisenevad maskides ja relvadega panka jne.

Kõige eeltoodu juures ei ole oluline, kas isiku soovitud tagajärg saabus või mitte, või kas isik saavutas oma eesmärgi või mitte – kavatsuse olemasolu nentimiseks piisab sellest, et isik pidas võimalikuks soovitud tagajärje saabumist või eesmärgini jõudmist, ning et ta sihiteadlikult tegutses nende saavutamiseks. Nii näiteks pole oluline, kas inimene, keda isik tapmise eesmärgil tulistas, suri ära või õnnestus arstidel tema elu päästa, või pole oluline, kas röövlid said pangast nii palju raha, kui arvasid seal olevat (näiteks „mindi 5 miljoni euro järgi”), või said hoopis hulga vähem raha (aga saadi vaid 5 tuhat eurot). On selge, et õnneks ei õnnestu seaduserikkujatel nende halvad ettevõtmised sugugi igakord – halbade tegude „ebaõnnestumine” aga ei tee olematuks nende arusaamist oma tegude tähendusest ega ka nende algset suhtumist oma tegudesse, mistõttu kavatsetus jääb ikka kavatsuseks.

OTSENE TAHTLUS

KarS-i § 16 lg 3 sätestab: „*Isik paneb teo toime otsese tahtlusega, kui ta teab, et teostab süüteo koosseisule vastava asjaolu, ja tahab või vähemalt mõnab seda.*”

Otsene tahtlus on nii intellektuaalse külje kui ka voluntatiivse külje poolest sisult vägagi sarnane kavatsusele (isik saab aru tehtava teo keelatusest ja samas ikkagi tahab seda tegu toime panna, soovib selle teoga kedagi-midagi kahjustada või midagi saavutada), kuid erinevalt kavatsusest on otsene tahtlus pigem konkreetse elulise olukorra keskne tahtluse vorm. Kavatsuse puhul on isik endale eelnevalt seadnud eesmärgiks valesti (konkreetse koosseisulise) käitumise või kellegi-millegi kahjustamise, otsese tahtluse puhul isikul selline eelnev eesmärgiseade puudub – isik tegutseb vastavalt kujunenud elulisele olukorrale. Isikul võib küll eelnevalt olla ka midagi plaanis, aga arusaamine sellest, mida ta valesti teeb ja mis kujutab endast karistatavat tegu, tekib tal kujunenud konkreetse olukorraga seoses

ja ka tahe see tegu toime panna tekib konkreetsest kujunenud olukorrast tingituna.

Otsese tahtlusega tegutsemise rohkearvulisteks näideteks on n-ö olmetülidega seotud teiste inimeste tervise kahjustamised ning koguni tapmised – isikud peavad ühiselt pidu, tarvitavad alkoholi ja hakkavad omavahel mingi „asja“ pärast tülitsema, tüli paisub „suureks“ ja ägedaks ning üks tülitsejatest otsustab teisele isikule „koha kätte näidata“, teda „korralikult õpetada“ ja lööb teist isikut rusika või jalaga, rusikate või jalgadega või mingi esemega (noaga, pudeliga vms).

Karistatava teo suhtes otsese tahtluse olemasolu illustreerimiseks võib tuua ka järgmise näite.

Leino läheb hommikusele linnaturule kavatsusega kelleltki midagi ära varastada. Hommikusel turul on palju inimesi, iseäranis pensioniealisi – selles sagivas rahvamassis on kergem ohvrile märkamatuks tema taskust või käekotist või kuskilt mujalt ära võtta tema rahakott, mobiiltelefon või muu väärtuslikum ese. Ühel hetkel märkabki Leino, et üks vanamamma, kes juurviljaleti ääres endale ostetud juurvilju kandekotti laob, on asetanud oma rahakoti korraks turule. Leino haarab turuletist möödudes vasaku käega hetkel „järelevalveta“ oleva rahakoti, et sellega „rahvamassi kaduda“, kuid samal hetkel tõukab teda kogemata juhuslik mööduja ning Leinol ei õnnestu rahakotiga soovitud „kiirusel“ letist eemalduda. Vanamamma, rahakoti omanik, näeb, et tema rahakott on võõras käes ja ta haarab sellest käest ehk Leino käest kinni. Leinol on aga kindel soov rahakott endale saada ning ta ei loobu selle äravõtmisest – ainult et nüüd ei saa ta seda enam teha märkamatuks, nagu algselt kavas oli. Seetõttu lööb ta parema käe rusikaga vanamemmel näkku, et see Leino käe oma haardest lahti laseks. Löögi peale lasebki memm Leino käe vabaks ning Leino jookseb memme rahakotiga minema.

Mis siis äsja esitletud kaasuses juhtus? Leino läks turule eesmärgiga midagi varastada – varguse (KarS-i §-s 199 sätestatud teo) toimepanemise suhtes esines tal subjektiivse tunnusega *kavatsetus*. Leino alustas oma eesmärgi elluviimist, aga võõra asja (rahakoti) äravõtmine „vargusena“ ei õnnestunud ning Leino otsustas kasutada võõra asja äravõtmiseks vägivalda* ja ka kasutas seda (lõi rahakoti äravõtmiseks inimest rusikaga näkku). Seega pani Leino toime röövimise ehk KarS-i §-s 200 sätestatud kuriteo – ja selle teo pani ta toime mitte *kavatsetult* (sest ta ei läinud turule röövi sooritamise mõttega),

vaid *otsese tahtlusega* (rahakoti äravõtmisel ja vahetult enne vägivalda kasutamist teadvustas ta endale, et rahakoti enda kätte saamiseks „on vajalik“ kasutada vägivalda ning ta tahtis seda kasutada ja kasutaski).

KAUDNE TAHTLUS

KarS-i § 16 lg 4 sätestab: „*Isik paneb teo toime kaudse tahtlusega, kui ta peab võimalikuks süüteo koosseisule vastava asjaolu saabumist ja möönab seda.*”

Sõna „*kaudne*“ tähendab juba iseenesest midagi muud kui sõna „*otsene*“ – seega tähistab ka „*kaudne tahtlus*“ midagi muud kui „*otsene tahtlus*“. Intellektuaalses mõttes saab isik nii „*otsese tahtluse*“ kui „*kaudse tahtluse*“ korral aru, mida ta teeb ja millised võivad olla tema teo tagajärjed, kuid erinevalt „*otsesest tahtlusest*“ ei soovi isik „*kaudse tahtluse*“ puhul otseselt halvasti käituda ja/või kedagi-midagi kahjustada. Samas aga ei ole ta ka otseselt halva käitumise või kahjulike tagajärgede saabumise vastu – ta ei tee midagi, ei võta midagi ette olukorra paremaks muutmiseks, kahjulike tagajärgede vältimiseks. Isiku suhtumine oma käitumisse ja/või selle halbadesse tagajärgedesse on mõneti iseloomustatav sõnaga „*ükskõiksus*“. Isik on „*ükskõikne*“ – ta saab aru, et tema käitumine võib olla keelatud, aga võib olla ka mittekeelatud, kahjulik tagajärg võib tõenäoliselt saabuda, aga võib ka saabumata jääda, igatahes oma käitumist ta ei muuda, kuigi saaks muuta ja välistada keelatud käitumise ja/või kellegi-millegi kahjustamise täielikult. Vaatame paari „*kaudset tahtlust*“ iseloomustavat elulist näidet.

Näide 1. *Jaak sõidab sõidukiga, mille spidomeeter (kiirusenäidik) on katki, ei näita sõiduki tegelikku sõidukiirust õigesti. Jaak teab seda, aga ta ei tea, kui palju kiirusenäidik täpselt „valetab“. Maanteel sõites valib Jaak endale sobiva sõidukiiruse, teadmata, kas ta sõidab lubatud piirkiirusest kiiremas tempos või aeglasemas tempos või „püsib piirkiiruse raamistikus“. Tegelikult see ei huvitagi teda, ta sõidab n-ö „tunde järgi“, endale sobivaima kiirusega. Järjekordsel maanteelõigul peatab politsei Jaagu sõiduki ja politseinik teatab, et tema sõiduki kiiruseks mõõdeti 104 km/h, kuigi sõita tohib sellel teelõigul maksimumkiirusega 90 km/h.*

Mis iseloomustab selle loo puhul Jaagu käitumise subjektiivset külge? Intellektuaalses mõttes teadvustas Jaak endale võimalust (pidas sõidukiirust valides võimalikuks) et ta sõidab lubatust kiiremini. Voluntatiivsest küljest vaadatuna ei olnud Jaagul kavatsust sõita kiiremini kui lubatud, ta ei soovinud otseselt kiirust ületada, aga tal ei olnud ka midagi selle vastu, kui sõiduk

liigub kiiremini kui lubatud, ja ta ei võtnud ka midagi selleks ette, et kiirust mitte ületada.

Näide 2. *Grupp väljapressijaid, Elvis, Riivo ja Maks, viis oma ohvri Meelise, kes ei olnud etteantud tähtjaks väljapressitavat rahasummat ära maksnud, auto pakiruumis (pagasnikus) linnalähedasse metsa ja peksid seal teda rusikate, jalgade ning pesapalli kurikaga, tekitades Meelisele hulgaliselt verevalumeid näkku ja kehale ning kahe roide ja vasaku käe õlalu murrud. Ükski tekitatud vigastustest ei olnud iseenesest Meelisele eluohtlik. Pärast seda otsustasid väljapressijad lahkuda ja vigastatud Meelise metsa jätta. Enne autosse istumist tuli aga Elvisel idee siduda Meelis veel puu külge kinni. Väljas oli märtsikuu, ilmad olid veel külmad ning Maks avaldas Elvise idee peale arvamust, et kui Meelis puu külge siduda, siis äkki ta külmub puu külge seotuna surnuks. Selle peale ütles Elvis: „Kui külmub, siis külmub, kui mees on, rabeleb lahti ja jääb elama. Ise teab.” Seepeale sidusidki Elvis, Riivo ja Maks Meelise ühe puu külge kinni. Meelisel polnud jõudu ennast köidikutest vabastada ja ülejäämisel päeval leidsidki juhuslikud looduseküllastajad ta surnuks külmunud.*

Mis iseloomustab selle loo puhul kolme väljapressija käitumise subjektiivset külge? Meelise metsaviimise ja peksmise ja talle vigastuste tekitamise osas esines neil kavatsetus – nad olid endale eesmärgiks seadnud Meelise kui „maksuvõlglaste” mõjusa füüsilise „karistamise”. Meelise surma osas neil aga kavatsust ja ka otsest tahtlust ei olnud. Nad said küll aru, et Meelis võib sellises olukorras surnuks külmuda, aga Meelise surma nad otseselt ei soovinud – nad pidasid ka võimalikuks, et Meelisel õnnestub puu küljest lahti saada ja et ta võib ellu jääda. Paraku Meelis ikkagi suri. Kuigi väljapressijad oleksid saanud Meelise ellujäämise tagada, nad seda ei teinud, sest neile oli ükskõik, kas Meelis sureb või jääb elama.

Kaudse tahtluse puhul on konkreetsele ohuolukorrale valdavalt iseloomulik see, et juba selles olukorras eneses (n-ö „nüüd ja praegu”) esinevad konkreetset asjaolud, mis viitavad halbade tagajärgede saabumise küllaltki suurele tõenäosusele. Teo toimepanijale on need asjaolud ka „nähtavad” ja ta teadvustab endale kahjulike tagajärgede saabumise „suure tõenäosuse”, kuid vaatamata sellele ei võta ta midagi ette, et sündmuste arengut veelgi suurema kahjulikkuse suunas peatada. Ja ka sellest saab ta suurepäraselt aru, et ta saaks sündmuste edasise halva arengu takistamiseks midagi ette võtta, aga ikkagi ei tee ta midagi, mis aitaks konkreetset hetkeolukorras juba ettenähtavat kahju ära hoida.

„Kaudse tahtluse“ üle arutledes olemegi jõudnud „tahtluse“ ja „ettevaatamatuse“ piirini. Järgmine subjektiivne isikupoolne oma teosse suhtumise vorm, „kergemeelsus“, on iseloomulik juba ettevaatamatule käitumisele. Mis teeb „kergemeelsuse“ „kaudsest tahtlusest“ sedavõrd erinevaks, et kergemeelset käitumist ei saa veel nimetada tahtlikuks käitumiseks, vaid seda tuleb pidada „kõigest“ ettevaatamatuks käitumiseks?

KERGEMEELSUS

KarS-i § 18 lg 2 sätestab: „Isik paneb teo toime kergemeelsusest, kui ta peab võimalikuks süüteo koosseisule vastava asjaolu saabumist, kuid tähelepanematus või kohusetundetuse tõttu loodab seda vältida.“

Kergemeelsuse puhul annab isik endale aru, on teadvustanud, et tema käitumise asjaolud võivad küll tuua enesega kaasa kellegi-millegi kahjustamise (subjektiivse külje intellektuaalne element), kuid isik loodab, et suudab sündmuste arengut sedavõrd mõjutada, et kahjusid ei teki, või et seekord sündmused lihtsalt ise ei arene niikaugele ehk kahju tekkimiseni. Vaatame „asja“ sisu paremaks mõistmiseks ühte näidet.

On õhtune aeg. Suvi. Äärelinna tänavad on peaaegu inimtühjad, liiklust peaaegu et polegi, vaid mõnda üksikut autot on vahel sõitmas näha. Toivo sõidab oma Volkswagen-kaubikuga linna piiril asuvast töökohast linna teise otsa koju. Kuna tänavad on inimtühjad, liiklus hõre, teeolud head, nähtavus suurepärase, otsustab Toivo sõita lubatust „veidi“ kiiremini, et rutem koju puhkama jõuda. Ta sõidab lubatud 50 km/h asemel kiirusega 65–70 km/h. Toivo teab, et mõnikord võib lubatud kiiruse ületamise tulemuseks olla avarii, et mõnikord juhtub kiiruseületamise tagajärjel liiklusõnnetusi, aga ta loodab, et temaga ja just täna seda ei juhtu – kõik on ju kontrolli all: tee on tühi ja hea, nähtavus hea, auto hea, ise ta on autojuhtimises kogenenud ja suurepärase. Ootamatult, kui Toivo juhitud auto on lähenemas ühele „pimedamale“ tänavanurgale, kus majad paiknevad üsna teeääre ja ristmiku läheduses, jookseb majanurga tagant tänavale sõiduteele väike poiss, pall kaenlas. Toivo küll pidurdab, kuid auto ei jää kohe seisma ja libiseb poisile otsa, poiss jääb auto alla ja saab raskeid tervisekahjustusi.

Analüüsimine seda juhtumit meile juba teadaolevate, koosseisulise teo subjektiivsete tunnuste valguses.

Kas Toivo istus autosse ja läks sõitma eesmärgiga mõni laps „alla ajada“? Ei. Seega „kavatsetult“ ta poisile otsa ei sõitnud. Kas Toivo, sõites tänaval ja märgates sõiduteel last, otsustas, et „Sellele poisile sõidan ma nüüd küll

otsa – mis ta jookseb siin tänaval, istugu parem kodus arvuti taga”? Ei. Järelikult ei olnud Toivol ka „*otsest tahtlust*” poisile otsa sõita. Kas Toivo, sõites ja märgates sõiduteel last, mõtles, et „No kui jõuab eest ära, siis jõuab – kui ei jõua, siis jäägu auto alla”. Ei. Seega ei saa ka väita, et Toivol oleks olnud poisi auto alla jäämise ja tal tekkivate vigastuste suhtes esinenud „*kaudne tahtlus*”.

Jah, Toivol oli küll tahtlus lubatud kiirust ületada (sõltuvalt asjaoludest, kas „kavatsetusena” – kui ta juba autosse istudes mõtles, et hakkab lubatust kiiremini sõitma, või „otsest tahtlusena” – kui mõte ning tahe kiiremalt sõita tekkis tal sõidu ajal), kuid antud juhtumis ei räägi me kahjuks LS § 227 lg-s 1 („*mootorsõiduki juhi poolt lubatud suurima sõidukiiruse ületamine kuni 20 kilomeetrit tunnis*”) sätestatud süüteo koosseisust, vaid KarS-i §-s 422 sätestatud süüteo koosseisust. KarS-i § 422 lg-s 1 esitatud karistatava teo kirjeldus on järgmine: „*Mootorsõiduki juhi poolt liiklusnõuete rikkumine, kui sellega on ettevaatamatusest tekitatud inimesele raske tervisekahjustus*”. Kui võrd kõnealuse koosseisu näol on tegemist kuriteoga (võimalikuks karistuse põhiliigiks on „*vangistus*”), siis liiklusnõuete rikkumine peab olema olnud tahtlik, ja nii see Toivo puhul ka oli. Liiklusnõuete tahtliku rikkumise tagajärjel teisele inimesele tekitatud kahjustuse osas aga peab esinema teokirjelduse järgi „ettevaatamatus” – kuna „kergemeelsus” on „ettevaatamatuse” alaliik, siis samastub Toivo käitumine justnimelt vaadeldava süüteo koosseisuga.

Riigikohus ütleb, et „*Kaudse tahtluse ja kergemeelsuse puhul langeb nende subjektiivse külje kahe vormi intellektuaalne element – tagajärje ettenägemine – kokku*”²¹. Jah, nii see üldjoontes on – mõlema subjektiivse suhtumisvormi korral isik teab, et tagajärg võib saabuda ehk võimaliku negatiivse tagajärje on isik endale teadvustanud, kujutlus tagajärjest „on tema peas” olemas. Kuid, nagu öeldud, intellektuaalse elemendi kokkulangevus on olemas vaid üldjoontes. Elutegelikkuse seisukohast vaadatuna tuleb siiski tõdeda* mõningat erinevust – valdavalt (ehk mitte igakord) on „*kaudse tahtluse*” avaldumise korral juba hetkeolukorras eneses küllaltki konkretiseeritud kujutlusena „nähtav” tagajärje saabumine, „*kergemeelsuse*” korral ei pruugi tagajärg hetkeolukorras konkretiseeritud kujul veel „nähtav” olla. „*Kaudse tahtluse*” korral saab isik aru, et kui ta „nüüd kohe” midagi ette ei võta, midagi oma käitumises ei muuda, siis käitumise loogilise tulemusena saabubki „just selline” konkreetne tagajärg (meenutagem veidi aega tagasi käsitletud Meelise surnuuskülmumise juhtumit – vt lk 123) ehk tõenäosus, et saabub negatiivne ja „just selline” negatiivne tagajärg, on vägagi suur. „*Kergemeelsuse*” puhul on

isikul olemas teadmine võimalikust tagajärjest üldistataval kujul. Isik teab, et „mõnikord“ viib selline käitumine „sellise tulemuseni“, ehk tõenäosus, et „just seekord selline tulemus saabub“, on hetkeolukorras väiksem kui „*kaudse tahtluse*“ juhtumites – võimalik negatiivne tagajärg on küll isiku teadvuses mingi kujutlusena olemas, aga selle saabumine pole hetkeolukorra asjaolude pinnalt veel selgelt nähtav (ja sageli on ka kujutlus ise võimalikust tagajärjest ebamäärane, ebakonkreetne – näiteks kiirust ületades ei ole ettenähtav konkreetne võimalik tagajärg: kas jääb auto ette inimene või sõidab auto teelt välja millegi vastu või põrkab kokku teise autoga vms).

Seega on soovitatav „*kaudse tahtluse*“ ja „*kergemeelsuse*“ eristamist alustada vastamisest küsimustele, kas intellektuaalsel tasemel oli võimalik tagajärg selgelt „nähtav“/teadvustatav juba siis, kui isik tegi midagi keelatud (või jättis tegemata selle, milleks ta oli kohustatud), või oli võimaliku tagajärje saabumise tõenäosus sel hetkel suuremas osas alles ebamäärane; kas kujutlus võimalikust tagajärjest oli isikul olemas konkreetse tagajärjepildina või oli kujutlus tagajärjest ebamäärane ehk mitmesuguseid tagajärjevõimalusi vaid üldistavalt hõlmav. Kui nendele küsimustele on vastused saadud, tuleks võimaliku subjektiivse tunnuse lõplikuks määratlemiseks asuda vaagima teo toimepanija suhtumise voluntatiivset külge. Küsimus on selles, et kuigi isik on endale aru andnud oma käitumise võimalikust ohtlikkusest, ei ole tema suhtumine saabuvasse, kedagi-midagi kahjustada võivasse tagajärge alati ühesugune. „*Kaudse tahtluse*“ puhul isik soostub*/nõustub/lepi tagajärje saabumisega, ta justkui annaks kahjulikule tagajärjele kui ühele võimalikule sündmuse alternatiivsele arengustsenaariumile oma „vaikiva“ heakskiidu*. „*Kergemeelsuse*“ esinemisel isik seevastu mõttes kahjuliku tagajärgena ei lepi, vaid ta loodab sellise tagajärje saabumist vältida – ta teab, et aeg-ajalt juhtub elus sellise käitumise tulemusel halbu asju, aga ta loodab, et seekord ja just temal õnnestub ikkagi toimida nii, et „midagi halba lõpuks ei juhtu“. Nii näiteks lootis juba vaadeldud juhtumises Toivo, et ta ei põhjusta liiklusõnnetust, ei tee kellelegi halba – lootust selleks andsid Toivole inimtühjad tänavad, vähene liiklussagedus, head teolud ja hea nähtavus, tehniliselt heas korras sõiduk ning Toivo enese juhioskused (paraku Toivo lootus ei täitunud, asi lõppes ikkagi traagiliselt).

Riigikohus on „tahtluse“ ja „ettevaatamatuse“ piiritlemist „*kaudse tahtluse*“ ja „*kergemeelsuse*“ võrdlemise kaudu korduvalt käsitletud erinevate

soostuma согласиться, соглашаться

heakskiit, heakskiitu andma одобрение; одобрить, одобрять

kaasuste puhul ja esitanud oma seisukohad selles küsimuses paljudes oma otsustes. Kokkuvõtlikult on Riigikohtu seisukohad selles teemas sellised:

Kaudset tahtlust ja kergemeelsuse vormis ettevaatamatust tuleb piiritleda subjektiivse külje voluntatiivse elemendi abil. Mõlemal juhul tunneb isik ära enda käitumises sisalduva ohtlikkuse, kuid erinev on suhtumine võimalikku tagajärge. Kaudse tahtluse korral kiidab isik võimaliku tagajärje heaks, st soostub tema saabumisega. Ettevaatamatuse korral loodab isik tagajärje mittesaabumisele. Lootus tagajärje mittesaabumisele peab aga olema isiku üldist elukogemust ja teospetsiifikat silmas pidades adekvaatne, st see peab tuginema isiku poolt ära tuntud asjaoludele, mis lubavad tal mõistlikult uskuda, et tema loodud oht ei realiseeru tagajärjes. Lootus tagajärje mittesaabumisele peab olema tõsimeelne, mis tähendab, et see toetub konkreetsetele asjaoludele ega ole sõltuvuses tema poolt mittekontrollitavast juhuslikkusest.

Seega tuleb kaudse tahtluse ja ettevaatamatuse piiritlemisel esmalt tuvastada, kas isik kujutas endale üldjoontes ja tavalise elukogemuse tasemel ette põhjuslikku seost oma teo ja saabuva tagajärje vahel. Jaatava vastuse korral tuleb seejärel lahendada küsimus, kas ta kiitis tagajärje heaks (seda mööndes) või lootis seda vältida.²²

HOOLETUS

KarS-i § 18 lg 3 sätestab: *„Isik paneb teo toime hooletusest, kui ta ei tea süüteoosseisule vastava asjaolu esinemist, kuid oleks seda tähelepaneliku ja kohusetundliku suhtumise korral pidanud ette nägema.“*

„Hooletuse“ korral on asjalood eelnevatest, koosseisulistesse objektiivsetesse asjaoludesse suhtumise vormidest sootuks* erinevad. „Hooletuse“ intellektuaalset külge iseloomustab see, et isik teo toimepanemise hetkel ei „näe“, et ta midagi valesti teeb – tema teadmises puudub arusaamine oma käitumise keelatuses ehk oma-arust ei tee ta midagi, mis võiks endast kujutada või põhjustada halba. Kuna isik ei saa aru, et ta käitub valesti, siis voluntatiivse külje poolest ei ole tal „asjasse“ ka mingit suhtumist – ta ei taha halba, ta ei soovi halba, ta ei suutu sellesse ka ükskõikselt ega looda ka midagi vältida, sest hetkel ta ei näegi seda, mida tuleks vältida. Vaatame olukorra ilmestamiseks/elustamiseks kohe ühte näidet.

Ehitaja Heino käib Soomes tööl. Ta on kodust ära olnud kuu aega. Nüüd on ta Eestis, tuli just mõni aeg tagasi laevalt, sõidab oma sõiduautoga Raplamaale kodu poole. Heino on rooli taga mõtteisse jäänud – mõtleb, kuidas naine ja lapsed teda vastu võtavad, kuidas nad rõõmustavad, mida nad koos nädalavahetusel kõik teevad jne. Mõtteisse vajununa ei pane Heino tähele tee ääres olevat kiirust piiravat liiklusmärki – märk kohustab liiklejaid sõitma kiirusega 70 km/h. Heino, kes märgi „maha magas“, sõidab aga endiselt kiirusega 90 km/h. Politsei peatab Heino sõiduki ja annab Heinole teada, et ta ületas lubatud piirkiirust. Heinole on see üllatus, sest piirangumärki mittenäinuna arvas ta, et sõidab korralikult, et ta ei riku kuidagiviisi liikluskorda. Ometigi otsustab politsei teda karistada ja määrab talle rahatrahvi.

Millised asjaolud iseloomustavad Heino käitumist? Objektiivse asjaoluna esineb selles juhtumis vaieldamatult lubatud piirkiiruse ületamine. Tegevust on väärteokoosseisulise käitumisega (LS § 227 lg 1) – seetõttu on see käitumine karistatav ka siis, kui see leidis aset ettevaatamatusest. Tahtlust liikluskorda rikkuda Heinol ei olnud. „Kergemeelsust“ ei saa Heinole samuti ette heita, sest intellektuaalses mõttes ei saanud Heino üldse arugi, et ta teeb midagi valesti, ja seetõttu ei saanud tal olla ka mingeid kindlaid või „kahtlaselt“ negatiivseid hoiakuid konkreetse piirkiiruse mittejärgimise osas – isikul ei ole võimalik soovida midagi „asja“ suhtes, mille olemasolustki ta hetkel teadlik pole. Seega on kõnealuses juhtumis Heino käitumises subjektiivne tunnus üldse justkui puudu – nii intellektuaalse külje kui ka voluntatiivse külje „näidud on nullis“. Ometigi Heino karistatakse. Miks siis? Heino karistatakse sellepärast, et ta ei olnud liikluses nõutaval määral tähelepanelik – ta ei ilmutanud liikluses nõutaval määral hoolsust, oli autoga sõites võimalike liiklusolude suhtes hooletu, kuigi liikluses osalejana ei tohiks ta endale sellist hooletust lubada.

Karistatavalt „hooletuksolemine“ ehk „hooletus“ tähendabki seda, et isik ei järgi kas üldtunnustatud ehk n-ö inimlikku hoolsuskohustust teiste isikute ja teda ümbritseva elukeskkonna suhtes või siis ei järgi ta konkreetset tegevusvaldkonnas (siinkohal siis liikluses) ettenähtud hoolsuskohustusi. Isik peaks olema ja saaks olla ju „veidigi“ hoolivam, tähelepanelikum, kohusetundlikum, järelemõtlikum, osavõtlikum, elu ja selle erinevaid olukordi tõsisemalt võttev, asjadesse süüvivam, aga ei ole ja seda „mitteolemist“ heidetaksegi talle ette. Seetõttu teda karistataksegi, aga ühtlasi on see ka hoiatuseks, et ta oleks edaspidi hoolikam.

Riigikohus on „*hooletuse*” kohta öelnud, et rääkides hoolsuskohustusest, tuleb eristada ühelt poolt kõigile inimestele omistatavat üldist (üldinimlikku) hoolsuskohustust, mille aluseks on moraalinormid ja tavad, ning teiselt poolt mingis konkreetses valdkonnas tegutsevalt isikult nõutavat ja valdavalt õigusnormidega sätestatud spetsiaalset hoolsuskohustust, ja et hoolsuskohustus tähendab igaühelt nõutava, ühiskonnas vajaliku hoolsuse ülesnäitamist ning et isik peab olema piisavalt hoolikas, et tajuda olemasolevat ohtu mingile õigushüvele ja see oht ära tunda. Samuti ütleb Riigikohus, et pärast objektiivse hoolsuskohustuse rikkumise tuvastamist tuleb kontrollida hoolsusetu teo tulemusel saabuva tagajärje ettenähtavust ja välditavust.²³

Riigikohtu seisukohtadest viimane (eelneva tekstilõigu viimane lause) kohustab menetlejat arutlema selle üle, kas isik, arvestades tema elukogemust ja/või konkreetses tegevusvaldkonnas tegutsemise kogemust või sellele valdkonnale omaseid kohustusi, võis ette näha ja pidi ette nägema, et tema käitumine võib vale olla ja/või tuua enesega kaasa kedagi-midagi kahjustavad tagajärjed. Võib olla isik hetkel tõesti ei näinud, et midagi on valesti või et „asjalood” kulgevad ohtlikult, kuid lahendada tuleb küsimus, kas oleks olnud mõistlik eeldada, et kui isik oleks olnud hoolikam (tähelepanelikum, järelemõtlikum jne), siis oleks ta saanud ebaõiget või edasist kahju kaasa toonud käitumist vältida. Vastusest sellele küsimusele sõltub, kas hinnata isiku käitumine karistust väärivaks „*hooletuseks*” või karistamise alla mittekuuluvaks „*õnnetuks juhuseks*”. Noorelt, alles tööle asunud politseinikult ei ole mõistlik nõuda/eeldada samasugust suutlikkust ohtusid ning nende vältimisvõimalusi ette näha kui juba kümme aastat tööl olnud politseinikult – kui panna noor politseinik näiteks mõtteliselt enne tema eksimust (enne võimalikku arutlusalust juhtumit ehk enne seda uut ja ootamatut kogemust, mis ta seoses eksimusega sai) lihtsalt toolile istuma ja nõuda, et ta mõtleks põhjalikult selle üle, mis toimub ning millega see lõppeda võib, ja ta ei suuda seejuures ikkagi olukorra ohutähendusest aru saada ning välja mõelda, mida saaks teisiti teha, siis järelikult „*ei saanud ta tagajärge ette näha ega ka vältida*” ning talle ei saa „hoolsuskohustuse” rikkumist ette heita.

Erinevates olukordades ja erinevates eluvaldkondades kehtib erinev nõutav hoolsuse määr. Näiteks lasteaiakasvatajalt ei ole mõistlik nõuda mängivate laste jälgimisel sellist kõrgendatud tähelepanelikkust, kui on kohane nõuda presidendi ihukaitsjatelt presidendiga kohtuva rahvahulga jälgimisel. Kui kasvataja lastelt mõneks hetkeks pilgu ära pöörab ja telefoniga eravestlust peab, on see andestatav. Samas kui ihukaitsja niimoodi teeks, oleks see

lubamatu. Ja jällegi, kui kasvatajanna selle talle „lubatud kõrvalepõike“ tõttu aga lapsed sootuks unustab ja ei pane tähele, kuidas üks lastest puu otsa ronib ning sealt alla kukub, siis on ka tema lõpuks eiranud seda hoolsusmäära, mida lapsevanemad eeldavad tal olemas olevat.

Tahtluse ja ettevaatamatuse erinevaid vorme (liike) käsitleva teemaosa lõpetuseks saagu välja öeldud, et karistusõigus vaatlleb neid inimese endapoolseid oma tegudesse suhtumise võimalusi eluliselt vägagi adekvaatselt – ükskõik, mida te elus ka ei teeks, esineb teil teie tegude suhtes üks eelkäsitletud suhtumise vormidest: te kas teete midagi kavatsetult, otsese tahtlusega, kaudse tahtlusega, kergemeelsusest või hooletusest või on see, mis teiega juhtub/juhtus lihtsalt üks „õnnetu juhus“.

Muud subjektiivsed tunnused

KarS-i § 12 lg-st 3 tulenevalt võib süüteo koosseisu subjektiivse tunnuseks olla karistatava teo kirjelduses kirjas veel kas „*motiiv*“, „*eesmärk*“ või muu subjektiivne tunnus. Nõutava teo „*eesmärgi*“ ja „*motiivi*“ osas on subsumeerimise probleemistik suhteliselt lihtne – tuleb lihtsalt korralikult lugeda seaduses esitatud karistatava teo kirjeldust ja kui teokirjelduses sisalduvad sõnad „*eesmärk*“ või „*motiiv*“, tuleb endale selgeks teha, millise konkreetse „*eesmärgi*“ või „*motiivi*“ olemasolu süüteo koosseis eeldab, ning kontrollida, kas isik koosseisuliste objektiivsete asjaolude toimepanemisel ikka taotles/järgis koosseisus märgitud „*eesmärki*“ või „*motiivi*“. Viimaste taotlemine või järgimine on omane üksnes „*kavatsetult*“ toimepandud tegudele.²⁴ „*Eesmärgi*“ taotlemise/järgimise näiteks võib siin tuua õpikus juba korduvalt käsitlemist leidnud varguse koosseisu, mille põhitunnuseid kajastav tekst on esitatud KarS-i § 199 lg-s 1: karistatakse „*võõra vallasasja äravõtmise eest selle ebaseadusliku omastamise eesmärgil*“. Kindla motiivi järgimise näiteks aga võib võtta KarS-i § 114 lg 1 p-s 5 sätestatud mõrva: „*Tapmine, kui see on toime pandud omakasu motiivil*“.

Sageduselt enim esineva koosseisu muu subjektiivse tunnuseks tuleb kõne alla teadlikkus mingist konkreetsest teo koosseisulisest objektiivsest asjaolust – kusjuures teadlikkuse esinemise vajalikkust kajastab koosseisu tekstis sõna „*teadvalt*“. See tähendab, et isiku käitumist saab süüteo koosseisuliselt nimetada vaid juhul, kui ta tõesti oli teo toimepanemise ajal teadlik koosseisu mingile objektiivsele tunnusele vastavast asjaolust. „Teadlikkuse“ näitena sai eelnevalt mainitud (vt lk 95) KarS-i § 124 lg 1. Selles sättes sisalduv karistatava teo („*Abita jätmine*“) kirjeldus on järgmine: „*Teadvalt eluohtrikulis seisundis olevale inimesele abi andmata jätmine õnnetuse või üldise*

ohu korral, kui abi andmine oleks olnud võimalik ilma abistajat ennast ohtu seadmata". Seega, selleks et isiku käitumist saaks subsumeerida/kvalifitseerida vaadeldava süüteo koosseisu järgi, peab teo subjektiivse tunnuseks olema ära tõendatud, et isik sai aru, teadvustas endale, et teine inimene viibib eluohtlikus seisundis, ehk isik sai aru sellest, et kui jätta see teine inimene hetkel abita, siis ta võib ära surra. Koosseisuline mõiste „teadvalt“ eeldab, et tegu pandi toime kas „kavatsetult“ või vähemalt „otsese tahtlusega“.²⁵

NB! Subjektiivsete tunnuste üle arutlemisel on üldse kasulik juhinduda ühest lihtsast reeglist: kui isik ei ole endale teadvustanud mingi objektiivse asjaolu esinemise võimalikkust, siis ei saa ka rääkida, et tema käitumises oleks selle asjaoluga seoses esinenud „tahtlus“²⁶.

Kokkuvõtte õpiku alapeatükis 6.2 käsitletud teemast

Isiku käitumise konkreetsele süüteo koosseisule vastavuse tuvastamine on deliktistruktuuri põhimõtte esimeseks astmeks ja ühtlasi eelduseks selle käitumise ning isikut iseloomustavate asjaolude edasisele õiguslikule analüüsile. Kui isiku käitumine ei samastu ühegi süüteo koosseisuga, siis järelikult ei ole isik karistusõiguslike reeglite vastu eksinud ning süütegusid menetlevatel ametnikel puudub igasugune õigus talle midagi ette heita, teda jätkuvalt kahtlustada või süüdistada.

Süüteo koosseis kujutab endast koosseisu objektiivsete ja subjektiivsete tunnuste ühtsust. Isiku käitumist saab nimetada koosseisupäraseks vaid juhul, kui selles käitumises avalduvad nii konkreetsele süüteo koosseisule omased objektiivsed kui ka subjektiivsed tunnused, ehk teisisõnu: menetleja peab ära tõendama kõigi nende koosseisu objektiivseid tunnuseid ja koosseisule kohaseid subjektiivseid tunnuseid kujutavate eluliste asjaolude esinemise tegelikkuses.

Matemaatiliselt väljendudes on süüteo koosseis justkui objektiivsete ja subjektiivsete tunnuste korrutis:

süüteo koosseis	=	objektiivsed tunnused	×	subjektiivsed tunnused
-----------------	---	-----------------------	---	------------------------

Selleks, et nentida ühe konkreetse süüteo koosseisu esinemist isiku käitumises, peavad sellele koosseisule omaste objektiivsete tunnuste kogum ja subjektiivsete tunnuste kogum olema üheselt positiivse arväärtusega:

1		1		1
süüteoosseis	=	objektiivsed tunnused	*	subjektiivsed tunnused

vaid sellisel juhul saab väita, et ka koosseis tervikuna on „positiivse arv-
väärtusega“ ehk on olemas; vastasel juhul, kui näiteks puudub mõni ettenäh-
tud objektiivsetest tunnustest, on tulemus järgmine:

0		1		0
objektiivsed tunnused	*	subjektiivsed tunnused	=	süüteoosseis

või kui puudub ettenähtud subjektiivne tunnus, on tulemus järgmine:

1		0		0
objektiivsed tunnused	*	subjektiivsed tunnused	=	süüteoosseis

kui samaaegselt on puudu nii mõni objektiivne tunnus ja ka nõutav sub-
jektiiivne tunnus, siis on tulemus järgmine:

0		0		0
objektiivsed tunnused	*	subjektiivsed tunnused	=	süüteoosseis

Seaduse järgi on süüteoosseisu objektiivsed tunnused ennekõike „tege-
vus“ või „tegevusetus“ ja „seaduses sätestatud juhtudel“ nendega „põhjusli-
kus seoses olev tagajärg“. Seaduses võib olla sätestatud ehk karistatava teo
kirjelduses võib sisalduda ka mõni muu süüteoosseisu objektiivne tunnus
(näiteks süüteo toimepanemise koha määratlus või objektiivse iseloomuga
eriline isikutunnus, näiteks teo toimepanija ametiisikuks olemine vm objek-
tiivne tunnus).

Süüteoosseisu subjektiivsed tunnused on kas „tahtlus“ või „ettevaata-
matus“. Tahtluse alaliigid (elulised esinemisvormid) on „kavatsetus“, „otsene
tahtlus“ või „kaudne tahtlus“ ning ettevaatamatuse alaliigid on kas „kerge-
meelsus“ või „hooletus“. Kuriteod on karistatavad enamasti vaid juhul, kui nad
on toime pandud tahtlikult – erandiks on need kuriteod, mille karistatavus on
ettenähtud juhul, kui nad on toime pandud ettevaatamatusest. Väärteod on
üldjuhul karistatavad nii siis, kui nad on toime pandud tahtlikult, kui ka siis,
kui nad on toime pandud ettevaatamatusest. Süüteoosseisu subjektiivse
tunnusena võib seaduses olla ette nähtud ehk karistatava teo kirjelduses
võib sisalduda ka teo toimepanemise motiivi või eesmärgi määratlus või muu

subjektiivne tunnus (näiteks „teadlikkus“ mingist objektiivsest koosseisulisest asjaolust – selline „teadlikkuse“ nõue on koosseisu tekstis ära märgitud sõnaga „teadvalt“).

NB! Väljend „karistatav tegu“ on samastatav mõistega süüteoosseis! See tähendab, et kuigi keeleliselt võib sõna „tegu“ meile tunduda millegi olemuselt objektiivse kajastusena ehk vaid käitumise objektiivseid tunnuseid puudutava sõnana, eelkõige tegevusena või ka konkreetseid tagajärgi põhjustanud tegevusena, siis karistusõiguslikus mõttes mõeldakse sõna „tegu“ all süüteoosseisule omaseid isiku käitumise nii objektiivseid kui ka käitumise subjektiivseid asjaolusid. Seega skemaatilise paigutuse poolelt vaadatuna on sõna „tegu“ sisu järgmine:

TEGU

isiku käitumine

(selle vastavus süüteoosseisule ehk karistatava teo kirjeldusele)

koosseisu objektiivsetele tunnustele
vastavad elulised asjaolud

koosseisu subjektiivsetele tunnustele
vastavad elulised asjaolud

Sõna „tegu“ on seega isiku käitumise kõikvõimalikke asjaolusid (olgu need siis objektiivse või subjektiivse iseloomuga) kui terviknähtust hõlmav üldmõiste.

6.3 Teo õigusvastasus²⁷

Kui isiku teo koosseisupärasus on tuvastatud, siis tuleb leida vastus küsimusele, kas isiku tegu oli ka õigusvastane*. See küsimus võib paljudes tekitada hämmingut*, mõttelist segadust. Probleemi nähakse siin järgmises: kui isik on rikkunud seadust, teinud midagi, mis on keelatud (pannud toime süüteoosseisulise teo), siis on ju tema tegu, tema käitumine juba iseenesest õigusvastane!? Tegelikult see, et isik on teinud midagi süüteoosseisulist, ei tähenda veel automaatselt, et ta oleks eksinud õiguse kui sotsiaalse nähtuse,

hämning смущение, изумление

õigusvastasus, teo õigusvastasus противоправный, противоправное деяние

normikogumi, ühiskonna elus kehtivate reeglite vastu tervikuna. Võtame asja täpsemaks selgitamiseks abiks taaskord matemaatika. Kõigile peaks olema tuttav järgmine matemaatiline märk: „<“. See märk näitab, et see, mis on märgi ees, on väiksem suurus kui see, mis on märgi järel. Kui inimene paneb toime süüteo koosseisulise teo, siis ta tõesti rikub ühe konkreetse õigusnormi (nimetame seda paragrahviks) toimeala reeglit (või „reegleid“ viiteliste koosseisude korral – vt lk 107), kuid „õigus“ koosneb paljudest õigusnormidest (paljudest paragrahvidest) ja lisaks veel ka „õiguse üldpõhimõtetest“ (viimastest osa polegi seadustesse konkreetsetelt võib-olla kirja pandud, aga on ikkagi õiguse rakendamisel järgimiseks mõeldud). Seega, skemaatiliselt väljendudes on asjalood sellised:

1 § (üksik §)		palju paragrahve (§, §, §, §, § jne) ja/või + õiguse sätestamata üldpõhimõtted
konkreetne süüteo koosseis	<	„õigus“ tervikuna

Isik võib küll rikkuda ühte keelunormi, kuid kui õiguse mingi muu norm või üldpõhimõtte tema käitumise mingis konkreetsetes olukorras heaks kiidab, seda hukka ei mõista, siis ei saa, ei tohigi, isikut selle rikkumise eest vastutusele võtta ja karistada. KarS-i § 27 ütleb: „*Õigusvastane on tegu, mis vastab seaduses sätestatud süüteo koosseisule ja mille õigusvastasus ei ole välistatud käesoleva seadustiku, muu seaduse, rahvusvahelise konventsiooni või rahvusvahelise tavaga.*“

Ülal esitatud sättest tuleneb, et on olemas mitmeid teo õigusvastasust välistavaid asjaolusid, ja juhul kui nad elus ehk isiku käitumise puhul esinevad, siis võib isiku käitumist küll samastada mingi süüteo koosseisuga, kuid seda käitumist ei saa pidada õigusvastaseks. Seega, isiku tegu on õigusvastane, kui ei esine ühtki teo õigusvastasust välistavat asjaolu*.

Miks teo õigusvastasuse tingimus üldse kehtestatud on? Miks on nii, et seadus ühelt poolt vaadatuna ütleb, et isik on süüteo koosseisulise teo toimepanemise eest vastutav ja teisest küljest ütleb hoopis vastupidist – et „ega ikka ei ole küll vastutav“? Konstrueerime selle mõneti vastuolulise olukorra

ning seaduses sätestatud lahenduse vaatlemiseks ja tausta mõistmiseks ühe võimaliku elulise näite.

Kujutage endale ette, et te tulete ühel õhtul sõbra juurest jalgsi läbi linna kodu poole. Ühel tänavanurgal peatavad teie edasiliikumise kaks meest – nad tõkestavad silmnähtavalt meelega teie liikumistee, jäävad teie ette seisma ja üks neist küsib teilt suitsu. Kuna teil ei ole suitsu, siis nii vastategi: „Mul ei ole suitsu“. Selle peale ütleb teine mees ähvardaval toonil: „Siis anna oma rahakott ja mobla siia, muidu saad lõuga!“. Te ehmute ja tõmbute meestest instinktiivselt veidi tagasi. Samas lööb üks meestest teid jalaga, püüdes teid alakõhtu tabada. Kuna olite veidi eemale tõmbunud, ei taba tema löök teid õnneks kõvasti. te saate aru, et teid tahetakse peksma hakata ja võib olla ka röövida – seetõttu otsustate enda ja oma asjade eest võidelda. Juba vehib rusikatega teie näo suunas teine mees. Algab kaklus. Nemad ründavad teid, teie kaitsete ennast, püüdes neist jagu saada. Õnneks olete osav ja suudate mõlemad mehed oma löökidega põgenema sundida. Mehed jooksevad sama nurga taha, kust nad ilmusid, ja kaovad teie vaateväljast. teie pole saanud ühtki vigastust – seevastu meeste puhul, kui nad oma vigastusi üle vaatavad, selgub, et ühel neist olete te vasaku silma paiste ja siniseks löönud, teisel aga jookseb ninast palju verd, sest te olete tema ninaluu katki löönud.

Kui nüüd vaadata, millise teo te meeste suhtes toime panite, siis samastuvad teie teo objektiivsed ja subjektiivsed asjaolud vähemalt KarS-i § 121 lg-s 1 sätestatud kuriteokoosseisuga – te „kahjustasite teise inimese (koguni kahe) tervist ja tekitasite teisele inimesele valu“ (vähemalt katkise ninaluuga mehele) ning te lõite neid tahtlikult, „otsese tahtlusega“ neid tabada ja kahjustada. Kas teid tuleks selle eest karistada, koguni ehk üheks aastaks vangistada? Vaevalt, et te seda ise loomulikult peate – teie olite selles loos ju „õige inimene“, need mehed, kes teid ründasid, olid aga „valed“, sest nemad, mitte teie, tahtsid halba teha. Õnneks toetab teie seisukohti ka kehtiv „õigus“, öeldes, et teie tegu ei ole õigusvastane, mistõttu teid ei saa vastutusele võtta ja karistada.

Eeltoodu oli vaid üks näide võimalikest olukordadest, kus isik võib käituda koosseisupäraselt, aga samas ei käitu ta õigusvastaselt. Selliseid olukordi võib elus esineda teisigi, teistsugustel asjaoludel ja erinevatel tingimustel.

KarS-i §-st 27 nähtub, et teo õigusvastasust välistavad asjaolud võivad olla sätestatud Karistusseadustikus või mõnes muus seaduses, olla kirjas mingis rahvusvahelises konventsioonis või tuleneb teo õigusvastasust välistav asjaolu koguni mõnest rahvusvahelisest tavast.

Karistusseadustikus sätestatud teo õigusvastasust välistavateks asjaoludeks on „hädakaitse“*, „hädaseisund“*, „kohustuste kollisioon“* ja tahtlike tegude osas ka „eksimus õigusvastasust välistavas asjaolus“*.

Hädakaitse regulatsioon on sätestatud KarS-i §-s 28, mille lg 1 ütleb: „Tegu ei ole õigusvastane, kui isik tõrjub vahetut või vahetult eesseisvat õigusvastast rünnet enda või teise isiku õigushüvedele, kahjustades ründaja õigushüvesid, ületamata seejuures hädakaitse piiri.“

Hädakaitse võimalikku elulist näidet me vaatlesime just äsja eelmisel õpikuleheküljel.

Hädaseisundi regulatsioon on esitatud KarS-i §-s 29: „Tegu ei ole õigusvastane, kui isik paneb selle toime, et kõrvaldada vahetut või vahetult eesseisvat ohtu enda või teise isiku õigushüvedele, tema valitud vahend on ohu kõrvaldamiseks vajalik ning kaitstav huvi on kahjustatavast huvist ilmselt olulisem. Huvide kaalumisel arvestatakse eriti õigushüvede olulisust, õigushüve ähvardanud ohu suurust ning teo ohtlikkust.“

Hädaseisundi näiteks võib tuua järgmise elulise juhtumi.

Politseinikud märkavad lubatud piirkiirust ületavat sõidukit ning peatavad selle. Sõidukijuhile ei ole midagi enam ette heita kui vaid lubatust 18 km/h rohkemat sõidukiirust – liiklusohutlikku olukorda sõiduki juht oma rikkumisega ei loonud, kaasliiklejaid hetkel ei ohustanud. Sõiduki roolis on ilmselgelt närviline keskealine mees ja tagaistmel pikali verd jooksva peahaavaga nuttev lasteaiaaoline poiss. Roolis olev mees, tagaistmel lebava poisi isa, selgitab, et poiss kukkus kiige pealt ja kuna haigla ning selle EMO asuvad nende elukohast kõigest paari kilomeetri kaugusel, ei hakanud ta kiirabisse helistamise ja ootamise peale aega kulutama, vaid otsustas vigastatud poja ise kiiresti haiglasse toimetada, et poiss vähem kannataks ja kiiremini abi saaks.

Kas lapsele võimalikult kiire arstiabi tagamine verejooksu ning valude peatamiseks on mõistlik ja piisav põhjus kiiruse ületamiseks? Kumb on hetkel tähtsam, kas kehtiva liiklusreegli täitmine olukorras, kus reegli rikkumine

hädakaitse необходимая оборона

hädaseisund крайняя необходимость

kohustuste kollisioon коллизия обязанностей

eksimus õigusvastasust välistavas asjaolus заблуждение относительно, обстоятельства, исключающего противоправность

kedagi ei ohustanud, või lapse tervislik seisund ja viimasega seonduv lapse heaolu?

Õpiku autor on seisukohal, et isa kiiruse ületamine antud asjaoludel oli põhjendatud ning et lapse tervislik ja emotsionaalne heaolu on olulisemad väärtused kui lubatud piirkiiruse järgimine. Seega on isa tegu, mis vastab LS § 227 lg-s 1 sätestatud süüteo koosseisule, pandud toime hädaseisundis – järelikult ei ole see tegu õigusvastane ja isa ei vääri karistamist. Siinkohal oleks pigem mitte ainult et mõistlik, vaid politsei ameti õilsusest* tulenevalt suisa iseenesest mõistetav, et politseinikud eskordiksid isa juhitud vigastatud lapsega sõiduki haiglasse.

Kohustuste kollisiooni ja õigusvastasust välistavas asjaolus eksimise regulatsioonid on sätestatud vastavalt KarS-i §-s 30 ja §-s 31, aga neid me selles õpikus ei analüüsi, sest on vähe tõenäoline, et kutseõppe läbinud ja alles tööle asunud politseinike tööülesannete iseloom nõuab neilt nimetatud regulatsioonide üksikasjalikku tundmist ning rakendamist. Samane on lugu rahvusvahelistest konventsioonidest ja rahvusvahelisest tavast tulenevate teo õigusvastasust välistavate asjaoludega. Üldharivas mõttes olgu siinkohal esitatud näide rahvusvahelise tavaga seotud teo õigusvastasust välistavate asjaolude kohta. Paljudel spordialadel (poks, karate, jalgpall jne) tekitab üks sportlane teisele sportlasele vigastusi, mõnikord koguni raskeid tervisekahjustusi, kuid sellele ei järgne karistusõiguslikku karistust, sest rahvusvahelise tava mõttes ei ole siinkohal tegemist õigusvastase käitumisega.

KarS-i §-s 27 sätestatu kohaselt võivad teo õigusvastasust välistavad asjaolud olla sätestatud lisaks Karistusseadustikule ka muudes seadustes. Nii see ongi. Tulevaste politseinike puhul on selles osas kõige kohasem osutada* Korrakaitse seadusele. Nimelt, täites oma igapäevaseid tööülesandeid, peavad politseinikud sageli kasutama õigusrikkujate suhtes erinevaid sunnimeetmeid – politseinikud piiravad isikute liikumisvabadust; võtavad neilt vabaduse, toimetades neid ametiruumidesse või paigutades neid kinipidamisruumidesse; väänavad neil vajadusel käsi; panevad neile peale käeraudu; mõnikord tekitavad neile kehavigastusi või koguni tulistavad neid tulirelvast. Tehes eelnimetatud „asju“, panevad politseinikud toime erinevaid süüteo koosseisulisi tegusid alates „*kehalisest väärkohtlemisest*“ lõpetades „*tapmisega*“. Ometigi ei võeta politseinikke selle eest vastutusele ega karistata – seda seepärast, et Korrakaitse seadus, iseäranis selle 5. peatükk

õilsus благородство

osutama указать, указывать

sätetab hulga asjaolusid, mis välistavad politseinike „vägivaldse“ iseloomuga tegude õigusvastasuse ehk lubavad politseinikel põhjendatud vajadusel niiviisi teiste inimestega käituda.

Kuidas aga selgitada välja, kas elus esineb isiku süüteokoosseisulise käitumise korral mingi tema teo õigusvastasust välistav asjaolu? Menetlusalune või kuriteos kahtlustatav isik võib ise hakata andma selgitusi selle kohta, miks ta süüteokoosseisulise teo toime pani. Tema antud selgitused võivad sisaldada selliste asjaolude kirjeldust, mis kuuluvad teo õigusvastasust välistavate asjaolude hulka. Seega on menetleja kohustus kontrollida, kas isiku avaldatud teo õigusvastasust välistavad asjaolud on eluliselt tõesed või mõtles isik need enda õigustuseks lihtsalt välja. Kui isik ise on vähe jutukas (sageli võib ta politseinikega suhtlemise alguses olla lihtsalt ehmunud ja seega n-ö „sõnatu“), siis oleks mõistlik esitada talle küsimus stiilis „Selgitage palun, miks te niiviisi tegite?“. Tema antavast vastusest peaks ilmnema, kas on võimalus, et esineb mingi tema teo õigusvastasust välistav asjaolu või ei esine.

KOKKUVÕTTEKS. Teo õigusvastasus on teo koosseisupärasuse järel teine teo karistatavuse eeltingimus. Süüteokoosseisulise teo õigusvastasus õiguslikus mõttes tähendab seda, et isiku süüteokoosseisuline käitumine ei ole vabandata ühegi teo õigusvastasust välistava asjaoluga. Teo õigusvastasust välistavad asjaolud on sätestatud kas Karistusseadustikus või mõnes muus seaduses, rahvusvahelises konventsioonis või tulenevad need asjaolud mõnest rahvusvahelisest tavast. Karistusseadustikus sätestatud teo õigusvastasust välistavatest asjaoludest elus sagedamini esinevad asjaolud on koosseisulise teo toimepanemine hädakaitse teostamiseks või teo toime panemine hädaseisundis. Kui selgub, et isiku tegu on küll koosseisupärane, aga ei ole õigusvastane, siis menetlus lõpetatakse, mis tähendab seda, et asja enam edasi ei arutata ja täiendavaid õiguslikke hinnanguid selles asjas ei anta.

6.4 Süü olemasolu²⁸

Lisaks sellele, et isiku käitumine peab vastama süüteo koosseisule ja olema õigusvastane, peab isik olema selle toimepanemises süüdi. Süü* olemasolu on deliktistruktuuri kolmas aste ehk täiendavalt teo koosseisupärasusele ja õigusvastasusele on teo toimepanemises süüdi olek isiku karistamise kolmas eeltingimus.

Eel esitatud deliktistruktuuri põhimõtet tervikuna kokkuvõttev tõdemus võib taaskord paljudes õppijates põhjustada imestust ja neil võib sellega seoses tekkida kohe küsimus „Kas ja kuidas on üldse võimalik, et isik, kes pani toime süüteo koosseisulise teo ja kellel ei olnud selleks mingit õigustust, ei olegi selle teo toimepanemises süüdi? Ta ju pani toime süüteo koosseisulise teo ja see tegu oli ka õigusvastane!? Ta ju on selle toimepanemises süüdi!?”.

Tegelikult ei ole selles „süüdiolemise“ tuvastamise nõudes midagi imes- tamisväärset ja kummalist. Siinkohal tuleb endale enne lihtsalt selgeks teha, mida selle „süüdiolemise“ all mõeldakse.

KarS-i § 32 lg 1 sätestab **süüpõhimõtte***, mis ütleb, et „*isikut saab õigus- vastase teo eest karistada üksnes siis, kui ta on selle toimepanemises süüdi. Isik on teo toimepanemises süüdi, kui ta on süüvõimeline ja puudub seaduses sätestatud süüd välistav asjaolu*“.

Esitatud seadusesätte kohaselt mõeldakse süüdiolemise all seda, et isik, kes õigusvastase süüteo koosseisulise teo toime pani, on „**süüvõimeline***“ ja tema osas/puhul puuduvad ka „**süüd välistavad asjaolud**“.

Füüsilise isiku süüvõimelisuse tunnused (elemendid) on sätestatud KarS-i §-s 33, kus on öeldud, et „*Isik on süüvõimeline, kui ta on teo toimepanemise ajal süüdiv* ja vähemalt neljateistaastane*“. Seega **süüvõime = nõutav vanus + süüdivus*** ehk kehtiva seaduse järgi siis **süüvõime = isik on vähemalt 14-aastane + süüdiv**.

Siinkohal sai süüvõime käsitluses esikohale paigutatud isiku vanusenõue. Seda seepärast, et igapäevases töös puutuvad politseinikud rohkem kokku olukordadega, kus koosseisuliste tunnustega tegusid panevad pigem toime alla 14-aastased lapsed kui et süüdimatud* isikud. Süüvõimelisuse piirvanus

süü вина

süüpõhimõte принцип вины

süüvõimelisus деликтоспособность

süüdiv, süüdivus вменяемый, вменяемость

süüdimatu невменяемый

(hetkel kehtiva seaduse järgi siis 14 a) võib olla ajas muutuv – Eestis on see vanus läbi aegade olnud erinev. Näiteks on olnud „vähemalt 15-aastane“, mõne süüteo puhul on olnud nõue olla „vähemalt 14-aastane“ ja samas mõne süüteo puhul „vähemalt 16-aastane“. Vanuselise piirmäära kehtestamisel arvestab seadusandja seda, kui vana võiks isik olla, et eeldada „Nii vanalt on ta juba arusaamisvõimeline sellest, mis on hea, mis halb, mis keelatud, mis lubatud, millised võivad olla tema tegude tagajärjed nii teistele kui talle endale nii teistele tekitatud kahjude kui endale osaks saada võiva võimaliku karistuse osas ja et on täiesti loomulik, kui teed halba, siis saad karistada, ja nii palju kui halba teed, nii raske karistuse ka saad“.

Süüdivuse tunnused on seadustikus sõnastatud n-ö „negatiivis“ (esitatud negatiivses ehk vaadeldava mõiste vastandmõiste tunnuseid esitlevas lausestuses) – seadus ei ütle otseselt, mis on süüdivus, vaid ütleb, milliste asjaolude esinemisel „isik ei ole süüdiv“, või teisisõnu: milliste asjaolude esinemisel peetakse isikut mittesüüdivaks ehk süüdimatuks.

Nii sätestab KarS-i § 34:

„Isik ei ole süüdiv, kui ta teo toimepanemise ajal ei olnud võimeline aru saama oma teo keelatusest või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtima seoses

- 1) vaimuhaigusega;*
- 2) ajutise raske psüühikahäirega;*
- 3) nõrgamõistuslikkusega;*
- 4) nõdrameelsusega või*
- 5) muu raske psüühikahäirega.“*

Kui isiku karistamise eelduseks oleva nõutava vanuse saavad politsei-ametnikud kergesti tuvastada, siis süüdivuse või süüdimatuse tuvastamiseks puudub õigusametnikel endil vajalik pädevus. Kui tekib kahtlus isiku süüdivuses, siis tuleb määrata kohtupsühhiaatria ekspertiis (või kohtupsühhiaatria ja kohtupsühholoogia komplekseksperitiis), suunata isik ekspertiisi ning kohtupsühhiaatrid (-psühholoogid) selgitavad erialaste uuringute käigus välja, kas isikul esines/esineb mõni §-s 34 nimetatud haigus või psüühikahäire ning kas „isik oli võimeline aru saama oma teo keelatusest ja/või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtima“ või mitte.

Kui isik on toime pannud õigusvastaselt süüteo koosseisulise teo, aga ta ei ole veel 14-aastane, siis pole ta süüvõimeline ehk seaduse järgi ei ole ta selle teo toimepanemises süüdi ning teda ei saa karistada. Küll aga võib tema suhtes kohaldada muid, alaealiste tarvis kehtestatud mõjutusvahen-

deid selleks, et suunata teda tulevikus hoiduma uute süüteoosseisuliste õigusvastaste tegude toimepanemisest.

Kui isik on toime pannud õigusvastaselt süüteoosseisulise teo, aga ta ei ole süüdiv, siis pole ta samuti süüvõimeline ehk seaduse järgi ei ole ta selle teo toimepanemises süüdi ning teda ei saa samuti süüteo toimepanemise eest karistada. Kui isik on lisaks lihtsalt süüdimatusele „*ohtlik endale või ühiskonnale ning vajab ravi*“, siis võidakse tema suhtes kohaldada psühhiaatrilist sundravi.

Seega on alla 14-aastaseks või süüdimatuks olemine süüvõimet ehk siis tervikuna ka süüd välistav asjaolu.

Isiku süüd (süüdiolekut) välistavad muud asjaolud

See, et isik on küll süüvõimeline, ei tähenda automaatselt, et ta on süüdi ja et teda võib karistada. Lisaks süüvõimelisuse tuvastamisele tuleb kontrollida veel ka seda, kas isiku puhul ei esine äkki mõnda seaduses sätestatud süüd välistavat asjaolu*.

Võimalikud isiku süüd välistavad asjaolud on esitatud Karistusseadustiku 2. peatüki 3. jaos. Nendeks on „*süü puudumine ettevaatamatuse korral*“ (KarS-i § 38), „*eksimus teo keelatuses*“ (KarS-i § 39) ja „*vabatahtlik loobumine süüteokatses*“ (KarS-i § 40–43). Muud „isiku süü“ teemaga seonduvad asjaolud (näiteks „*piiratud süüdivus*“) ei välista isiku süüd täielikult, vaid võimaldavad isiku käitumist vaadelda kas süüteo vähemohtliku osseisuna või vähendada isiku karistust. Kuna kutseõppe tasandi ametnike menetluspädevusse ei kuulu reeglina väärteloosjades üldmenetluslike ja ka kriminaalmenetluslike otsuste tegemine ning ka erialase hariduse mõttes on tegemist pigem karistusõiguslike süvateadmiste valdkonda kuuluvate, mitte üldhariduslike teemadega, siis selles õpikus me „*süüd välistavate asjaolude*“ ja karistust vähendavate asjaolude teemat pikemalt ei käsitle. Sama puudutab ka KarS-i 2. ptk 3. jaos sätestatud juriidilise isiku süüvõimet ja tema „*süü puudumist*“. Kui keegi aga tunneb siiski nende teemade vastu sügavat huvi, siis on soovitatav lugeda asjakohaste paragrahvide kommentaare Karistusseadustiku kommenteeritud väljaandest (vt täpsemat viidet õpiku lõpuosas „Märkuste“ või „Kasutatud allikate loetelust“).

Erandina eelnevas tekstilõigus esitatud mõtte jätkuks saagu esitatud siiski väike selgitus kahe asjaolu kohta. Esimene neist esineb eluliselt kahjuks sageli, teine aga võib esineda aeg-ajalt.

Eluliselt sagedamini esinev on kehtivaid õigusnorme rikkuvate isikute „*joobeseisund*“. KarS-i § 36 ütleb: „*Tahtlikult või ettevaatamatusest põhjustatud joobeseisund ei välista süüd.*“ Mõne süüteo puhul on „*joobeseisund*“ sätestatud koguni nende tegude koosseisuliseks asjaoluks (vt LS §-d 24–25 ja KarS-i § 424). Mõnikord on isiku joove sedavõrd suur, et isik ei mäleta hiljem isegi seda, mida ta tegi, ning sellisel juhul võib tekkida arvamus, et ta oli suure joobe tõttu teo toimepanemise ajal süüdimatu ehk et tal puudub seetõttu ka „süü“. Nii see ikkagi enamikel juhtumitel ei ole. Üldjuhul sai isik teo toimepanemise ajal ikkagi aru oma käitumise ebaõigsusest, aga ta lihtsalt ei mäleta seda – ei tegu ennast ega oma teo aegset arusaama teo tähendusest. Sellistel juhtumitel omistatakse isikule „süü“ sageli üksnes juba seetõttu, et ta ise viis ennast teo eelselt joobeseisundisse. Küll aga võib joobesolekuga mõnikord tõesti kaasneda psühhoosiline seisund ehk süüdimatuks olemine. Lisaks tuleb ette olukordi, kus isik ei teadvusta endale mõne koosseisulise objektiivse asjaolu esinemise võimalikkust ja kuigi ta teo toimepanemise ajal oli joobeseisundis, võib olla tõenäoline, et ta ei oleks selle asjaolu esinemise võimalikkust endale teadvustanud isegi kainena – seega puudus tal selle asjaolu osas „*tahtlus*“ ning teda ei saa karistada tahtlikult toimepandud teo eest.²⁹

Eluliselt seni harvaesinevamaks asjaoluks on „*eksimus teo keelatuses*“ välismaalasest isikute puhul, kes viibivad ajutiselt Eestis (näiteks puhkava turistina või lihtsalt läbisõidul). Riikides kehtivad erinevad reeglid, erinevates maades on erinevad domineerivad kultuuritaustad, erinevad kombed ja tavad. Üldjuhul ei tea Eestis viibiv välismaalane päris täpselt, mis on meil siin lubatud ja mis keelatud. On selge, et raskematele süütegudele iseloomulik käitumine on igas riigis ning igal maal, sõltumata nende riikide/maade kultuuriloost ja õigussüsteemist, keelatud, kuid probleeme võib tekkida väiksemate rikkumiste õiguslikul hindamisel. Välismaalane võib enda riigi reeglitest, oma maa kommetest/tavadest lähtuvalt pidada loomulikuks käitumiseks midagi, mida meie seadus käsitleb vääртеona (näiteks mõnest Lõuna-Ameerika riigist pärinev inimene võib baaris võtta taskust suitsupaki ja hakata suitsu tõmbama; India liikluskultuuriga harjunud isik võib tekitada segadust meie liikluses jms). Sellistel juhtumitel võib tõstatada küsimus, kas me saame teda ikka süüdistada selles, mis ta tegi. Igatahes oleks otstarbekas nendes olukordades enne, kui hakata isikut karistama, küsitleda teda, miks ta nii tegi, ning püüda aru saada, milline oli tema arusaam oma teo võimalikust keelatusest. Ja isegi kui meie arvates oleks ta pidanud enne valesti käitumist püüdma välja selgitada, kas „Eestis nii tohib“, ei oleks mõttekas teda kohe

karistada – ehk oleks kohasem anda talle lihtsalt selgitusi „meil kehtivate reeglite” kohta ja teha talle „pisike” hoiatus.

KOKKUVÕTTEKS. Deliktstruktuuri põhimõtte kohaselt peab isik selleks, et teda karistada võiks, olema süüteokoosseisulise õigusvastase teo toimepanemises ka süüdi. Teo toimepanemises „süüdiolimine” on deliktstruktuuri kolmanda astme kohaselt isiku karistamise viimane eeltingimus ja seda tingimust nimetatakse „süüpärimõtteks”. Niisiis on olemas deliktstruktuuri kui kõiki karistamise eeldusi (eeltingimusi) käsitlev üldpõhimõte ja selle põhimõtte üks (järjekorras kolmas ehk viimane) alapõhimõte on „süüpärimõte”. Süüpärimõtte järgi on isik teo toimepanemises süüdi, kui ta on „süüvõimeline” ja „puudub seaduses sätestatud süüd välistav asjaolu”. Isik on süüvõimeline, kui ta on vähemalt 14-aastane ja süüdiv – juhul, kui vähemalt üks neist asjaoludest on negatiivne, ehk isik on kas alla 14-aastane või mittesüüdiv (või mõlemat korraga), siis isikul süüvõime puudub (ta ei ole „süüvõimeline”) ja järelikult ei ole ta ka teo toimepanemises süüdi, mis omakorda tähendab seda, et deliktstruktuuri põhimõtte kui tervikpõhimõtte ei toimi ning isikut ei saa karistada ja menetlus tema suhtes tuleb lõpetada.

Alla 14-aastase või süüdimatu isiku poolt õigusvastase koosseisupärase teo toimepanemisega tekkinud varaline kahju hüvitatakse kahju kannatanud isikutele Võlaõigusseaduse 53. peatüki 1. jao sätete alusel. Tekitatud kahju on kohustatud hüvitama neid tegusid toime pannud isikute seaduslikud eestkostjad (ehk alla 14-aastaste vanemaid omavate õigusrikkujate puhul on kahju hüvitajad tavaliselt nende vanemad).

Menetlus tuleb lõpetada ja isikut ei saa karistada ka juhul, kui esineb mõni seaduses sätestatud isiku süüd välistav asjaolu. Isiku süüd välistavad asjaolud (näiteks „*eksimus teo keelatuses*” jm) on seadusandja esitanud Karistuseseadustiku 2. peatüki 3. jaos.

Kordamisküsimused (õpiku 6. peatüki kohta)

- Sõnasta deliktstruktuuri põhimõtte.
- Mitmeastmeline on deliktstruktuur?
- Millistest astmetest deliktstruktuur koosneb (iseloomusta lühidalt kõiki astmeid, selgita nende sisu)?
- Millises järjestuses deliktstruktuuri astmeid õiguslikult analüüsitakse?

- Mis on deliktstruktuuri astmelisuse õiguslik mõte?
- Mida mõeldakse süüteo koosseisu all (mida kujutab endast süüteo koosseis)?
- Millistest tunnustest (koosseisuosadest) süüteo koosseis koosneb?
- Mis elemendid kuuluvad või võivad seadusekohaselt kuuluda süüteo koosseisu objektiivsete tunnuste hulka (mis on või võib olla koosseisu objektiivseks tunnuseks)?
- Mis elemendid kuuluvad või võivad seadusekohaselt kuuluda süüteo koosseisu subjektiivsete tunnuste hulka (mis on või võib olla koosseisu subjektiivseks tunnuseks)?
- Mida mõeldakse väljendi „tegu on koosseisupärane“ all?
- Kas isiku käitumisel peab alati olema mingi tagajärg selleks, et seda käitumist saaks süüteo koosseisu objektiivsetele tunnustele vastavaks pidada?
- Mida tähendab väljend „on sellega põhjuslikus seoses“ (esita asjakohaseid näiteid)?
- Mida kujutavad endast viitelised süüteo koosseisud (too näiteid)?
- Kas süüteo subjektiivsed tunnused sisalduvad alati karistatava teo kirjelduses?
- Mis saab siis, kui karistatava teo kirjeldus puudutab vaid süüteo objektiivseid tunnuseid ja ei sisalda ühegi subjektiivse tunnuse kirjeldust (sõnastatust) – kas siis on üldse vajalik, et isiku käitumises avalduks mingi subjektiivne asjaolu või piisab vaid koosseisule omaste objektiivsete asjaolude esinemisest selleks, et isiku käitumine koosseisupäraseks nimetada? Põhjenda oma vastust.
- Nimeta tahtluse alaliigid (esinemisvormid) ja selgita nende sisu (mille poolest nad üksteisest erinevad).
- Nimeta ettevaatamatuse alaliigid (esinemisvormid) ja selgita nende sisu (mille poolest nad üksteisest erinevad).
- Millise subjektiivse tunnuse olemasolu on üldjuhul vajalik selleks, et isikut saaks kuriteolise käitumise eest vastutusele võtta ja karistada?
- Kas väärtegade puhul omab isiku teo süüteo koosseisule vastavuse kinnitamise seisukohast tähendust see, kas tegu on toime pandud tahtlikult või ettevaatamatusest?

- Millised subjektiivsed tunnused on üldjuhul karistatava teo kirjeldusse kirja pandud?
- Mis saab isiku teo subsumeerimisest siis, kui isiku käitumise objektiivsed asjaolud samastuvad küll mingi süüteokoosseisu objektiivsete tunnustega, aga ei samastu sama koosseisu subjektiivse tunnusega? Põhjenda oma vastust.
- Mis saab isiku teo subsumeerimisest siis, kui isiku käitumise subjektiivsed asjaolud samastuvad küll mingi süüteokoosseisu subjektiivsete tunnustega, aga ei samastu täielikult sama koosseisu objektiivsete tunnustega? Põhjenda oma vastust.
- Mis saab isiku teo subsumeerimisest siis, kui isiku käitumise objektiivsed asjaolud samastuvad küll mingi süüteokoosseisu osade objektiivsete tunnustega, aga osadega ei samastu? Põhjenda oma vastust.
- Mida kujutab endast teo õigusvastasus ja miks on teo õigusvastasuse tuvastamine vajalik? Millal ei saa isiku tegu pidada õigusvastaseks?
- Kus võivad teo õigusvastasust välistavad asjaolud kirjas olla (või millest nad tuleneda võivad)?
- Nimeta vähemalt kolm Karistusseadustikus sätestatud teo õigusvastasust välistavat asjaolu.
- Sõnasta süüpehõimete ja selgita, mis on süüpehõimete sisu.
- Millised asjaolud iseloomustavad füüsilise isiku süüvõimelisust (millal saab isikut pidada süüvõimeliseks)?
- Mis on süüdivus?
- Mis on mittesüüdivus (süüdimatus) ja millest see võib olla tingitud?
- Kus on kirjas isiku süüd välistavad asjaolud?
- Nimeta mõni süüd välistav asjaolu.

MÄRKUSED

- 1 Eesti-vene tõlgete tegemisel on tavasõnade/väljendite tõlkimiseks kasutatud Eesti Keele Instituudi eestvedamisel koostatud 5-köitelist „Eesti-vene sõnaraamatut” (Liiv, M., Laasi, H., Lagle, H. jt. 1997–2009. *Eesti-vene sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut ja Eesti Keele Sihtasutus) ja õiguskeelsete sõnade/väljendite tõlkimiseks on kasutatud Helle Vissaku ja Jüri Vissaku koostatud sõnaraamatut (Vissak, H., Vissak, J. 2008. *Eesti-vene ja vene-eesti õigussõnaraamat*. OÜ Agitaator) või sama seaduse, mille sõnade/väljendite kohta tõlge on esitatud, ametlikku venekeelset teksti, mis on avaldatud Riigi Teataja e-portaalis. Venekeelsete tõlkevariantide esitamisel on lähtutud sellest õpikuteksti kontekstist, milles tõlgitavat sõna kasutati, mistõttu esitatud tõlkevariantide puhul ei ole taotletud akadeemilisele tõlkimisele omast sõnavormide grammatilist täiuslikkust (näiteks tegusõnade täieliku ja mittetäieliku vormi üheaegset esitamist).
- 2 Sellest, kuidas näevad politseitööd tavainimesed ning millest nende arusaamad mõjutatud on, kirjutab Ivar Aimre oma artikli „Politseitöö psühholoogia” 4. ja 5. jaos (Aimre, I. 2006. *Politseitöö psühholoogia*. Artikkel kogumikus: Õigus ühiskonnas. Tartu; kogumiku lk 141–150).
- 3 Vaata õigusriigi mõiste ja sisu kohta üksikasjalikumalt Advig Kirise, Ants Kukruse jt autorite õpikust lk 33–34 (Kiris, A., Kukrus, A., Nuuma, P & Oidermaa, E. 2012. *Õigusõpetus*. Kirjastus Külim), Lembit Auväärti artiklist „Õigusnormid sotsiaalsete normide süsteemis” (Auväärt, L. 2006. *Õigusnormid sotsiaalsete normide süsteemis*. Artikkel kogumikus: Õigus ühiskonnas. Tartu; kogumiku lk 44–48), Eduard Raska artiklist „Õiguse kehtestamise sotsiaalne mehhanism” (Raska, E. 2006. *Õiguse kehtestamise sotsiaalne mehhanism*. Artikkel kogumikus: Õigus ühiskonnas. Tartu; kogumiku lk 60–75) ja Raul Naritsa õpikust lk 193–205 (Narits, R. 2002. *Õiguse entsüklopeedia*. Tallinn: Kirjastus Juura).
- 4 Õiguse olemuse kohta vaata üksikasjalikumalt Monika Mikiveri ja Sander Põllumäe õppematerjalist lk 12–17, 20–25, 33–35, 38–39 (Mikiver, M., Põllumäe, S. 2003. *Sissejuhatus õigusesse*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia), Raul Naritsa õpikust lk 17–21, 23–29, 35–39 (Narits, R. 2002. *Õiguse entsüklopeedia*. Tallinn: Kirjastus Juura), Lembit Auväärti artiklist „Õigusnormid sotsiaalsete normide süsteemis” (Auväärt, L. 2006.

Õigusnormid sotsiaalsete normide süsteemis. Artikkel kogumikus: Õigus ühiskonnas. Tartu; kogumiku lk 25–26, 29, 31–35), Advig Kirise jt autorite õpikust lk 28–32 (Kiris, A., Kukrus, A., Nuuma, P. & Oidermaa, E. 2012. *Õigusõpetus*. Kirjastus Külim) ja Jüri Livientaali õpiku lk 64–76 (Livientaal, J. 1999. *Riik ja õigus. Põhimõtete õpetus*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia). Omaette tervikuna lugemist väärt teos ühiskonna elu reguleerimise mehhanismide kohta on Eduard Raska kirjutatud „Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse” (2004. Tartu: Kirjastus OÜ Fontes).

- 5 Subjektiivse õiguse mõiste ja sisu kohta vaata üksikasjalikumalt Monika Mikiveri ja Sander Põllumäe õppematerjalist lk 24 (Mikiver, M., Põllumäe, S. 2003. *Sissejuhatus õigusesse*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia) ja Raul Naritsa õpikust lk 119–120 (Narits, R. 2002. *Õiguse entsüklopeedia*. Tallinn: Kirjastus Juura).
- 6 Karistusõiguse olemuse ja rolli kohta ühiskondliku elu korraldamises/kontrollimises vaata üksikasjalikumalt Kristel Siitam-Nyiri ja Jaan Sootaki artiklit „Täiesti tavaline äärmine abinõu” (Siitam-Nyiri, K., Sootak, J. 2015. *Täiesti tavaline äärmuslik abinõu*. Akadeemia 2015 nr 11).
- 7 Kes tunneb üksikasjalikumalt huvi karistuste kujunemise ajaloo ning kaasaja trendide vastu, võtku lugeda Jaan Sootaki huvitav ning hariv teos „Sanktsiooniõigus” (Sootak, J. 2007. *Sanktsiooniõigus. Karistusõiguslikud sanktsioonid ja nende kohaldamine*. Tallinn: Kirjastus Juura).
- 8 Teema akadeemiliseks käsitlemiseks ja detailides analüüsimiseks vaata Karistusseadustiku kommenteeritud väljaannet, § 2 kommentaarid 1 ja 2 (Sootak, J. & Pikamäe, P., 2015. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Kirjastus Juura), Jaan Sootaki õppevahendi „Õpetus karistusseadusest” lk 62–69 (Sootak, J. 2002. *Õpetus karistusseadusest*. Tallinn: Kirjastus Juura) ja RKKK otsus nr 3-1-1-103-12, kus on otsesõnu öeldud: „Määratletuspõhimõtte kohaselt peab nii tegu, mille eest seadus karistuse ette näeb, kui ka karistus olema selgelt määratletud, et igaühel oleks võimalik ette näha, milline käitumine on keelatud ja karistatav ning milline karistus selle eest ähvardab, et ta saaks oma käitumist vastavalt kujundada”.
- 9 Teema akadeemiliseks käsitlemiseks ja detailides analüüsimiseks vaata Karistusseadustiku kommenteeritud väljaannet, § 2 kommentaarid 7.1 – 7.5 (Sootak, J. & Pikamäe, P., 2015. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Kirjastus Juura).
- 10 Topeltkaristamise probleemistikku käsitlevad uuemad kohtulahendid on RKKK otsused nr 3-1-1-82-15, 3-1-1-56-15 ja 3-1-1-10-14, millest viimane kõneleb vältava süüteo korduva karistamise võimalikkusest. Otsus nr 3-1-1-56-15 on huvitav selle poolest, et ta sisaldab kaude väga olulist manitsust menetlejatele. Õpiku autor esitab selle manitsuse siinkohal oma sõnadega: süüteoasju tuleb uurida kohe menetluse algusest korralikult ning hoolikalt, välja tuleb selgitada kõik olulised asjaolud ning neid tuleb ka õiguslikult õigesti hinnata, sest hiljem, pärast kohtuotsust, ei ole võimalik enam sama elulise juhtumi osas uut menetlust läbi viia ning isikut uuesti süüdistama hakata isegi juhul, kui ilmnevad „uued” asjaolud („uued” on jutumärkides seepärast, et tegelikult

oleks hoolikamal uurimisel võinud need asjaolud välja selgitada juba algse menetluse käigus).

- 11 Teemakohase väljendusviisi akadeemilisuse mõttes vaata ka Karistusseadustiku kommenteeritud väljaannet, § 2 kommentaarid 8.1 ja 8.2 (Sootak, J. & Pikamäe, P., 2015. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Juura) ja RKKK otsuseid nr 3-1-1-89-13 ning 3-1-1-23-12. Otsuste viitealust teemat puudutav lühikokkuvõtte kõlab järgmiselt: „*Kolleegium märgib, et karistusõiguse kui repressiivse õigusharu eripära seab karistusõigusnormi tõlgendamisele kindlad piirid. Karistusõigusnormi sisu avamine ei tohi viia normi piiridest väljumiseni ega nende juhtumite hõlmamiseni karistusnormiga, mida seadusandja pole soovinud karistatavaks kuulutada. Karistusseadustiku § 2 lg 4 keelab otsesõnu teo tunnistamise süüteoaks seaduse analoogia põhjal, millest tuleneb keeld arendada karistusseaduse regulatsiooni edasi väljapoole seaduses endas ette antud karistatavuspiire.*”. RKKK otsuses nr 3-1-1-90-06 on viidatud praktikas kohati esinevale järgmisele probleemile: menetlejad lähtuvad mõnikord eluliste asjaoludele õiguslike hinnangute andmisel süütegu sätestava paragrahvi pealkirjast. Selline lähenemine elulise juhtumi asjaolude ja süüteokoosseisu samastamise protsessile on aga vale, sest pealkiri on üldjuhul kõigest süüteo üldine, sageli rahvakeelsem, nimetus, mitte aga koosseisu õiguslike tunnuste üksühene väljendaja. Sellise eksimuse edasiseks välistamiseks on nimetatud kohtulahendis otsesõnu öeldud: „*Kuigi normi pealkiri ja kirjeldatav tegu peavad olema omavahel kooskõlas, ei ole tegemist olukorraga, kus normi tõlgendamise aluseks saaks ja võiks olla ainult või peamiselt normi pealkiri. Seadusandja poolt kirjeldatava süüteo mõisteline maht võib olla seega nii suurem kui ka väiksem normi pealkirjast tulenevast võimalikust mahust. Normi tõlgendamise piirid tuleb leida eelkõige teokirjeldusest ehk süüteokoosseisu sõnastusest, mitte aga pelgalt paragrahvi pealkirjast*”.
- 12 Teema akadeemiliseks käsitlemiseks ja detailides analüüsimiseks vaata Karistusseadustiku kommenteeritud väljaannet, § 2 kommentaarid 3–6 (Sootak, J. & Pikamäe, P., 2015. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Kirjastus Juura) ja Jaan Sootaki õppevahendi „Süüteomõiste ja deliktstruktuur” lk 10–14, 38–39 (Sootak, J. 2003. *Süüteomõiste ja deliktstruktuur*. Tallinn: Kirjastus Juura).
- 13 Üks uuem kohtulahend, kus rõhutatakse deliktstruktuuri õiguslikul käsitlemisel kindla metoodika järgimise vajadust, on RKKKo nr 3-1-1-58-15. Nimetatud otsuses on konkreetselt öeldud, et „*Isiku käitumises karistatava teo olemasolu või puudumise kontrollimisel tuleb alustada süüteokoosseisust, seejuures lõpuleviidud delikti korral süüteokoosseisu objektiivselt küljest, liikudes selle tuvastamise korral subjektiivse teokoosseisu juurde, edasiselt õigusvastasuse ning süü tasandite kontrollimisele. Kui ühel kontrollitasandil tuvastatakse mõne nõutava tunnuse puudumine, puudub alus siirduda järgmisele kontrollitasandile.*”, ja ühtlasi on samas otsuses viited mitmele varasemale otsusele, milles on juba sama teemat käsitletud.
- 14 Vaata Sootak, J. 2003. *Süüteokoosseis: mõiste ja objektiivne koosseis*. Tallinn Kirjastus Juura., lk 9.

- ¹⁵ Teema akadeemiliseks käsitlemiseks ja detailides analüüsimiseks vaata Karistusseadustiku kommenteeritud väljaannet, § 12 kommentaarid 1–14 ja § 13 kommentaarid 1–8 (Sootak, J. & Pikamäe, P., 2015. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Kirjastus Juura), Jaan Sootaki õppevahendi „Süüteomõiste ja deliktistruktuur” lk 15–32 (Sootak, J. 2003. *Süüteomõiste ja deliktistruktuur*. Tallinn: Kirjastus Juura) ja sama autori õppevahendi „Süüteokoosseis: mõiste ja objektiivne koosseis” lk 20–50 (Sootak, J. 2003. *Süüteokoosseis: mõiste ja objektiivne koosseis*. Tallinn: Kirjastus Juura) ning sügavama huvi korral ka RKKK otsuseid nr 3-1-1-58-15, 3-1-1-107-13 ja 3-1-1-136-05.
- ¹⁶ Vaata Sootak, J. 2003. *Süüteokoosseis: mõiste ja objektiivne koosseis*. Tallinn: Kirjastus Juura, lk 12–19 ja Karistusseadustiku kommenteeritud väljaannet, § 12 kommentaar 5 (Sootak, J. & Pikamäe, P., 2015. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Kirjastus Juura).
- ¹⁷ Teema akadeemiliseks käsitlemiseks ja detailides analüüsimiseks vaata Karistusseadustiku kommenteeritud väljaannet, § 12 kommentaarid 13.2 ja 13.3 (Sootak, J. & Pikamäe, P., 2015. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Kirjastus Juura), Jaan Sootaki õppevahendi „Süüteokoosseis: mõiste ja objektiivne koosseis” lk 29–50 (Sootak, J. 2003. *Süüteokoosseis: mõiste ja objektiivne koosseis*. Tallinn: Kirjastus Juura) ja sama autori õppevahendi „Ettevaatamatus. Tegevusetus” lk 16–35, 78–82 (Sootak, J. 2004. *Ettevaatamatus. Tegevusetus*. Tallinn: Kirjastus Juura).
- ¹⁸ Vaata Bachmann, T., Maruste, R. 2011. *Psühholoogia alused*. Tallinn: Kirjastus Tea, lk 334.
- ¹⁹ Vaata Sootak, J. 2003. *Süüteokoosseis: mõiste ja objektiivne koosseis*. Tallinn: Kirjastus Juura, lk 14–15.
- ²⁰ Teema akadeemiliseks käsitlemiseks ja detailides analüüsimiseks vaata Karistusseadustiku kommenteeritud väljaannet, § 12 kommentaarid 15–17, § 13 kommentaarid 9–10, §-d 15–19 kommentaarid (Sootak, J. & Pikamäe, P., 2015. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Kirjastus Juura), Priit Pikamäe õppevahend „Süüteokoosseis: subjektiivne koosseis” tervikuna (Pikamäe, P. 2003. *Süüteokoosseis: subjektiivne koosseis*. Tallinn: Kirjastus Juura) ja Jaan Sootaki õppevahendi „Ettevaatamatus. Tegevusetus” lk 35–37, 82–85 (Sootak, J. 2004. *Ettevaatamatus. Tegevusetus*. Tallinn: Kirjastus Juura).
- ²¹ Vaata sügavama huvi korral RKKK otsust nr 3-1-1-79-15 ja hulga varasemast ajast pärinevat RKKK otsust nr 3-1-1-16-05.
- ²² Vaata sügavama huvi korral RKKK otsuseid nr 3-1-1-50-13 ja 3-1-1-40-13, veelgi varasemast ajast RKKK otsust nr 3-1-1-32-05 ja Karistusseadustiku kehtestamise algusaegadest RKKK otsust nr 3-1-1-28-01.
- ²³ Vaata sügavama huvi korral RKKK otsuseid nr 3-1-1-45-14, 3-1-1-23-13, 3-1-1-85-12 ja 3-1-1-106-10 (viimased kolm puudutavad liiklusalaseid väärteguseid).
- ²⁴ Vaata sügavama huvi korral RKKK otsust nr 3-1-1-48-05.
- ²⁵ Vaata sügavama huvi korral RKKK otsust nr 3-1-1-49-14.

- ²⁶ Vaata sügavama huvi korral RKKK otsuseid nr 3-1-1-12-06 ja 3-1-1-20-09.
- ²⁷ Teema akadeemiliseks käsitlemiseks ja detailides analüüsimiseks vaata Karistusseadustiku kommenteeritud väljaannet, § 27 kommentaarid (Sootak, J. & Pikamäe, P., 2015. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Kirjastus Juura), Jaan Sootaki õppevahendi „Süüteomõiste ja deliktistruktuur” lk 34–35 (Sootak, J. 2003. *Süüteomõiste ja deliktistruktuur*. Tallinn: Kirjastus Juura) ja sama autori õppevahendi „Ettevaatamatus. Tegevusetus” lk 23–26, 82 (Sootak, J. 2004. *Ettevaatamatus. Tegevusetus*. Tallinn: Kirjastus Juura).
- ²⁸ Teema akadeemiliseks käsitlemiseks ja detailides analüüsimiseks vaata Karistusseadustiku kommenteeritud väljaannet, §-d 32–34 kommentaarid (Sootak, J. & Pikamäe, P., 2015. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Kirjastus Juura), Jaan Sootaki õppevahendi „Süüteomõiste ja deliktistruktuur” lk 36–38 (Sootak, J. 2003. *Süüteomõiste ja deliktistruktuur*. Tallinn: Kirjastus Juura) ja sama autori õppevahendi „Ettevaatamatus. Tegevusetus” lk 41–49 (Sootak, J. 2004. *Ettevaatamatus. Tegevusetus*. Tallinn: Kirjastus Juura).
- ²⁹ Vaata Karistusseadustiku kommenteeritud väljaannet, § 36 kommentaarid (Sootak, J. & Pikamäe, P., 2015. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Kirjastus Juura) ja sügavama huvi korral RKKK otsust nr 3-1-1-20-09, milles on öeldud: „*Kollegium ei nõustu maakohtu otsusest tuleneva seisukohaga, nagu tähendaks isiku poolt enda joobeseisundisse viimine või joobeseisundis olek seda, et isik peab KarS-i § 16 lg 4 mõttes võimalikuks mis tahes asjaolusid, mille esinemise tõenäosust võib tema joobeseisund suurendada. Samuti on alusetu maakohtu seisukoht, et*” joobeseisundis isiku käitumine mõõnab igasuguse tagajärje saabumist”. Sõltumata joobeseisundist ei saa isikul olla tahtlust asjaolu suhtes, mille esinemise võimalikkust ta ei ole endale teadvustanud, sest sellisel juhul puudub juba tahtluse intellektuaalne element. Seejuures oleks meelevaldne väita, et end tahtlikult joobeseisundisse viies teadvustab isik endale kõikvõimalikke asjaolusid, mille saabumisele tema joobeseisund võib kaasa aidata”.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

- Aimre, I. 2006. *Politseitöö psühholoogia*. Artikkel kogumikus: *Õigus ühiskonnas*. Tartu *Alkoholiseadus* (2016)
- Auväärt, L. 2006. *Õigusnormid sotsiaalsete normide süsteemis*. Artikkel kogumikus: *Õigus ühiskonnas*. Tartu
- Bachmann, T., Maruste, R. 2011. *Psühholoogia alused*. Tallinn: Kirjastus Tea *Karistusseadustik* (2016)
- Kiris, A., Kukrus, A., Nuuma, P. & Oidermaa, E. 2012. *Õigusõpetus*. Kirjastus Külim *Korraldusseadus* (2016)
- Liiklusseadus* (2016)
- Liiv, M., Laasi, H., Lagle, H., jt. 1997–2009. *Eesti-vene sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut ja Eesti Keele Sihtasutus
- Liventaal, J. 1999. *Riik ja õigus. Põhimõtete õpetus*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia *Loomakaitseadus* (2016)
- Mikiver, M., Põllumäe, S. 2003. *Sissejuhatus õigusesse*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia
- Narits, R. 2002. *Õiguse entsüklopeedia*. Tallinn: Kirjastus Juura
- Pikamäe, P. 2003. *Süüteo koosseis: subjektiivne koosseis*. Tallinn: Kirjastus Juura
- Raska, E. 2004. *Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse*. Tartu: Kirjastus Fontes
- Raska, E. 2006. *Õiguse kehtestamise sotsiaalne mehhanism*. Artikkel kogumikus: *Õigus ühiskonnas*. Tartu
- Riigikohtu kriminaalkollegiumi kohtuotsused* nr 3-1-1-82-15, 3-1-1-79-15, 3-1-1-58-15, 3-1-1-56-15, 3-1-1-49-14, 3-1-1-45-14, 3-1-1-10-14, 3-1-1-107-13, 3-1-1-89-13, 3-1-1-50-13, 3-1-1-40-13, 3-1-1-23-13, 3-1-1-103-12, 3-1-1-85-12, 3-1-1-23-12, 3-1-1-106-10, 3-1-1-20-09, 3-1-1-90-06, 3-1-1-12-06, 3-1-1-136-05, 3-1-1-48-05, 3-1-1-32-05, 3-1-1-16-05, 3-1-1-28-01
- Siitam-Nyiri, K., Sootak, J. 2015. *Täiesti tavaline äärmuslik abinõu*. Akadeemia 2015 nr 11

- Sootak, J. 2004. *Ettevaatamatus. Tegevusetus*. Tallinn: Kirjastus Juura
- Sootak, J. 2007. *Sanktsiooniõigus. Karistusõiguslikud sanktsioonid ja nende kohaldamine*. Tallinn: Kirjastus Juura
- Sootak, J. 2003. *Süüteo koosseis: mõiste ja objektiivne koosseis*. Tallinn: Kirjastus Juura
- Sootak, J. 2003. *Süüteomõiste ja deliktstruktuur*. Tallinn: Kirjastus Juura
- Sootak, J. 2003. *Õigusvastatus. Süü*. Tallinn: Kirjastus Juura
- Sootak, J. 2002. *Õpetus karistusseadusest*. Tallinn: Kirjastus Juura
- Sootak, J. & Pikamäe, P., 2015. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Kirjastus Juura
- Süütegude Karistusseadustiku järgi kvalifitseerimise juhend (2002) ja selle muudatused (2009)*. Justiitsministri määrus
- Tsiviilseadustiku üldosa seadus (2016)*
- Tubakaseadus (2016)*
- Vissak, H., Vissak, J. 2008. *Eesti-vene ja vene-eesti õigussõnaraamat*. OÜ Agitaator
- Võlaõigusseadus (2016)*

EESTI-VENE SÕNASTIK ÕPIKU TEKSTILE

A

ainuvõimas, kõikvõimas всеильный, всемогущий
alkäemaksu võtmine получение взятки
alus, õiguslik alus основание, основа, правовая или законная основа
ametlik официальный
arukas разумный, благоразумный
arusaamisvõimeline способный к пониманию, способный понять
asendustäitmine субститутивное исполнение
asjade käik ход событий, ход дел
asjakohasus уместность, дельность
asjaolu обстоятельство
aste, raskusaste степень, степень тяжести
avalik koht общественное место

E

ebakohane неуместный, неподобающий
ebamäärane неопределённый, смутный, неясный
eelarvamus предрассудок, предубеждение
eelnevalt предварительно
eelnimetatud вышеназванный, -изложенный, -упомянутый
eeluurimine расследование, следствие, предварительное следствие
eesmärk цель
eksimus õigusvastasust välistavas asjaolus заблуждение относительно, обстоятельства, исключающего противоправность

elukauge нежизненный, далёкий от жизни
elutõlgendus толкование, понимание жизни
enda peale võtma брать на себя
endast kujutama представлять из себя
eraklik отшельнический
eriline isikutunnus особый личностный признак
eriosa особенная часть
eristama различить, различать; отличать, отличать
ette heitma, etteheidet esitama упрекать кого, в чём, кого-что, за что
ettekirjutus предписание, указание
ettenähtud, seaduses ettenähtud предусмотренное, предусмотрено законом
ettevaatamatus неосторожность
ettevaatamatusest по неосторожности

H

harjumus привычка
heakskiit, heakskiitu andma одобрение; одобрить, одобрять
hoolikalt тщательно, усердно
hoolimine забота
hulgakesi, hulgakesi koos сообща, совместно, всем скопом
hõlmama включить, включать в себя или во что или охватить ,охватывать
hädakaitse необходимая оборона
hädaseisund крайняя необходимость
hämming смущение, изумление
häälestatus настроенность

I

instants инстанция

iseenesest само собой

J

jahtimine, kasumi jahtimine охота,
гнание за прибылью

jaotus, jagunemine деление,
разделение

juhindudes руководствуясь

juurdlus дознание

jõus olema, seadus on jõus быть в силе,
вступивший в силу закон

jõustunud otsus вступивший в силу
приговор, решение

järeldus вывод, умозаключение

järgimine соблюдение

järjekorras, ettenähtud järjekorras в
порядке, в установленном порядке

K

kaalukas веский, весомый

kahtlusalune, kahtlustatav
подозреваемый

kajastama отразить, отражать; выра-
зить, выражать; отобразить, отобра-
жать

kaos хаос, неразбериха

karistuse asendamise замена наказания

karistuse liik вид наказания

karistuse mõistmine назначение
наказания

karistuse määr мера наказания

karistusest vabastamine освобождение
от отбывания наказания

karistust mõistma судить, приговорить

karistusõigus пенитенциарное право,
уголовное право

karistusõiguse rakendamise
применение пенитенциарного
право

kattuvus совпадение

keeld запрет

kehtima, kehtiv seadus действовать,
действующий закон

kestvus, ajaline pikkus
продолжительность, длительность

kimbatus недоумение

kinnipidamine задержание

kinnipidamisasutus учреждение заклю-
чения, место лишения свободы

kinnistama закрепить, закреплять

kirjeldus описание

kitsendus ограничение, ущемление

kogema познать, познавать; изведать,
изведывать

kogukond община

koguni даже

kohalekutsumine, väljakutsumine вызов

kohtlemine обращение, обхождение

kohtupidamine судопроизводство,
судебное разбирательство

kohtuväline menetleja учреждение
или лицо ведущий производство во
внесудебном порядке

kohustuste kollisioon коллизия
обязанностей

kombed нравы, традиций

konarlik нескладный

koormamine обременение

koormis повинность

kord порядок, строй

korralagedus беспорядок

korraldatus устроенность, устройство

kriminaalmenetlus производство по
уголовному делу

kriminaalmenetluse seadustik уголов-
но-процессуальный кодекс

kummitama преследовать; покоя не
дать, давать

kuri, kuritegu злой, злобный, злодей-
ство, злодеяние

kuritegu преступление

kõhklus, kõhklused колебание,
неуверенность, сомнения

kõnealune данный

käesoleva paragrahvi tähenduses в значении настоящей статьи
käsitlema рассматривать, рассмотреть, разрабатывать, разработать
küllaltki довольно, весьма
küsitavus, küsitav tähendus спорность, спорное значение, спорная смысл

L

ladus, ladus kõne складный, складная речь
lahi mõtestama осмыслить, осмысливать
leebe, leebeim мягкий, мягкающий
liigitus классификация, подразделение
liik, karistuse liik, karistuse alaliik вид, вид наказания, подвид наказания
lisakaristus дополнительное наказание
lõige часть
lõplik, lõplikult окончательный, окончательно, безповоротно, невозвратно
läbi aegade сквозь времена
läbiotsimine обыск
lünk, lüngad teadmistes пробел, пробелы в знаниях

M

meede, sunnimeetmed мера, меры принуждения
meel, nägemismeel чувство, чувство зрения
menetlemine, menetlus производство (по делу)
menetlustoimingud процессуальные действия
miinimumpäevamäär минимальная дневная ставка
millegi nimel tegutsema действовать во имя чего
millegi peale tulema прийти на что-то
mõistatama отгадывать, отгадать
mõistmaks чтобы понять

mõju, mõjuulatus влияние, воздействие, масштабность влияния
mõjutusvahendid меры воздействия
mõningane некоторый
mõtlematus, mõtlematusest необдуманность, из за необдуманности
mõttekriips тире
mõtteks olema, asja mõtteks on быть смыслом, смыслом дело является
mõttekäik ход мысли
mõttes, mõtteliselt мысленно
märksõna предметное слово
määr, karistuse määr мера, мера наказания
määravad ära, ära määrama определяют, определять, определить

N

nentima констатировать; утвердить, утверждать
niigi и так-то
niisiis итак, таким образом
nimelt именно, а именно
nuhtlus наказание, испытание, сущее или чистое наказание

O

objektiivsed tunnused объективные признаки
olemus сущность, суть дело
omavoli самоволие
osapool, lepingu osapooled сторона, стороны договора
osutama указать, указывать
otsing поиск, искание

P

paikkonniti местами, территориально
paiknemine место нахождения
paragrahv статья
paraku увы

pealiskaudne, pealiskaudne inimene

поверхностный, неосновательный
человек

peast teadma знать наизусть

peegeldab, peegeldama отражает;
отразить, отражать

pigem скорее всего

piisama, piisav olema хватить, хватать;
быть достаточным

pirn (lambi või sõiduki tulede mõttes)
лампочка

psühhiaatriline sundravi

принудительное психиатрическое
лечение

põhikaristus основное наказание

põhimõisted основные понятия

põhjustatud обоснованный,
мотивированный

põhjuslik seos причинная связь

pädevus полномочие

päevamäär дневная ставка

pähe tulema, pähetulevad прийти в
голову, приходящие в голову

pühendunult посвящённо

R

rahaline karistus денежное взыскание

rahatrahv штраф

raskusaste степень тяжести

reeglipärasus закономерность

rikkumine нарушение

rolli mängima, tähtsust omama играть
роль в чем- л., иметь значимость

ränk тяжкий

röövimine разбой

S

samane, samastama, samasta-

tav подобный; отождествить,
отождествлять; отождествляемый

seadusandja законодатель

seaduslikkus законность

see ei pruugi nii olla это может быть не
так

sekkuma, õigus sekkuda вмешаться,
вмешиваться; право вмешиваться

selgeksrääkimine разъяснение; прине-
сти, приносить ясность в дело

selgesisuline внятное, явственное

selleks puhuks для этого

sissetulek доход, выручка

sobituma, kokku sobima сочетаться;
быть в соответствии

soostuma согласиться, соглашаться

sootuks совсем

subjektivne õigus субъективное право

subjektivsed tunnused субъективные
признаки

sund принуждение

sunnimeetmed принудительные меры

sundtäitmine принудительное испол-
нение

säte, seaduse säte, sätestama

положение, положение закона;
предписать, предписывать

säästvalt, säästma бережно,

бережливо; сберечь, сберегать

süü вина

süüd välistavad asjaolud обстоятельства,
исключающие вину

süüdimatu невменяемый

süüdistatav обвиняемый

süüdiv, süüdivus вменяемый,
вменяемость

süü põhimõte принцип вины

süü tegu виновное деяние

süü teokoosseis состав виновного
деяния

süü teomenetlus производство по вино-
вному деянию (по делу виновного
деяния)

süü võimelisus деликтоспособность

T

tabu табу

tagajärg последствие
tahtlikult умышленно
tahtlus умысел
taibata, taipama понимать, понять;
 соображать, сообразить
talutav, talutavad elutingimused
 терпимый, терпимые жизненные
 условия
taunitav предосудительный
tavad обычай
teadlik olema знать, что; осознать себе
teadlikkus сознательность
teadvalt заведомо
teadvustama осознать, осознавать
tegevus действие
tegevusetus бездействие
teo õigusvastasust välistav asjaolu
 обстоятельство, исключающий
 противоправность деяния
tingimused условия
toimimine действие
trahviühik штрафная единица
tulenevalt исходя
tunduma, mulle tundub казаться, мне
 кажется
tunnus признак
tuvastamine установление
tõdema осознать, осознавать
tõenäoliselt вероятно, видимо, по всей
 видимости
tõetruu достоверный, жизненный
tõsiasi факт, неоспоримое или бесспор-
 ное обстоятельство

U

uurimine, eeluurimine расследование,
 следствие, предварительное
 следствие

V

vaagima обдумать, обдумывать;
 взвесить, взвешивать

valguses (kellegi-millegi valguses) в свете
 кого-чего
vallasasi движимая вещь
vangistus тюремное заключение
vangla тюрьма
vara имущество
vastik отвратительный, гадкий
vastuoluline противоречивый
vastutusele võtma привлекать к
 ответственности
vihjama, vihjamisi намекнуть, с
 намёком
viitama указать, указывать; сослаться,
 ссылаться
viiteline norm ссылочная норма
volitus, on antud volitus полномочие,
 дано полномочие
võimur, võimukandja властитель
võltsima, ametialane võltsimine
 подделывать, должностной подлог
võrdlemine сравнение
vägivald, vägivalda kasutamine насилие,
 применение насилия
väheväärtuslik asi малоценная вещь
väljakutsumine вызов
vääriliseks pidama (millegi-kellegi)
 честь, считать достойным
väär ошибочный, превратный
väärtegu проступок
väärteomenetlus производство по делу
 о проступке
väärteomenetluse seadustik деликтно-
 процессуальный кодекс

Õ

õiglane справедливый
õigus право
õigusemõistmine правосудие
õigusharu область право, правовая
 сфера
õiguspärane правомерный
õigushüve правовое благо
õigusvaldkond область право

õigusvastasus, teo õigusvastasus проти-
воправный, противоправное деяние
õilsus благородство

Ä

ära määrama определить, определять
äsja väljaöeldud, äsja lausestatud
только-что высказанное

Ü

ühelaadselt однообразно, однообоко
ühetähenduslikult однозначно
ühiskond общество
ühtlasi вместе с тем, заодно, одновре-
менно
ühtsus единство, общность
üksikasjalik подробный, доскональный

ülalnimetatud, eelnimetatud
вышеназванный, -изложенный,
-упомянутый

üldhinnang общая оценка, отзыв

üldistama, üldistavalt обобщить,
обобщать; в обобщённом виде

üldnõuded общие требования

üldosa общая часть

üldpõhimõtted общие или всеобщие
принципы

ülekuulamine допрос

üleriided верхняя одежда

üles tähendatud записанно, помечено

ülik, ülikud аристократ, сановник, знать

üsna довольно, весьма

